

İqtisadi və Siyasi Elmlər Jurnalı

Nº 1 (6) 2017

Bakı-2017

İQTİSADI VƏ SİYASİ ELMLƏR JURNALI

Jurnalın təsisçiləri və həmredaktorları:

Laçın Vəzir oğlu Abışlı

İkram İsmayılov oğlu Cəbrayıllov

Jurnal Azərbaycan Respublikası Ədliyyə Nazirliyində mətbü nəşr kimi
№ 4022 qeydiyyat nömrəsi ilə 01.12.2015-ci il tarixində qeydiyyata alınmışdır.

Jurnal ISSN 2518-7082 (Print), ISSN 2519-4925 (Online) nömrələri ilə
Beynəlxalq Standart Seriya Nömrəsi mərkəzində qeydiyyata alınmışdır.

Jurnal Azərbaycan Respublikası Prezidenti yanında Ali Attestasiya Komissiyası
Rəyasət Heyətinin 31 mart 2017-ci il tarixli (Protokol № 06-R) qərarı ilə
“Azərbaycan Respublikasında dissertasiyaların əsas nəticələrinin dərc olunması
tövsiyə edilən dövri elmi nəşrlərin siyahısına” iqtisad elmləri və siyasi elmlər
üzrə daxil edilmişdir.

Tel: (+994 12) 539-60-57, (+994 12) 510-48-53

Web: www.maarif.az

E-mail: journal@maarif.az; abishli@gmail.com; c.ikram84@gmail.com

Jurnal rüblük dövriliklə nəşr olunur. Elmi məqalələr azərbaycan, rus, ingilis,
o cümlədən Redaksiya şurasının tövsiyə etdiyi digər dillərdə çap edilir.
Elmi məqalələr yanlız nüfuzlu təşkilat və alimlərin rəyləri nəzərə alınmaqla,
Redaksiya şurasının qərarı ilə çap edilir.

İşçi qrup:

Qalib Qafarlı, Fərhad Aydınlı, Vəfa Cəlilqızı, Aytəkin Orucova

prof. Məhərrəmov Amil (Sədr)
akademik, i.e.d. Nuriyev Əli

prof. t.e.d. Abbasbəyli Ağalar
prof. i.e.d. Bekçi İsmail
prof. i.e.d. Çekmaryov Vasiliy
prof. f.e.f.d. Əhmədov Əli
prof. i.e.d. Əhmədov Nazim
prof. i.e.d. Əliyev Tərbiz
prof. t.e.d. Həsənaliyev Zeynal
prof. s.e.d. Hüseynova Hicran
prof. s.e.d. Məmmədov Hikmət
prof. f.r.e.d. Orucov Elşar
prof. i.e.d. Rüstəmbəyov Hacıağa
prof. i.e.d. Rüstəmov Ağarza
prof. i.e.d. Sadıxov Rahim
prof. s.e.n. Ştol Vladimir

dos. i.f.d. Abışlı Laçın
dos. h.e.f.d. Babazadə Mehriban
dos. i.f.d. Cəbrayılov İkram
dos. i.f.d. Eyyubov Kamran
dos. i.f.d. Əhmədova Sədaqət
dos. i.f.d. Əliyev Vüqar
dos. s.e.f.d. Güləliyeva Afət
dos. f.e.f.d. İbadov Nazim
dos. i.f.d. İbadov Sabir
dos. i.f.d. Kərimov Xosrov
dos. s.e.f.d. Məmmədov Kərəm
dos. s.e.f.d. Qaraşova Səbinə
dos. i.f.d. Qarayev Fərhad
dos. i.f.d. Rəsulova Mətanət
dos. i.f.d. Sarıyev Kutais
dos. i.f.d. Şamilova Hürü
dos. f.e.f.d. Şirinov Azər
dos. s.e.f.d. Talibov Rza

i.f.d. Xasiyeva Leyla
s.e.f.d. İbrahimov Əlimusa
s.e.f.d. Hüseynov Fərhad
s.e.f.d. İsmayıllzadə Xəyyam
s.e.f.d. Rzayev Oqtay

Bakı Dövlət Universiteti
AMEA

Bakı Dövlət Universiteti
Nevşehir Universiteti, Türkiye
Kostroma Dövlət Universiteti
Bakı Dövlət Universiteti
Naxçıvan Dövlət Universiteti
AMEA
Bakı Dövlət Universiteti
Bakı Dövlət Universiteti
Bakı Dövlət Universiteti
Bakı Dövlət Universiteti
Bakı Dövlət Universiteti
Naxçıvan Dövlət Universiteti
Bakı Biznes Universiteti
MDB ölkələri İnstitutu

Bakı Dövlət Universiteti
Bakı Dövlət Universiteti
Bakı Dövlət Universiteti
Bakı Dövlət Universiteti
Bakı Dövlət Universiteti
Bakı Dövlət Universiteti
Bakı Dövlət Universiteti
Bakı Dövlət Universiteti
Bakı Dövlət Universiteti
Bakı Dövlət Universiteti
Bakı Dövlət Universiteti
Bakı Dövlət Universiteti
Bakı Dövlət Universiteti
Bakı Dövlət Universiteti
Bakı Dövlət Universiteti
Bakı Dövlət Universiteti
Bakı Dövlət Universiteti
Bakı Dövlət Universiteti
Bakı Dövlət Universiteti
Bakı Dövlət Universiteti

Bakı Dövlət Universiteti
Bakı Dövlət Universiteti
Bakı Dövlət Universiteti
Bakı Dövlət Universiteti
Bakı Dövlət Universiteti

prof. Maharramov Amil (Chief)
acad. Nuriyev Ali

prof. Abbasbeyli Aghalar
prof. Bekchi Ismail
prof. Chekmarev Vasily
prof. Ahmadov Ali
prof. Ahmadov Nazim
prof. Aliyev Tarbiz
prof. Hasanaliyev Zeinal
prof. Huseynova Hijran
prof. Mammadov Hikmat
prof. Elshar Orudzhev
prof. Rustambeyov Hajiaga
prof. Agarza Rustamov
prof. Sadykhov Rahim
prof. Stoll Vladimir

assistant prof. Lachin Abishli
assistant prof. Mehriban Babazade
assistant prof. İkram Jabrailov
assistant prof. Kamran Eyyubov
assistant prof. Sedaget Akhmedova
assistant prof. Vugar Aliyev
assistant prof. Afet Gulaliyev
assistant prof. Nazim Ibadov
assistant prof. Sabir Ibadov
assistant prof. Khosrov Karimov
assistant prof. Karam Mammadov
assistant prof. Sabina Garashov
assistant prof. Farhad Karaev
assistant prof. Metanet Rasulov
assistant prof. Kutaisi Sariev
assistant prof. Huru Shamilova
assistant prof. Azer Shirinov
assistant prof. Reza Talibov

PhD Khasiyev Leila
PhD Ibrahimov Alimusa
PhD Huseynov Farhad
PhD Ismailzade Khayyam
PhD Oktay Rzayev

Baku State University
National Academy of Sciences of Azerbaijan

Baku State University
Nevshehir University, Turkey
Kostroma State University
Baku State University
Nakhchivan State University
National Academy of Sciences of Azerbaijan
Baku State University
Baku State University
Baku State University
Baku State University
Baku State University
Baku State University
Baku State University
Nakhchivan State University
Baku Business University
Institute of the CIS Countries

Baku State University
Baku State University
Baku State University
Baku State University
Baku State University
Baku State University
Baku State University
Baku State University
Baku State University
Baku State University
Baku State University
Baku State University
Baku State University
Baku State University
Baku State University
Baku State University
Baku State University
Baku State University

Baku State University
Baku State University
Baku State University
Baku State University
Baku State University

проф. д.э.н. Магеррамов Амиль (Председ.)
акад. НАНАР д.э.н. Нуриев Али

проф. д.и.н. Аббасбейли Агалар
проф. д.э.н. Бекчи Исмаил
проф. д.э.н. Чекмарев Василий
проф. д.ф.ф.н. Ахмедов Али
проф. д.э.н. Ахмедов Назим
проф. д.э.н. Алиев Тарбиз
проф. д.и.н. Гасаналиев Зейнал
проф. д.п.н. Гусейнова Хиджран
проф. д.п.н. Мамедов Хикмет
проф. д.ф.м.н. Эльшар Оруджев
проф. д.э.н. Рустамбеков Гаджиага
проф. д.э.н. Агарза Рустамов
проф. д.э.н. Садыгов Рахим
проф. д.п.н. Штоль Владимир

доц. д.ф.э. Абишли Лачин
доц. д.ф.ю.н. Бабазаде Мехрибан
доц. д.ф.э. Джабраилов Икрам
доц. д.ф.э. Эюбов Камран
доц. д.ф.э. Ахмедова Седагет
доц. д.ф.э. Алиев Вугар
доц. д.ф.п.н. Гюльалиева Афет
доц. д.ф.ф.н. Ибадов Назим
доц. д.ф.э. Ибадов Сабир
доц. д.ф.э. Каримов Хосров
доц. д.ф.п.н. Мамедов Карам
доц. д.ф.п.н. Гарашова Сабина
доц. д.ф.э. Караев Фархад
доц. д.ф.э. Расулова Метанет
доц. д.ф.э. Сариев Кутаис
доц. д.ф.э. Шамилова Хуру
доц. д.ф.ф.н. Ширинов Азер
доц. д.ф.п.н. Талыбов Реза

д.ф.э. Хасиева Лейла
д.ф.п.н. Ибрагимов Алимуса
д.ф.п.н. Гусейнов Фархад
д.ф.п.н. Исмаилзаде Хайям
д.ф.п.н. Октай Рзаев

Бакинский Государственный Университет
НАН АР

Бакинский Государственный Университет
Университет Невшехир, Турция
Костромской Государственный Университет
Бакинский Государственный Университет
Нахичеванский Государственный Университет
Бакинский Государственный Университет
Бакинский Государственный Университет
Бакинский Государственный Университет
Бакинский Государственный Университет
Бакинский Государственный Университет
Бакинский Государственный Университет
Нахичеванский Государственный Университет
Бакинский Университет Бизнеса
Институт Стран СНГ

Бакинский Государственный Университет
Бакинский Государственный Университет
Бакинский Государственный Университет
Бакинский Государственный Университет
Бакинский Государственный Университет
Бакинский Государственный Университет
Бакинский Государственный Университет
Бакинский Государственный Университет
Бакинский Государственный Университет
Бакинский Государственный Университет
Бакинский Государственный Университет
Бакинский Государственный Университет
Бакинский Государственный Университет
Бакинский Государственный Университет
Бакинский Государственный Университет
Бакинский Государственный Университет
Бакинский Государственный Университет
Бакинский Государственный Университет
Бакинский Государственный Университет
Бакинский Государственный Университет
Бакинский Государственный Университет

Бакинский Государственный Университет
Бакинский Государственный Университет
Бакинский Государственный Университет
Бакинский Государственный Университет
Бакинский Государственный Университет

MÜNDƏRİCAT

İqtisadiyyat bölməsi

MODERNLƏŞƏN NAXÇIVAN SƏNAYESİ

Əhmədov Nazim Hidayət oğlu 8

ПОВЫШЕННЫЕ РИСКИ ПОТЕРЬ ДОХОДА НИЗКО КВАЛИФИЦИРОВАННЫХ РАБОТНИКОВ В КАПИТАЛОЕМКИХ ПРОЕКТАХ ИНОСТРАННЫХ ИНВЕСТОРОВ

Мамедов Сеймур Фардилевич 16

Siyasət bölməsi

ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ МЕЖДУНАРОДНОЙ ИНТЕГРАЦИИ И ОСОБЕННОСТИ СОТРУДНИЧЕСТВА НА СОВРЕМЕННОМ ЭТАПЕ

Мамедов Хикмет Баба оглы 23

MƏDƏNİYYƏTLƏRARASI DİALOQ: SİYASİ DƏYƏR VƏ SÜLHÜN TƏMİNATÇISI

İbrahimov Əlimusa Gülmus oğlu 31

POSTSOVET MƏKANINDA ABŞ-IN ENERJİ MARAQLARI

Qaraşova Səbinə Arif qızı 45

ПОНЯТИЕ «ДИПЛОМАТИЯ» И ЕГО ЭВОЛЮЦИЯ

Джафарова Тамам Шамамед кызы 56

CONTENTS

ENGLISH VERSION

Section of economics

MODERNIZING INDUSTRY OF NAKHCHIVAN

Ahmadov Nazim 68

INCREASED RISK OF LOW QUALIFIED WORKERS INCOME LOSS IN FOREIGN INVESTOR'S CAPITAL INTENDED PROJECTS

Mammadov Seymur 74

Section of politics

THEORETICAL BASES OF THE INTERNATIONAL INTEGRATION IN THE MODERN STAGE AND FEATURES OF THE COLLABORATION

Mamedov Hikmet 79

INTERCULTURAL DIALOGUE: THE GUARANTOR OF PEACE AND POLITICAL VALUE

Ibrahimov Alimusa 85

ENERGY INTERESTS OF THE USA IN THE POST-SOVIET SPACE

Garashova Sabina 97

THE CONCEPT of «DIPLOMACY» AND ITS EVOLUTION

Jafarova Tamam 105

ƏHMƏDOV NAZİM HİDAYƏT OĞLU

i.e.d., professor

Naxçıvan Dövlət Universiteti

e-mail: ahmadov47@mail.ru

UOT: 332.22, 332.133.6

MODERNLƏŞƏN NAXÇIVAN SƏNAYESİ

XÜLASƏ

Məqalədə modernləşdirmə termininə aydınlıq gətirilir və bu sahədə iqtisadçı alımların fikirləri verilir. Azərbaycan Respublikası və Naxçıvan Muxtar Respublikası timsalında sənayenin modernləşdirilməsi məsələləri təhlil edilir. Gələcək illərdə sənaye parklarının yaradılmasının ölkə iqtisadiyyatının modernləşdirilməsindəki əhəmiyyəti qeyd edilir.

Açar sözlər: modernlaşma, iqtisadiyyat, sənaye, sənaye parkı, milli gəlir.

XX əsrin 90-cı illərinin əvvəllərində Azərbaycan Respublikası ikinci dəfə öz müstəqilliyini bərpa etmiş və inzibati amirlik sistemindən yeni bir sistemə - bazar iqtisadiyyatı sisteminə transformasiya olunmuşdur.

Dərin böhran içərisində yaşayan Azərbaycan iqtisadiyyatı 1991-1993-cü illərdə nəinki inkişaf etmir, hətta 90-cı il səviyyəsindən də aşağı düşmüdü. Belə bir şəraitdə ölkəmizə elə bir lider lazım idi ki, iqtisadiyyatı böhrandan çıxarsın və inkişaf yoluna qədəm qoymasını təmin etsin.

Azərbaycan xalqı Naxçıvana üz tutdu və həmin dövrə Naxçıvan Muxtar Respublikası Ali Məclisinin Sədri işləyən ümummilli liderimiz Heydər Əliyev xalqın təkidli tələbi ilə ikinci dəfə Azərbaycana rəhbərliyə gətirildi.

Ulu öndər hakimiyyətə qayıtdıqdan sonra ölkənin strateji iqtisadi inkişaf xəttini müəyyənləşdirdi. Nəticədə 1996-ci ildə ölkədə makroiqtisadi sabitlik əldə olundu və inkişaf başladı.

Çox qısa bir zaman kəsiyində görülən işlər Azərbaycanda sürətli inkişafın və modernləşdirmənin teməlini qoydu.

2003-2016-cı illəri əhatə edən 13 il ərzində Ulu öndər H.Əliyevin siyasi kurşunu davam etdirən İlham Əliyev ölkənin sürətli və dinamik inkişafını təmin etmişdir. 2008-ci ildən bu günə kimi davam edən qlobal maliyyə böhranı dünəyanın bir çox ölkələrinə ciddi təsir göstərməsinə baxmayaraq Azərbaycanın iqtisadi və sosial həyatında dinamik inkişaf prosesi davam etmişdir. Bir sıra istehsal sahələrində məhsul istehsalının artması, investisiya fəaliyyətinin daha da

güclənməsi, sahibkarlığın stimullaşdırılması ölkə iqtisadiyyatının dayanıqlığını qoruyub saxlamışdır.

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyev yanvarın 10-da Nazirlər Kabinetinin 2015-ci ilin sosial-iqtisadi inkişafının yekunlarına həsr olunmuş iclasında dediyi fikirlər heç də təsadüfi deyildir. O demişdir: “2015-ci ildə dünyada iqtisadi böhran daha da dərinləşdi. Azərbaycan isə 2015-ci ildə uğurla inkişaf etmişdir. Qarşıda duran bütün vəzifələr icra edilmişdir. Ölkəmizin beynəlxalq nüfuzu daha da artdır. Ümumi daxili məhsul (ÜDM) 1 faizdən çox, sənaye istehsalı 2,4 faiz, qeyri-neft sənayesi isə 8,4 faiz artdır. Bu son illər ərzində qeyri-neft sektorunun inkişafi deməkdir, aparılan islahatların nəticəsidir” [1].

Ümumiyyətlə mövzuya uyğun olaraq modernləşmədən söhbət gedirəsə qısa olaraq tarixə nəzər salmaq və qeyd etmək lazımdır ki, bəşər cəmiyyəti yaranandan bu günə qədər olan dövrləri alımlarımız iki böyük dövrə bölürlər:

I) Demokratik cəmiyyətə qədər olan dövr (buna kənd təsərrüfatı və ya aqrar cəmiyyət dövrü deyirlər).

II) Demokratik cəmiyyətin formalaşma və inkişaf dövrü.

Cəmiyyətin bu dövrü isə özlüyündə üç mərhələdən keçir:

1. Demokratik cəmiyyətə keçid mərhələsi (bu mərhələni aqrar-sənaye cəmiyyəti mərhələsi adlandırırlar);

2. Demokratik cəmiyyətin yüksək səviyyədə inkişafi və təkmilləşdirilməsi mərhələsi (bu mərhələni sənaye cəmiyyəti mərhələsi adlandırırlar);

3. Qlobal informasiya cəmiyyəti mərhələsi (buna postsənaye və ya informasiya-kommunikasiya texnologiyaları mərhələsi adlandırırlar).

Bu gün dünyada qlobal informasiya cəmiyyətinin formalaşması məsələlərinin tədqiqi ilə məşğul olan alımlar dəstəsi yetişir və onlar bu cəmiyyətin müasir problemlərinin həllinin başlıca vasitəsi kimi modernləşməni irəli sürürler.

Cəmiyyətin modernləşdirilməsinin iqtisadi əsası və mühüm istiqaməti iqtisadiyyatın modernləşdirilməsi və rəqabət qabiliyyətinin artırılmasıdır. Modernləşmə iqtisadi cəhətdən sənaye cəmiyyətindən postsənaye cəmiyyətinə keçiddir. Bu barədə xarici ölkələrin alımları də maraqlı fikirlər söyləyirlər. Məsələn, Amerika iqtisadçıları D.Böll (“Gələcək postsənaye cəmiyyəti” New-York, 1973), E.Toffler (“Üçüncü dalğa”, M., 2010), S.Hantington bəşəriyyətin inkişafını sənaye cəmiyyətindən əvvəlki mərhələ, sənaye cəmiyyəti və postsənaye cəmiyyəti mərhələlərinə böлürlər. Onlar qeyd edirlər ki, sənayeləşmə dövründən fərqli olaraq postsənaye dövründə ümumi daxili məhsulda və xalq təsərrüfatında işləyənlərin sayında sənayenin payı azalır, digər sahələrin, xüsusilə xidmət sahələrinin payı isə artır.

Azərbaycan Respublikası dünya iqtisadiyyatına hərtərəfli integrasiya olunmaq, informasiya-kommunikasiya texnologiyalarını inkişaf etdirmək, son nəticədə səmərəli qlobal informasiya cəmiyyətini formalaşdırmaq yolunu seçmişdir. Təsadüfi deyil ki, 2013-cü il Azərbaycanda informasiya-kommunikasiya texnologiyaları ili elan olunmuşdur.

Bu sahənin prioritet istiqamət kimi nəzərdə tutulması “Azərbaycan 2020: gələcəyə baxış” konsepsiyasında da öz əksini tapıb. Verilən proqnozlardan məlum olur ki, gələcək illərdə ölkədə istehsal olunan ümumi daxili məhsulun 20 faizini məhz bu sahə verəcəkdir.

Modernləşdirmənin Azərbaycan reallıqlarını nəzərə alaraq Azərbaycan Respublikasının Prezident Administrasiyasının rəhbəri, akademik Ramiz Mehdiyevin son illərdə bu sahədə yorulmadan apardığı tədqiqatlar nəticəsində çoxlu əsərlər meydana gəlmişdir.

Akademik Ramiz Mehdiyevin əsərlərində modernləşməyə aid problemlərin praktiki həllindən çox, bu problemləri həll etmək üçün nəzəri-metodoloji istiqaməti müəyyən edir, problemin həlli yolları haqqında düşünmək üçün qiymətli materiallar verir. Akademik Ramiz Mehdiyev özünün bu məqsədini ifadə edərək yazır: “Bizim fəaliyyət xəttimiz təkcə bir siyasi iqtisadi strukturdan digərinə keçid istəyinin rəmzi olmayıb, həm də moderndən postmodernə, sənaye dünyasından postsənaye dünyasına transformasiya arzusunun təcəssümü idi” [2].

Modernləşməyə dair Azərbaycanın digər alımlarının də fikirləri maraqlıdır.

Iqtisad elmləri doktoru, professor S.V.Salahovun fikrincə: “Modernləşmə sözün geniş mənasında ənənəvi qapalı cəmiyyətdən “müasir açıq cəmiyyətə” aparan sənayeləşmə, urbanizasiya, müasir ümumtəhsil sisteminin, siyasi hakimiyyətin yaradılması, məkan və sosial mobilliyin artırılması və s. kimi başa düşülür. Ümumiləşdirilmiş anlamda modernləşmə ənənəvi cəmiyyətdən yüksək texnoloji istehsala və mütərəqqi qanunlara əsaslanan və ictimai həyatdan rasional idarə olunan cəmiyyətə keçilməsi prosesidir” [3].

Digər bir iqtisadçı alim, AMEA-nın müxbir üzvü, əməkdar elm xadimi, i.e.d., professor Ə.X.Nuriyev modernləşmənin bütün məsələlərinin dərk edilməsi üçün aşağıdakı üç məsələnin birinci növbədə nəzərə alınmasını vacib hesab edir:

1. Yeni, modern keyfiyyətlər mövcud olan keyfiyyətlərin ləğv edilməsi nəticəsi kimi deyil, həmin keyfiyyətlərin inkişafı, təkmilləşməsi və nəticə etibarilə yeni keyfiyyət halına keçməsi (modernləşməsi) məhsulu kimi meydana gəlir. Beləliklə, cəmiyyətin əvvəlki sənaye dövrünə xas olan modern keyfiyyətlər yeni postsənaye dövrünün tələblərinə uyğun modernləşir.

2. Sənaye cəmiyyətdən postsənaye cəmiyyətinə kecid – postmodernləşdirmə - çoxcəhətli, mürəkkəb bir proses olub cəmiyyət həyatının bütün sahələrində

(iqtisadi, siyasi, sosial, mədəni-psixoloji), insanların fəaliyyətində, davranışda, düşüncə tərzində, təhsildə, idarəetmə sistemində əsaslı və mütərəqqi dəyişiklikləri (innovasiyaları) nəzərdə tutur. O, iqtisadiyyat, cəmiyyət, siyaset, mədəniyyət, ekologiya, şürə səviyyəsi, dünyagörüşü və sivil cəmiyyətin əxlaq kodeksinin müddəalarının fərd tərəfindən mənimsənilmə dərəcəsi və s. sahələrə aiddir. Modernləşmə bir dəfəlik proses deyil, böyük təşkilatçılıq işi və vaxt tələb edən mürəkkəb bir prosesdir.

3. Modernləşmə bir və ya bir neçə ölkə üçün deyil, bütün dünya üçün xarakterikdir, başqa sözlə informasiya cəmiyyətinin formallaşması və modernləşmə dünyəvi obyektiv prosesdir. Hər bir ölkənin ayrılıqda və eyni zamanda dünya ölkələrinin hamısının birlikdə səylərinin əlaqələndirilməsi yolu ilə bu proses həm dünya, həm də ayrı-ayrı ölkələr üçün müsbət nəticələr verə bilər [4].

Bizim nöqteyi-nəzərimizdən modernləşmə cəmiyyətin həyat və fəaliyyətinin bütün sahələrinə mütərəqqi informasiyaların tətbiqi yolu ilə onun əsaslı surətdə yeniləşməsi, əvvəlki dövrə xas olan və həmin dövrdə yeni yüksək hesab olunan keyfiyyətlərdən yeni dövrə xas olan yeni daha yüksək keyfiyyətlərə keçid prosesidir.

Ümumiyyətlə qeyd etmək lazımdır ki, Azərbaycan dövləti müstəqillik əldə etdikdən sonra sosial-iqtisadi sahədə innovativ dəyişikliklər aparılmış, cəmiyyətin yeni konturları müəyyən edilmiş, habelə ölkəmiz perspektivli dövlət siyaseti aparılması yolumu tutmuşdur. Keçən illər ərzində ardıcıl olaraq həyata keçirilən liberallaşma və vətəndaş cəmiyyətinin formallaşması xətti siyasi modernləşmənin təməl daşı olmaqla cəmiyyətin yenidən qurulmasının mühərriki olan iqtisadi modernləşməyə də zəmin yaradır.

Artıq deyə bilərik ki, Azərbaycan iqtisadiyyatında modernləşmənin daha da sürətləndirilməsi üçün əlverişli şərait yaranmışdır. Ölkədə makroiqtisadi sabitliyin yaranması dinamik inkişafı təmin etmişdir. Dinamik inkişaf isə iqtisadiyyatın əsas və həllədici sahəsi olan sənaye sahəsində də özünü biruzə vermişdir.

Statistik məlumatların təhlili göstərir ki, 2015-ci ildə ölkə sənayesində 2,4 faizlik artım qeydə alınmışdır. İstehsal olunmuş sənaye məhsulunun 76,4 faizi özəl bölmənin payına düşmüş, ümumi istehsalın 87,1 faizi sənaye mallarının, 12,9 faizi isə sənaye xarakterli xidmətlərin istehsalı hesabına yaranmışdır.

Ölkədə sənayenin inkişaf etdirilməsi üçün rəqabət qabiliyyətli müasir istehsal sahələrinin yaradılması, sənayenin infrastruktur təminatının yaxşılaşdırılması sahəsində çoxsaylı layihələrin icrası davam etdirilmiş, bu istiqamətdə stimul-laşdırıcı tədbirlər həyata keçirilmişdir. Bir sözlə, bu sahədə mühüm malların istehsalının davam etdirilməsi ölkə sənayesinin iqtisadiyyatda xüsusi çəkisini qoruyub saxlamışdır. Təkcə bir faktı demək kifayətdir ki, 2015-ci ildə ölkəmizdə sənaye müəssisələri, fərdi sahibkarlar və ev təsərrüfatları tərəfindən 26,2 milyard manatlıq sənaye məhsulu istehsal olunmuşdur. Bütövlükdə isə, son yeddi ildə

Azərbaycanda sənaye istehsalının real həcmi təqribən üç dəfə artmışdır.

Azərbaycan Respublikasının son yeddi ildəki sosial-iqtisadi inkişafını təmin edən ən başlıca amillərdən biri də ölkə regionlarının davamlı və tarazlı inkişafına nail olmaqdan ibarətdir. Çünkü, regionların iqtisadiyyatı inkişaf etmədən bütövlükdə ölkə iqtisadiyyatının inkişafından söhbət belə gedə bilməz. Məlum olduğu kimi regionların inkişafına dair üç Dövlət Proqramı qəbul edilmişdir. Bu Proqramlardan:

1. “Azərbaycan Respublikası regionlarının sosial-iqtisadi inkişafı Dövlət Proqramı (2004-2008-ci illər)”;
2. “Azərbaycan Respublikası regionlarının 2009-2013-cü illərdə sosial-iqtisadi inkişafı Dövlət Proqramı”;
3. “Azərbaycan Respublikası regionlarının sosial-iqtisadi inkişafı Dövlət Proqramı (2014-2018-ci illər)”;

Qəbul olunmuş iki Dövlət Proqramı müvəffəqiyyətlə yerinə yetirilmişdir. Üçüncü Dövlət Proqramının iki ilinin müsbət nəticələri göstərir ki, bu Proqram da müvəffəqiyyətlə yerinə yetiriləcəkdir.

Regional Dövlət Proqramlarından söhbət düşmüşkən qeyd edilməlidir ki, bu gün Azərbaycanda 10 iqtisadi rayon formalasmışdır ki, bu rayonlardan da ən sürətlə inkişaf edəni Naxçıvan iqtisadi rayonudur.

Naxçıvan Muxtar Respublikası iqtisadiyyatının əsas və həllədici sahəsi, lokomotivi sayılan sənaye 1996-ci ildən başlayaraq, ölkədə makroiqtisadi sabitlik əldə olunduqdan sonra, özünün əsl inkişaf mərhələsinə qədəm qoymuşdur.

XX əsrin 90-cı illərinin əvvəllerində keçmiş ittifaq respublikaları ilə iqtisadi əlaqələrin qırılması və məlum Qarabağ münaqişəsi ilə əlaqədar olaraq demək olar ki, muxtar respublikada bütün sənaye müəssisələri öz fəaliyyətini dayandırılmışdır. Tam blokada vəziyyətinə düşən Naxçıvan iqtisadiyyatını dərin böhrandan çıxarmaq, onun aparıcı sahəsi olan sənayeni bərpa etmək, yeni sənaye müəssisələri yaratmaq və modernləşdirmək missiyası 1995-ci ilin dekabr ayında Naxçıvan Muxtar Respublikasının Ali Məclisinin sədri seçilən Vasif Talibovun üzərinə düşmüşdür.

Aparılan təhlillər göstərir ki, keçən 20 il ərzində muxtar respublikada əsas makroiqtisadi göstərici olan ümumi daxili məhsul istehsalı 1995-ci ilə müqayisədə 2015-ci ildə 56,4 dəfə artaraq təqribən 2 milyard 467 milyon manat təşkil etmişdir. Hər bir nəfərə düşən ümumi daxili məhsul istehsalı 2015-ci ildə 5581 manat təşkil etməklə son 20 il ərzində 42,3 dəfə artmışdır.

İqtisadiyyatın sahələri içərisində sənayenin həllədici sahə olduğu nəzərə alınaraq muxtar respublikada çox güclü sənaye siyasəti yeridilərək, yeni texnologiyalar əsasında yaradılan sənaye müəssisələrinin sayı xeyli artmışdır. Belə ki, Naxçıvan Muxtar Respublikası Ali Məclis Sədrinin qayğısı nəticəsində son

20 il ərzində sənaye müəssisələrinin sayı 8 dəfə artaraq 441-ə çatmışdır. Qeyd etmək lazımdır ki, 1995-ci ildə muxtar respublikada fəaliyyət göstərən sənaye müəssisələrinin sayı cəmi 56 vahid təşkil etmişdir.

Bir məsələni xüsusi olaraq qeyd etmək lazımdır ki, muxtar respublikada açılan yeni sənaye müəssisələri əsasən xarici investisiyaları cəlb etməklə və dünyanın ən yeni texnologiyaları əsasında yaradılan sənaye müəssisələri keyfiyyətli məhsul istehsal etsin. Burada əsas məqsəd rəqabətdə davamlı məhsullar istehsal etmək, dünya bazارında başqa dövlətlərin buraxdığı məhsullarla rəqabət girmək və qalib gəlmək məsələsi istehsalçıların qarşısında bir vəzifə kimi qoyulmuşdur.

Təbii ki, 2014-cü il Azərbaycanda “Sənaye ili” elan edilməsi və Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyev tərəfindən təsdiq edilmiş “Azərbaycan Respublikasında sənayenin inkişafına dair 2015-2020-ci illər üçün Dövlət Proqramı” bütövlükdə Azərbaycanda olduğu kimi onun ayrılmaz tərkib hissəsi olan Naxçıvan Muxtar Respublikasında da sənayenin sürətlə inkişafına təkan vermişdir. Nəticədə sənaye müəssisələrinin say tərkibinin artması eyni zamanda muxtar respublikada sənaye məhsulunun artmasına gətirib çıxarmışdır. Əgər 1995-ci ildə sənaye məhsulu istehsali muxtar respublikada cəmi 9,1 milyon manat təşkil edirdi isə bu rəqəm 2015-ci ildə 916,8 milyon manata çatdırılmışdır. Beləliklə, sənaye sahəsində görülən tədbirlər öz bəhrəsini vermiş və nəticədə son 20 il ərzində sənaye məhsulu istehsali 100 dəfədən çox artmışdır.

Ümumiyyətlə rəqabət qabiliyyətli sənaye məhsulu istehsalının artması muxtar respublikanın ixrac potensialında öz yerini daha da möhkəmləndirmişdir. Təkcə bir faktı demək kifayətdir ki, 2015-ci ildə muxtar respublikada ixrac potensialı cəmi 414,4 milyon ABŞ dolları təşkil etmişdir ki, bunun da 316,8 milyon ABŞ dolları sənaye məhsulunun payına düşmüşdür.

Mən hesab edirəm ki, bütün bunlar Naxçıvan Muxtar Respublikası Ali Məclisi Sədrinin verdiyi tapşırıqların yerinə yetirilməsi və sənaye sahələrinin modernləşdirilməsi nəticəsində mümkün olmuşdur.

Sənaye parklarının yaradılması sənayenin daha sürətli inkişafında mühüm rol oynayır. Dünya təcrübəsi göstərir ki, sənaye parklarının yaradılması ən yüksək texnologiyaların ölkəyə gətirilməsi, investisiyaların cəlb edilməsi və bir çox məsələlərin həllində mühüm əhəmiyyətə malikdir.

Məlumdur ki, ittifaq dövründə Azərbaycan xammal respublikası kimi tanınır-dı. Yəni istehsal olunan xammal hazır məhsul kondisiyasına çatmadan bitməmiş istehsal və yarımfabrikat şəklində başqa respublikalara satılırdı ki, buradan da respublikamız demək olar ki, heç nə qazanmırıldı. O ölkə daha çox qazanırdı ki, xammalı hazır məhsula çevirirdi. Keçmiş SSRİ dövründə mexanizm elə qurulmuşdu ki, respublikalar bir-birindən asılı vəziyyətdə olsun və müstəqillik haqqında düşünməsinlər. Lakin bütün bunlara baxmayaraq keçən əsrin 90-cı illərində

bütün ittifaq respublikalarında milli azadlıq hərəkatı başladı, SSRİ dağıldı, bütün respublikalar, o cümlədən Azərbaycan Recpublikası öz müstəqilliyini əldə etdi və müstəqil siyaset yeritməyə başladı. Əlbəttə ki, elə həmin dövrdən başlayaraq ölkədə yeni müəssisələr yaradıldı və bitməmiş istehsal və yarımfabrikatlar hazır məhsula çevrilərək xarici ölkələrə ixrac olunmağa başladı.

Bu baxımdan ölkəmizdə sənaye parklarının yaradılması günün tələblərinə uyğun olaraq zərurətdən yaranmışdır.

Qeyd edək ki, Azərbaycan Respublikasında ilk dəfə sənaye parklarının yaradılması Ümummilli lider Heydər Əliyevin 2002-ci il 10 sentyabr tarixli Fərmanı ilə müəyyən edilmişdir. Bu kursu davam etdirən cənab İlham Əliyev özünün 24 aprel 2013-cü il tarixli Fərmanı ilə “Sənaye parkları haqqında Nümunəvi Əsasnamə”ni təsdiq etmişdir. Əsasnaməyə uyğun olaraq Sumqayıt Kimya Sənaye Parkı, Balaxanı Sənaye Parkı, və Pirallahi Yüksək Texnologiyalar Parkı artıq yaradılaraq istifadəyə verilmişdir. Ölkəmizin ən böyük şəhərlərindən olan Gəncə və Mingəçevir şəhərlərində də bu sahədə müəyyən tədbirlər həyata keçirilir.

Məlum olduğu kimi sənaye parklarının yaradılmasının hər bir region üçün əhəmiyyəti nəzərə alınaraq Naxçıvan iqtisadi rayonunda da çox gərgin iş gedir. Hələ 6 iyun 2013-cü il tarixdə Naxçıvan Muxtar Respublikası Ali Məclisi Sədrinin Fərmanı ilə “Sənaye parkları haqqında Əsasnamə” təsdiq edilmişdir. Artıq sənaye parklarının yerləşəcəyi ərazilər müəyyənləşdirilmiş torpaq sahələri ayrılmışdır.

Heç şübhəsiz ki, bütün yuxarıda deyilənlərdən o nəticəyə gəlmək olar ki, yaxın illərdə ölkəmizdə və onun ayrılmaz tərkib hissəsi olan Naxçıvan Muxtar Respublikasında yeridilən modernləşdirmə siyaseti nəticəsində rəqabətə davamlı sənaye məhsulları istehsalı və ixrac potensialı getdikcə artacaq və xarici ölkələrdən idxlə olunan malların xüsusi çəkisi isə minimuma endiriləcəkdir.

ƏDƏBİYYAT

1. Xalq qəzeti. 2016-cı il, 10 fevral.
2. Mehdiyev R.Ə. “XXI əsrдə Azərbaycan ideyası kreativ millət kontekstində”, Dövlət İdarəciliyi: nəzəriyyə və təcrübə jurnalı № 2 (38), 2012, s.114.
3. Xalq qəzeti, 2011-ci il, 17, 18, 19 mart.
4. Nuriyev Ə.X. Azərbaycanda iqtisadi inkişaf və modernləşmə siyasetinin konseptual əsasları. Bakı, “Avropa” nəşriyyatı, 2013, 422 s.
5. Böll D. Gələcək sənaye cəmiyyəti, Nyu-York, 1973, 507 s.
6. Toffler E. Üçüncü dalğa, Moskva, 2004, 781 s.

НАЗИМ АХМЕДОВ

д.э.н., профессор,

Нахчыванский Государственный Университет

e-mail: ahmadov47@mail.ru

УДК: 332.22, 332.133.6

МОДЕРНИЗИРУЮЩАЯСЯ ПРОМЫШЛЕННОСТЬ НАХИЧЕВАНИ

АННОТАЦИЯ

В статье вводится ясность в термин модернизации, и приводятся мнения учёных экономистов в этой области. На примере Азербайджанской Республики и Нахчыванской Автономной Республики анализируются вопросы модернизации промышленности. Подчёркивается значение созданий в последующие годы промышленных парков в модернизации экономики страны.

Ключевые слова: модернизация, экономика, промышленность, промышленные парки, национальный доход.

Мəqalənin redaksiyaya daxil olma tarixi: 12.01.2017

Redaksiya heyətinin 27.03.2017 tarixli qərarı ilə çapa tövsiyə edilmişdir

Rəyçi: prof., i.e.d. A.M.Məhərrəmov

МАМЕДОВ СЕЙМУР ФАРДИЛЕВИЧ

докторант,

Бакинский Государственный Университет

e-mail: setamedov@gmail.com

УДК: 339.7, 336.77.067.22, 337.72

**ПОВЫШЕННЫЕ РИСКИ ПОТЕРЬ ДОХОДА НИЗКО
КВАЛИФИЦИРОВАННЫХ РАБОТНИКОВ
В КАПИТАЛОЕМКИХ ПРОЕКТАХ ИНОСТРАННЫХ ИНВЕСТОРОВ**

АННОТАЦИЯ

Статья посвящена повышенным рискам потерь дохода низко квалифицированных работников в капиталоемких проектах иностранных инвесторов при колебаниях курса национальной валюты. Здесь имеются некоторые выводы как, потенциальный инвестиционный проект где наряду с высокой капиталоемкостью присутствует относительно низкая трудоемкость. Имея данные исходные условия можно определить отрасли потенциальных проектов. В качестве основных отраслей можно выделить строительную и добывающую отрасль. В данных отраслях иностранный инвестор может не беспокоиться о курсе национальной валюты. Если курс национальной валюты падает иностранный инвестор не заинтересован в реализации объекта до восстановления рынка, так как для него это чистая потеря, в отличие от местной компании, которая вкладывала средства в национальной валюте. Таким образом в кризис может создаться дополнительная стагнация, где иностранные инвесторы будут менее толерантны к валютным курсам, замораживая или останавливаая проекты.

Ключевые слова: квалифицированных работников, иностранный инвестор, восстановления рынка, глобализация мировой экономики, повышенные риски, курс национальной валюты, дополнительная стагнация

Критерии отбора стран для прямых иностранных инвестиций за исключением базовых практически не поддаются стандартизации из-за огромного количества факторов, определяющих инвестиционную отдачу в зависимости от конкретного случая. Разнятся не только сами критерии, но и их удельный вес в совокупности факторов при принятии решений о входе на новый рынок. Тем не менее есть факторы, остающиеся неизменными при любых подходах. Финансирование в форме прямых инвестиций оказывает положительное влияние и на занятость [1].

Одним из таких факторов является курс национальной валюты страны реципиента инвестиций. Два основных вопроса, стоящие перед инвестором это куда инвестировать, и во что инвестировать. Постановка обеих задач обусловлена выбором рынка сбыта продукции будущего инвестиционного проекта. Если прямой инвестор рассчитывает на сбыт продукции на внутреннем рынке, то курс национальной валюты хоть и имеет важное значение, но не является определяющим. Помимо этого особую важность для инвестора приобретает низкая волатильность курса, как отражение стабильности экономики, а не сам курс как таковой. Инвестор обладает контролем над объектом инвестиций в том случае, если инвестор подвергается рискам, связанным с переменным доходом от участия в объекте инвестиций, или имеет право на получение такого дохода, а также возможность влиять на доход при помощи осуществления своих полномочий в отношении объекта инвестиций [2].

Совершенно другая ситуация складывается в случае если потенциальная продукция иностранного инвестора ориентирована на экспорт. В этом случае иностранный инвестор рассматривает курс как уровень своих издержек на продукцию на мировом рынке. В данном случае под издержками понимаются именно операционные расходы предприятия, а не капитальные расходы на построение самого инвестиционного проекта. В зависимости от конкретного инвестиционного проекта, разнится доля операционных и капитальных расходов в виде амортизационных отчислений. В случае с высокими капитальными и низкими операционными издержками инвестор как правило не так опасается колебаний курса, так как изменяется доля издержек на которые меняется не так высока в общей доле расходов.

Казалось бы можно не заботиться о курсе валюты, привлекая иностранных инвесторов в проекты, с малой удельной долей операционных расходов и превалирующей долей капитальных затрат. К сожалению, данный подход несет в себе сугубо отрицательное влияние на развивающуюся экономику. Для более детального рассмотрения вопроса необходимо рассмотреть категорию проектов, попадающих под описанные условия. Одной из основных статей операционных расходов является уровень заработной платой, а количество работников, необходимых для функционирования проекта. Стоит отметить, что речь о количестве рабочих в период функционирования проекта в рабочем режиме, а не в период его построения.

Таким образом мы получаем потенциальный инвестиционный проект где наряду с высокой капиталоемкостью присутствует относительно низкая трудоемкость. Имея данные исходные условия можно определить отрасли потенциальных проектов. В качестве основных отраслей можно выделить

строительную и добывающую отрасль. В данных отраслях иностранный инвестор может не беспокоится о курсе национальной валюты.

Обе данные отрасли несут ограниченные преимущества для страны реципиента иностранных инвестиций и как правило больше вымывают национальное богатство страны нежели способствуют росту благосостояния. Основные положительные стороны имеют место в процессе построения самого проекта в случае если привлекается местная рабочая сила и материала, способствующие оживление смежных отраслей. Как правило не происходит даже этого.

В качестве примера капиталоемких затрат можно рассмотреть строительную отрасль, где после реализации проекта вся прибыль от продажи или аренды уходит инвестору и потенциал инвестиционного проекта сводится к минимуму. Так как вовлечение в текущую деятельность местной рабочей силы и предприятий сведена к минимуму. Помимо этого любой строительный проект это проект, за редким рассчитанный на внутренней рынок, так как потребители продукции это местные домашние хозяйства. В строительстве, термин капитализация может быть применен к инвестиционно-строительным компаниям, поскольку для субъектов строительства в лице заказчиков и инвесторов важна оценка их деятельности. Деятельность строительной компании можно оценить, проследив динамику прироста темпов капитализации компании. Вследствие того что строительство является отраслью материального производства, в основе процессов капитализации в строительстве следует искать вещественный характер. Существует некая материальная форма измеритель, которая, в сущности, и предопределяет “поведение” процессов капитализации на более высоком уровне, скажем, компании или отрасли в целом. В условиях инвестиционно-строительной деятельности, характеризующейся сравнительно высокими (в соотношении с другими сферами) спросом и предложением, быстро развивающимися технологиями, многообразием типов и форм возводимых зданий, универсальным измерителем строительной продукции является квадратный метр строящейся площади, в то время как измерителем процесса капитализации является стоимость квадратного метра строящейся площади [3].

Такого рода проекты могут быть интересны сильно отсталым странам, у которых нет денег на его собственную реализацию. Но в такую страну иностранный инвестор никогда денег вкладывать не будет ибо там нет платежеспособного спроса.

Таким образом проект осуществляется в стране с устойчивым платежеспособным спросом. А это значит иностранный инвестор получает гарантированную выгоду там, где доход могла бы получать местная компания. Стро-

ительство объекта не несет ни постоянной занятости, ни новых технологий, ни постоянного спроса на продукцию внутренних производителей. Привлечение рабочей силы имеет временный характер и не создает дополнительных рабочих мест в долгосрочной перспективе. Функционирование жилых зданий не требует вовлечения большого количества работников для обслуживания в независимости от конечных целей инвестора, будь то аренда или продажа.

При этом создается дополнительный риск для иностранного инвестора на этапе реализации проекта. Если курс национальной валюты падает иностранный инвестор не заинтересован в реализации объекта до восстановления рынка, так как для него это чистая потеря, в отличие от местной компании, которая вкладывала средства в национальной валюте. Таким образом в кризис может создаться дополнительная стагнация, где иностранные инвесторы будут менее толерантны к валютным курсам, замораживая или останавливая проекты.

Получая чистый доход в строительной отрасли за счет внутреннего рынка, иностранный инвестор просто забирает доход из страны по сути ничего не давая в замен. При колебаниях валютных курсов работник

В качестве другого примера капиталоемкой отрасли рассмотрим добывающую отрасль. На первый взгляд данная отрасль имеет ряд преимуществ по сравнению с строительной. Продукция рассчитана не только на внутренний, но и на внешний рынки, а функционирование отрасли требует вовлечение рабочей силы и определенный спрос на продукцию местных производителей. Не смотря на очевидные преимущества степень положительного влияния, вызывает сомнения. Инвестиционную привлекательность отрасли можно охарактеризовать как совокупность специфических внутренних и внешних факторов для данной отрасли, ее финансовых показателей, возможностей снижения отраслевых рисков, а также прогноза тенденций ее развития, которые позволяют привлечь инвестора с определенными целями. Анализ отрасли помогает выявить место и роль предприятия в ней, оценить риски, характерные для предприятий этой отрасли [4].

Рассмотрим каждый из положительных аспектов в отдельности.

Добывающая промышленность действительно создает дополнительные рабочие на постоянной основе. Однако в отличие от обрабатывающей промышленности спрос существует в основном на низкоквалифицированную рабочую силу. Для развивающейся страны это означает низкие заработные платы, отсутствие перспектив качественного роста работников как и повышения уровня жизни. Для инвестора отсутствие качественного роста работников на добывающих отраслях означает их легкая взаимозаменяемость и отсутствие стимулов для повышения зарплат и карьерного роста.

В отличие от обрабатывающей промышленности качество продукции остается неизменным в независимости от квалификации работника. Как мы помним война между севером и югом США шла именно из-за того, что промышленно развитый север испытывал потребность в квалифицированной рабочей силе, в отличие от юга, занятого добычей хлопка.

Работник в добывающей промышленности развивающейся страны схож с больным, принимающим аспирин во время болезни вместо лекарства. При любом неблагоприятном исходе будь то сокращение или увольнение в связи с травмой или потерей он оказывается не нужным и без средств существования. Таким образом у работника по жизни складывается даже худшая ситуация на долгосрочной основе. Получая псевдо повышенную зарплату в ресурсном секторе, он не имеет возможности переквалифицироваться при увольнении. В случае занятости в иной сфере риск потери остаться без альтернатив к существованию значительно ниже. Как мы видим условия вовлечения местной рабочей силы больше напоминают эксплуатацию работника как ресурса, нежели партнерские отношения, где взаимная выгода формируется на основе долгосрочного сотрудничества. Аналогичная ситуация складывается и с валютными курсами. В данном случае инвестиционная привлекательность для инвестора выражается в виде переноса валютных рисков на работников и местное население. Иностранныму инвестору даже не нужно ничего делать. В сфере издержек он все время остается в выигрыше при любых валютных колебаниях. Рассмотрим несколько сценариев.

При росте курса национальной валюты зарплаты работников остаются на прежнем уровне, при этом рост национальной валюты как правило обусловлен ростом выручки добывающих компаний, которая никак не влияет на благосостояние работников. Опыт продемонстрировал, что страны, которые пытаются поддерживать завышенные обменные курсы национальных валют, значительно затрудняют свой экономический рост в средне- и долгосрочной перспективе [5].

В случае падение курса национальной валюты зарплаты работников также остаются на прежнем уровне, фактически означая снижение уровня дохода. При росте доходов иностранного инвестора добывающей отрасли работник остается в стороне, а при падении выручки он делит все потери со своим минимальным доходом за счет падения курса валюты.

Таким образом складывается ситуация когда в независимости от курсовых колебаний основной удар принимает самое уязвимое звено в цепи - местная низкоквалифицированная рабочая сила. В отличие от строительной области, добывающая отрасль имеет специфические характеристики.

Спрос на необработанные ископаемые и сырье сильно волатилен и не зависит от множества факторов в отличие от цен на готовую продукцию. В

качестве яркого примера можно рассмотреть цены на бензин и химическую продукцию нефтеперерабатывающих заводов. При падениях или росте цены на нефть, стоимость готовой продукциидвигается в среднем лишь на треть. Сырьевые отрасли переживают наибольшие скачки роста и падения выручки в процессе работ. При этом не имея преимуществ при росте, работники несут основную нагрузку при падении выручки компаний в виде сокращений или снижения фактических зарплат.

Фактически это означает, что завышенный курс национальной валюты играет против работника, так как иностранный инвестор все равно платит минимальную оплату, а при падении выручки, которая идет в ногу со снижением курса валюты не повышает зарплату. В этой связи задачей государства должно стать введение норм и правил оплаты труда для страхования работников от рисков.

В случае если введение данных нормативных актов невозможно, необходимо создать условия оплаты и страхования работников на государственных предприятиях добывающей сферы с целью стимулирования принятия аналогичных мер иностранными инвесторами. Данная цель не только повышает качество жизни сотрудников, но вынуждает иностранного инвестора нести дополнительные расходы, оставляя больше денег внутри страны.

ЛИТЕРАТУРА

1. Прямые инвестиции как источник роста. Доклад 85 о переходном процессе за 2015–2016 годы восстановить равновесие в финансах, с. 89.
2. Международный стандарт финансовой отчетности (IFRS) 10 «Консолидированная финансовая отчетность». http://minfin.ru/common/upload/library/no_date/2013/Prilozhenie %E2%84%96_4_-RU_GVT_IFRS_10_May_2011.pdf с. 2.
3. Бовсуновская М.П. Идентификация понятия капитализации объектов строительства. // Вестник ИрГТУ №4 (44) 2010, с. 191.
4. Лебедева О. Ю., Евсеенко В. В. Экономический анализ роли запасов полезных ископаемых в формировании инвестиционной привлекательности золотодобывающих компаний // Интернет-журнал «Науковедение» <http://naukovedenie.ru> Том 8, №6 (ноябрь - декабрь 2016) publishing@naukovedenie.ru
5. Завышение обменного курса национальной валюты и торговый протекционизм: Уроки опыта Ховард Дж. Шац, Гарвардский Университет и Дэвид Г. Тарр, * Всемирный Банк. <http://siteresources.worldbank.org/INTRANETTRADE/Resources/ShatzandTarr1.pdf> с. 3.

MƏMMƏDOV SEYMUR FARDİLYEVİC
doktorant
Bakı Dövlət Universiteti
e-mail: cemamedov@gmail.com

UOT: 339.7, 336.77.067.22, 337.72

**MİLLİ VALYUTA MƏZƏNNƏSİNİN DƏYİŞMƏSİ HALINDA
XARİCİ İNVESTORLARIN KAPİTAL TUTUMLU LAYİHƏLƏRİNDE
AŞAĞI İXTİSASLI İŞÇİLƏRİN GƏLİR İTKİSİ RİSKİNİN ARTMASI**

XÜLASƏ

Milli valyuta məzənnəsinin dəyişməsi halında xarici investorların kapital tutumlu layihələrində aşağı ixtisaslı işçilərin gəlir itkisi riskinin artması məqalənin araşdırma problemidir. Burada aşağı ixtisaslı işçilərin gəlir itkisi riski öyrənilir. Həmçinin, ayrı-ayrı xarici investorların kapital tutumlu layihələri, milli valyuta məzənnəsinin dəyişməsi halında araşdırılır. Bundan başqa aydınlaşdırılır ki, kapital tutumlu layihələr iştutumluluğu azaldır və bunun bilavasitə daha çox hasilat sənayesi və tikinti sahələrinə təsiri əsaslandırılır. Burada əsas məsələ milli valyutanın məzənnəsinin azalmasının xarici investorların daha çox itki ilə rastlaşdıqlarının əsası göstərilir və onların milli sahibkardan fərqli olaraq bu zaman investisiya maraqlarının azalmasına səbəb olur. Beləliklə, böhran vəziyyəti xarici investorların valyuta kurslarına tolerant olduqlarından əlavə problemlərin yaranmaması üçün layihələri həyata keçməsi daha məqsədəuyğun olar.

Açar sözlər: ixtisaslı kadrlar, xarici investorlar, bazarın bərpası, dünya iqtisadiyyatının qloballaşması, yüksək risklər, milli valyuta məzənnəsi, layihə icrası

Məqalənin redaksiyaya daxil olma tarixi: 12.01.2017
Redaksiya heyətinin 27.03.2017 tarixli qərarı ilə çapa tövsiyə edilmişdir
Rəyçi: dos., i.f.d. H.S.Şamilova

ХИКМЕТ БАБА оглы МАМЕДОВ

д.п.н., профессор

Бакинский Государственный Университет

e-mail: hbg66@mail.ru

УДК: 327-027.21, 327:005.591.45

ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ МЕЖДУНАРОДНОЙ ИНТЕГРАЦИИ И ОСОБЕННОСТИ СОТРУДНИЧЕСТВА НА СОВРЕМЕННОМ ЭТАПЕ

АННОТАЦИЯ

Сотрудничество, или он показывает взаимную деятельность нескольких субъектов. Это исключено применение силы в этом процессе. Они работают объединились, чтобы реализовать интересы сторон. Отношения сотрудничества включают двустороннее и многоугольной дипломатия себя между государствами. Возникновение профсоюзов и подписания согласны были включены, кроме того здесь.

Ключевые слова: сотрудничество, международная интеграция, взаимная заинтересованность, дипломатия

Сотрудничество отражает процесс взаимодействия двух или нескольких субъектов. В этом процессе исключается применение вооруженного насилия и доминируют совместные поиски реализации общих интересов. Ученые считает, что два актора находятся в состоянии сотрудничества, когда каждый из них может быть удовлетворен только в том случае, если удовлетворен и другой, т.е., когда каждый из них может добиться достижения своей цели только тогда, когда этого может добиться и другой. Это определение эффективно отражает суть проблемы, поэтому на него вполне можно опираться при дальнейшем рассмотрении вопроса [6, с.110].

Отношения сотрудничества между государствами мира включают в себя двустороннюю и многостороннюю дипломатию, заключение различного рода союзов и соглашений. Развитие сотрудничества между государствами и другими субъектами международных отношений вызвало к жизни целую систему межгосударственных и негосударственных организаций глобального и регионального значения. В международном сотрудничестве важную роль играет современные процессы интеграции между государствами мира. Поэтому с начало важно определится с сущности международной интеграции. Международная интеграция представляет собой более явную форму со-

трудничества. Это создание единого политического сообщества на основе союза двух или более политических единиц. Известные исследователи П.-Ф. Гонидек и Р. Шарвэн, пишут, что интеграция это одновременно процесс и состояние, имеющее тенденцию заменить раздробленные международные отношения, состоящие из независимых единиц, новыми более или менее широкими объединениями, наделенными минимальными полномочиями решений либо в одной или нескольких определенных областях, либо во всех.

Областях, которые входят в компетенцию базовых единиц. На уровне индивидуального сознания интеграция призвана породить лояльность и приверженность новому объединению, а на структурном уровне — участие каждого в его поддержке и развитии.

Отметим, что существуют различные этапы, или фазы интеграции — от связей взаимозависимости в рамках плюралистической международной системы, или стремления “подчинится системе цивилизованных государств”, до формирования единой политической общности. Впрочем, следует сразу же сказать, что последняя является скорее идеальным типом и как феномен реальной практики международных отношений не существует. И все же основная суть интеграционного политического процесса, его главная тенденция ведет в направлении к выходу за рамки простой координации внешних политик и постепенной передаче суверенитета к новым современным структурам. Поэтому первые исходные ступени, вроде только что названных, могут быть отнесены к интеграции лишь условно. Исследование проблемы интеграции связано с осмыслением реальных интеграционных процессов — начиная с попытки создания в довоенный период Лиги Наций и вплоть до нынешних усилий США, Канады и Мексики по формированию североамериканского экономического союза. Наиболее продвинутой формой современной международной интеграции является сегодня Европейский Союз. Современная международная интеграция в наши дни изучается в некоторых направлениях. Среди них наиболее известными являются три теоретические направления. Эти направления также называются научные школы. Это школа функционализма и неофункционализма, школа федерализма и школа транснационализма.

Изучения международной интеграции с позиций “функционализма” имеет сегодня значимое место в системе научных исследований. Известный теоретик Д. Митрани в 1943 году он публикует статью, под называнием “Мир и функциональное развитие международной организации”. Автор в статье делает вывод о несостоятельности любой предварительной модели политической интеграции. Он считает, что Лига Наций потерпела поражение прежде всего

Потому, что государства увидели в ней угрозу своему суверенитету. Отмечается, что глобальная международная организация не только не способна преодолеть негативные последствия национальных суверенитетов, но и просто гарантировать мирные отношения между государствами. Поэтому для поддержания мира после окончания второй мировой войны нет смысла в амбициозных проектах создания международных институтов, наделенных наднациональной властью и призванных обеспечить политическую интеграцию государств. Вместо этого необходимо способствовать сотрудничеству между государствами в решении задач, представляющих совместный интерес и связанных с их конкретными потребностями экономического, социального, научно-технологического и т.п. характера. Прагматические выгоды подобного сотрудничества постепенно подтолкнут государства к созданию необходимых для этого межгосударственных органов, которые, в свою очередь, создадут предпосылки и для политической кооперации.

Исследования показывают, что функционализм предлагает не просто расширение межгосударственного сотрудничества в отдельных сферах. В функционализме находит свое отражение путь к достижению политической цели. Это и есть интеграция государств в более широкую общность через постепенное отмирание их суверенитетов. Д. Митрани рассматривает национальное государство как слишком узкое с точки зрения возможностей для решения новых экономических, социальных и технических проблем. Поэтому межгосударственные отношения должны быть изменены. По мнению автора, эти изменения позволяют устраниТЬ экономические и социальные причины конфликтов, а затем — постепенно и безболезненно — преодолеть государственные суверенитеты. В результате длительной эволюции сотрудничество между государствами станет столь тесным, а их взаимозависимость столь высокой, что не только станет немыслимым вооруженный конфликт между ними, но будет достигнуто состояние необратимости. Международная среда претерпит глобальные изменения, благодаря которым солдаты и дипломаты уступят место администраторам и техникам, отношения между канцеляриями — прямым контактам между техническими администрациями, а защита суверенитетов — прагматическому решению конкретных вопросов. Получается, что функциональный подход к исследованию интеграционных процессов содержит и заметную долю нормативности. Очевидно и практическое влияние “функционализма” — особенно на создание и развитие Организации Объединенных Наций и, в частности, такого ее института, как ЭКОСОС (Социальный и экономический совет Объединенных Наций), который получил мандат на координацию межгосударственной деятельности в соответствующих сферах. В Хартии ООН

значительное внимание уделено именно ее функциональным сторонам. Генеральная Ассамблея ООН формирует такие институты, как Конференция Объединенных Наций по торговле и сотрудничеству и Организация Объединенных Наций по индустриальному развитию. Представители направлений “неофункционализма” отстаивают идею, согласно которой потребности сотрудничества в том или ином секторе экономической, социальной или культурной деятельности способны вызвать эффект цепной реакции в других, что, в свою очередь, приведет к необходимости создания специализированных наднациональных институтов для их координации и таким образом — к ускорению процесса политической интеграции. Если “функционализм”, придавая политическим институтам немаловажное значение, считает их производными, или же параллельными экономическим, социальным и др. процессам, то “федерализм” ставит их в центр своей концепции. Представители федерализма характеризуют федерализм как “договорный отказ от централизма”, структурно оформленную дисперсию полномочий между различными центрами, законные полномочия которых гарантируются конституцией.

На основе теоретических направлений федерализма были разработаны и скординированы основные принципы и моменты сотрудничества между государствами мира на современном этапе. Например, в 1984 г. Европарламентом был принят разработанный А. Спинелли проект договора о Европейском союзе. В нем отмечалось, что в сферу деятельности Союза входит область сотрудничества, находящаяся под эгидой Совета Европы, а также деятельность, подведомственная институтам Союза. Полномочия между Союзом и государствами распределяются на основе принципа субсидиарности: Союз выполняет только те задачи, которые сообща могут быть решены более эффективно, чем государствами в отдельности. Институты призваны служить эффективному укреплению позиций Комиссии, оптимизации процесса принятия решения, разделению законодательной власти между Советом и Парламентом. Кроме этого в феврале 1985 г. был принят Единый Европейский Акт, который еще не институализировал Европейский союз, но стал важным этапом на пути к этому. Он состоит из двух частей, одна из которых посвящена Сообществам, другая — политическому сотрудничеству. В первой фиксируется цель создания единого рынка к концу 1992 г. Вторая ограничивается институализацией пятнадцатилетней практики и ее закреплением в юридических обязательствах. В качестве цели называется формирование и проведение единой внешней политики, что предполагает постоянные взаимные консультации между двенадцатью странами, учет ими позиций друг друга, а также обязательные совместные обсуждения в

вопросах, затрагивающих общие интересы, до принятия решений на национальном уровне. Отметим, что это не означает, что федерализм с самого начала являлся концептуальной базой европейской интеграции. В начале этого процесса теоретически были возможны три пути:

- наиболее традиционный — сотрудничество в рамках союзов или ассоциаций между государствами, остающимися суверенными и независимыми;
- наиболее смелый — федерация, учреждающая в ряде областей единую наднациональную политическую власть;
- наиболее оригинальный — функциональная интеграция, дающая возможность общих действий в рамках специализированных институтов.

Наблюдения доказали, что на практике первый путь оказался необходимым и полезным, но недостаточным, второй — нереализуемым. Поэтому процесс интеграции пошел по пути развития функциональной модели, позволяющей выйти за рамки простого сотрудничества и подготовить условия для возможной федерации.

Федералистский модель обладал определенными недостатками. Одним из главных таких недостатков является то, что при всей своей внешней привлекательности, она имеет значительно меньше шансов на успех, чем функциональная модель, поскольку удельный вес элемента нормативности в ней еще более высок. Поэтому, учитывая недостатки других рассмотренных выше концепций, реальный процесс международной интеграции может быть понят лишь с учетом комплексного понимания преимуществ каждого из них.

Процесс международной интеграции также глубоко анализируется в рамках в “плюралистической” концепции, автором которой был К. Дойч. Процесс интеграции рассматривается в рамках этой концепции в терминах коммуникационных сетей, передающих сообщения и сигналы, обменивающихся информацией, способствующих выполнению определенных функций и накоплению опыта. Дойч анализирует два типа политических объединений, каждому которых соответствует свой особый процесс интеграции — “амальгамное” и “плюралистическое”. Под первым понимается “слияние в соответствующей форме двух или нескольких ранее самостоятельных единиц в более широкое объединение, наделенное определенным типом общего управления”. Во втором — интегрирующиеся единицы сохраняют свою политическую самостоятельность. При этом осуществление “амальгамной” интеграции нуждается в целом комплексе разнообразных условий социокультурного и политического характера, среди которых: приверженность населения интегрирующихся общностей одним и тем же ценностям;

обоснованное ожидание выгод от интеграции; достаточное знание друг друга и, соответственно, предсказуемость поведения. Процесс интеграции должен сопровождаться лояльностью населения к возникающим новым политическим институтам, глубоким осознанием своего единства, а также выходом на политическую арену новой генерации руководителей. В конечном итоге должен сформироваться общий образ жизни, который и становится основой для “амальгамной” интеграции.

Реализация “плуралистического” типа интеграции не требует столь ширных и столь жестких условий. Основные социокультурные ценности интегрирующихся единиц просто не должны противоречить друг другу; предсказуемость поведения касается лишь ограниченной сферы общих интересов; требуется также адекватная реакция политических элит на сигналы и действия заинтересованных правительств и населения. Кроме того, успеху интеграции способствует восприятие объединительной идеи интеллектуальными кругами и политическими движениями, как и постоянное развитие сетей коммуникации и всестороннего взаимодействия. В 70-е годы под руководством К. Дойча было проведено обширное исследование в Германии (ФРГ) и Франции, в процессе которого были осуществлены интенсивный контент-анализ различных крупных ежедневных изданий, зондажи общественного мнения, экспертные опросы руководящих кадров, изучение статистики международных сделок. В результате обнаружилось, что благоприятный образ единой Европы, сформировавшийся у населения обеих стран, не привел к вытеснению приверженности национальным ценностям. Поэтому был сделан вывод о том, что “плуралистическая” версия европейской интеграции имеет более вероятное будущее, чем “амальгамная”. Завершая рассмотрение проблемы международного сотрудничества, следует подчеркнуть, что здесь так же, как и при анализе конфликтов, было бы ошибкой делать выводы относительно их причин каждый раз, когда обнаруживаются какие-либо корреляции. Так же как и конфликты, интеграционные процессы являются многомерным и сложным явлением, как бы “ускользающим” от анализа и “неподдающимся” единой и окончательной типологизации. Поэтому та или иная региональная модель интеграции не может быть механически “перенесена” — ни в теоретическом, ни в практическом плане — на другой, даже очень “похожий” регион, но с иными социокультурными и экономическими особенностями и традициями. Во-вторых, стихийно возникнув в какой-либо сфере взаимодействия международных акторов, интеграция может остаться без последствий во всех остальных сферах, более того — может обратиться вспять или даже смениться

Противоположным процессом, — если она не будет подкреплена соответствующими политическими мероприятиями, закрепляющими благоприятные предпосылки и условия ее реализации и формирующими институциональные основы ее дальнейшего продвижения. Наконец, в-третьих, вряд ли верно рассматривать интеграционные тенденции как процессы, определяющие существо международных отношений, а тем более — пытаться на этой основе судить о будущем этих отношений.

ЛИТЕРАТУРА

1. Derriennic J.-P. Esquisse de problematique pour une sociologie des relations internationales. — Paris, 1977, p. 110.
2. Gonidec P.-F; Charvin R. Relations internationales. — Paris, 1984, p. 435.
3. Mitlany D. A Working Peace System. An Argument for the Functional Development of International Organization. — London, 4-th ed., 1946.
4. Gerbet P. Penser l'Union européenne. In: Penser le XX-e siècle. Sous la direction de André Versaille. — Bruxelles, 1990, p. 198.
5. Deutsch K. Political community and North Atlantic area. — Princeton. 1957, p.
6. Лебедева М.М., Хрусталев М.А. Основные тенденции в зарубежных исследованиях международных переговоров // Мировая экономика и международные отношения. 1989, № 9, с. 107.

HİKMƏT BABA oğlu MƏMMƏDOV
s.e.d., professor
Bakı Dövlət Universiteti
e-mail: hbg66@mail.ru

UOT: 327-027.21, 327:005.591.45

MÜASİR MƏRHƏLƏDƏ BEYNƏLXALQ İNTEQRASIYANIN NƏZƏRİ ƏSASLARI VƏ ƏMƏKDAŞLIQ XÜSUSİYYƏTLƏRİ

XÜLASƏ

Əməkdaşlıq, bir neçə subyektlərin qarşılıqlı fəaliyyətini göstərir. Bu müddətdə güc tətbiq istisna olunur. Qarşı tərəflərin mənafelərini reallaşdırmaq üçün birləşmişlər. Əməkdaşlıq münasibətlərinə dövlətlərarası özləri üçün iki tərəfli və çoxbucaqlı diplomatiya daxildir. Həmçinin buraya birləşmiş razılıq daxil edilmişdir.

Açar sözlər: əməkdaşlıq, beynəlxalq integrasiya, qarşılıqlı mənafə, diplomatiya.

Məqalənin redaksiyaya daxil olma tarixi: 12.01.2017
Redaksiya heyətinin 27.03.2017 tarixli qərarı ilə çapa tövsiyə edilmişdir
Rəyçi: prof., t.e.d. A.N.Abbasbəyli

ƏLİMUSA GÜLMUSA oğlu İBRAHIMOV

s.e.f.d., baş müəllim

Bakı Dövlət Universiteti

ialimus@ mail.ru

UOT: 327.5, 327:140.8**MƏDƏNİYYƏTLƏRARASI DİALOQ: SİYASİ DƏYƏR VƏ
SÜLHÜN TƏMİNATÇISI**

Biz istəyirik ki, bütün xalqlar, bütün dinlərin nümayəndələri bir-biri ilə six təmasda olsunlar, bütün problemləri açıq şəkildə müzakirə etsinlər, öz fikirlərini bildirsinlər.... “Bakı prosesi”nin başlanması və uğurla davam etdirilməsi onu göstərir ki, biz ortaya siyasi iradə qoyduqda, məqsədə nail ola bilirik.

*İlham ƏLİYEV,
Azərbaycan Respublikasının Prezidenti*

XÜLASƏ

Məqalədə mədəniyyətlərarası dialoq və müasir dövrdə onun dinc, yanaşı yasa maq və sülhün təmin olunmasında əhəmiyyətindən söhbət edilir. Eyni zamanda Azərbaycanın mədəniyyətlərarası dialoqun inkişaf etdirilməsində fəal rolü xüsuslu qeyd edilir və Respublikamızda Mədəniyyətlərarası Dialoq üzrə Beynəlxalq Forumun - “Bakı Prosesi” keçirilməsi təcrübəsi analiz edilir.

Məqalədə həmçinin mədəniyyətlərarası dialoqun tədqiq olunması prosesinin daha da inkişaf etdirilməsi sahəsində konkret təkliflər irəli sürürlür.

Açar sözlər: mədəniyyətlərarası dialoq, qarşılıqlı anlaşma, qloballaşma, sivilizasiyalar arasında dialoq, dinlərarası dialoq, müxtəliflik, “Bakı Prosesi”, tolerantlıq.

Son illər Azərbaycan Respublikasının Prezidenti cənab İlham Əliyevin təşəbbüsü ilə həyata keçirilən və ölkəmizin müsbət beynəlxalq imicinin formalaşmasında böyük əhəmiyyətə malik olan Bakı Prosesinin, o cümlədən Ümumdünya Mədəniyyətlərarası Dialoq Forumunun elmi tədqiqi və təşviqi aktual əhəmiyyət kəsb etmişdir. Təsadüfi deyil ki, respublikamızın elmi ictimaiyyətinin sözügedən sahəyə diqqətinin artması, mədəniyyətlərarası dialoq və multikulturalizm kimi sosial-siyasi anlayışların respublikamızda aparılan elmi araşdırılmaların

əsas tədqiqat predmetlərindən birinə çevrilməsi müşahidə olunur. Bu baxımdan mədəniyyətlərarası dialoqun siyasi dəyər və sülhün təminatçısı kimi analitik təhlili, mədəniyyətlərarası dialoq anlayışında mövcud sosial-siyasi və mədəni dəyərlər sisteminin təcəssümünün araşdırılması olduqca önemlidir.

Müasir dövrdə dünyada cərəyan edən siyasi proseslər və mövcud qlobal tendensiyalar kontekstində mədəniyyətlərarası dialoq anlayışının aktuallığı getdikcə artır. Bəşər tarixinə nəzər salsaq görərik ki, dialoq ibtidai icma quruluşundan başlayaraq insanların həyatına bu və ya digər dərəcədə nüfuz etmişdir. Cəmiyyətdə qarşılıqlı anlaşmanın və ya əksinə, ziddiyətlərin yaranmasında dialoqdan lazıminca istifadə edilib-edilməməyi onun sonrakı inkişafına mühüm təsir göstərmişdir. Tək bir insanın hiss və duygularını başqaları ilə bölüşmək imkanı onun fiziki və əqli sağlamlığının mühüm amillərindən biridir. Deməli, iqlimi, coğrafi ərazisi rəngarəng olan Yer planetinin ayrı-ayrı ərazilərində məskunlaşmış xalqların ünsiyyəti qarşılıqlı anlaşmamı, əmin-amanlığı və bütövlükdə cəmiyyətin mövcudluğunu şərtləndirir. Təsadüfi deyil ki, qədim yunan filosofları Sokrat, Aristotel, Platon və başqalarının mülahizələrində dialoq məkanında mənəvi mədəniyyət, fikir müxtəlifliyi, ümumbəşəri prinsiplərin tanınması və s. əsas götürülmüş və bu istiqamətdə fikirlər indiyədək yürüdülməkdədir. Deməli, cəmiyyət həyatında vacib sayılan dialoq bu gün də qlobal mühitdə üstünlüğünü saxlamaqdadır.

Biz bu gün elə bir dövrdə yaşayırıq ki, artıq millətlərin və xalqların həyat və yaşam fəlsəfəsini mədəniyyətlərin və geniş coğrafi ərazidə yaşayan xalqların birgəyaşama fəlsəfəsi əvəz edir. Belə meyllər bəzən qloballaşma, bəzən in-teqrasiya adlandırılır, bəzən isə ümumiyyətlə bu tendensiyaların heç biri qəbul edilmir. Lakin necə adlandırılmasından asılı olmayaraq bizdən asılı olmayaraq bu, qaçılmaz prosesdir. Artıq elə bir vəziyyət yaranıb ki, dünyanın gələcəyi mədəniyyətlərarası münasibətlərdən asılıdır. Xalqlar bir-birinin varlığını qəbul etməli, bir-birinə hörmətlə yanaşmalı və müasir dünyanın birgəyaşayış prinsiplərinin məsuliyyətini anlamalıdır.

XX əsrдə bəşəriyyətin inkişafında yeni dönmə başlanmışdır. V.Vernadski yarızdı: “Bəşəriyyət tarixində ilk dəfə vahid tarixi proses planetin bütün biosferini əhatə etmişdir. Bir sıra nəsillər boyunca müstəqil və qapalı surətdə cərəyan edən mürəkkəb tarixi proseslər başa çataraq, son nəticədə XX əsrдə vahid və ayrılmaz əlaqəyə malik tam yaratmışlar” [7, s.88].

Digər bir müəllif isə göstərir: “Bütün siyasi, milli və mədəni fərqlərə və ziddiyətlərə rəğmən, bəşəriyyət, faktiki olaraq, ümumi həyata malikdir, onun ayrı-ayrı hissələri sıx temasdadır. Qərb və Şərq, xristian, müsəlman, Çin ... dünən-yası fasiləsiz və sıx ünsiyyətdədir” [11, s.226].

Son onilliklərdə dialoq daha böyük əhəmiyyət kəsb etməkdədir. Sivilizasiyalar arasında dialoq, mədəniyyətlərarası və dinlərarası dialoq gələcəyə aparan

yeni yolun başlangıcıdır. Beynəlxalq problemlərə, mədəniyyətlərin və sivilizasiyaların müxtəlif məsələlərinə dair dialoq anlaşılmazlıqları aradan qaldırır, mövqeləri yaxınlaşdırır və beynəlxalq aləmdə hüquq bərabərliyinin və sülhün bərqərar edilməsi yolu ilə millətlərin və dövlətlərin hüquqlarının daha yaxşı təmin edilməsi üçün zəmin yaratır. Mədəniyyət standartlarının yayılması, etno-mədəni müxtəlifliyin və özünəməxsusluğun qorunub saxlanması ilə bərabər, dialoq və ünsiyyətin inkişafı xüsusi aktuallıq kəsb edir.

Bəşəriyyətin bütün tarixi dialoq üzərində qurulmuşdur. Dialoq bütün həyatımıza nüfuz edir. Mədəniyyətlərarası dialoq qarşılıqlı fəaliyyətə, qarşılıqlı yardıma, qarşılıqlı zənginləşməyə olan tələbatdan irəli gəlir. Bu baxımdan mədəniyyətlərarası dialoq obyektiv zərurət və mədəniyyətlərin inkişafının şərti kimi çıxış edir. Mədəniyyətlərin dialoqu qarşılıqlı anlaşmanı nəzərdə tutur. Qarşılıqlı anlaşma isə vəhdətə aparır. Göründüyü kimi, mədəniyyətlərarası dialoq yalnız qarşılıqlı anlaşma əsasında və eyni zamanda yalnız hər bir mədəniyyətin fərdiliyi əsasında mümkündür. Bütün bəşər mədəniyyətlərini birləşdirən ümumi cəhət isə onların sosiallığı, yəni insani və bəşəri olmasıdır. “Yüzilliklərin və minilliklərin, xalqların, millətlərin və mədəniyyətlərin qarşılıqlı anlaşması bütün bəşəriyyətin, bütün bəşər mədəniyyətlərinin mürəkkəb vəhdətini (bəşər mədəniyyətinin mürəkkəb vəhdətini), bəşər ədəbiyyatının mürəkkəb vəhdətini təmin edir” [5, s.390]. Vahid dünya mədəniyyəti mövcud deyildir, lakin bütün bəşər mədəniyyətlərinin vəhdəti mövcuddur, o isə humanist başlangıç kimi bəşəriyyətin mürəkkəb vəhdətini təmin edir.

Vurgulamaq vacibdir ki, müxtəlif sivilizasiyalar arasında dialoq yalnız mədəniyyət əsasında mümkündür. Mədəniyyət milli səviyyədə istənilən dövlət və millətin bünövrəsi olduğu kimi, region ölkələri məkanında və qlobal müstəvidə beynəlxalq mədəni-humanitar əməkdaşlıq bütün sivilizasiya üçün müstəsna səmərəli vasitədir.

Mədəniyyətlərarası dialoq bütövlükdə bəşər sivilizasiyasının inkişafının başlıca aspektlərindən biri olaraq qalır. Regionumuzda əsrlər və minilliklər boyunca mədəniyyətlərin qarşılıqlı zənginləşməsi əsasında regional sivilizasiyanın unikal kaleidoskopu təşəkkül tapmışdır. Görkəmli şərqşünaslar R.Landa və S.Prozorov göstərirler: “Övvəl Rusiya imperiyasının, sonra isə SSRİ-nin tərkibinə daxil olan müsəlman əhalinin yaşadığı ərazilər uzun müddət bir-biri ilə dialektik əlaqədə inkişaf etmiş, onları məskunlaşdırıb xalqlar həm maddi şərait, həm də mənəvi həyat sahəsində bir çox ortaç cəhətlərə malik olmuşlar. Vahid geosiyasi məkan çərçivəsində ictimai quruluş, məişət, mədəniyyət, mənəvi dəyərlər sahəsində in-teqrasiya prosesləri getmişdir” [8, s.4].

Qarşılıqlı fəaliyyət, mədəniyyətlərarası dialoq prosesi mürəkkəb və qeyri-müəyyən xarakter daşıyır. Bu, onunla bağlıdır ki, milli mədəniyyətin bütün

elementləri toplanmış yaradıcı dəyərlərin əxz edilməsində fəallıq göstərmir. Milli təfəkkürün bu və ya digər tipinə yaxın mədəni dəyərlər əxz edilərkən mədəniyyətlər arasında dialoq prosesi daha fəal surətdə cərəyan edir. Mədəniyyətin inkişaf mərhələlərinin nisbəti, toplanmış təcrübə də mühüm rol oynayır. Hər bir milli mədəniyyətin daxilində müxtəlif komponentlər diferensiasiyalı şəkildə inkişaf edir.

Müasir dünyada bir sıra səbəblərdən mədəniyyətlərarası dialoq daha da mürəkkəbləşmişdir. Fundamental problemlərin müasir təzahürləri də müxtəlif xalqların mədəniyyətlərinin qarşılıqlı təsiri ilə bağlıdır. Bu problemlərin həllinin xüsusiyyəti onun mədəniyyətlərin sistematik dialoqu çərçivəsində cərəyan etməsindən ibarətdir. Bu problemlərin həlli mədəniyyətlərin qarşılıqlı təsirinin zamana və məkana görə qloballaşmasını nəzərdə tutur, öz növbəsində o da bütün mədəniyyətlərin bir-biri ilə qarşılıqlı təsir vasitəsilə özünürealizəsinə şərait yaradır. Beləliklə, bu sahədə mədəniyyətlərin qarşılıqlı təsir mexanizminin özü mühüm problemə çevrilir. Mədəniyyətlərin qarşılıqlı təsiri mədəni müxtəlifliyin qorunub saxlanması vasitəsi kimi çıxış edir. Müasir mədəniyyətlər çoxsaylı və davamlı mədəni qarşılıqlı təsir nəticəsində formalaşmışdır.

Avropa Şurası Nazirlər Komitəsinin 118-ci sessiyasında (7 may 2008-ci il) qəbul edilmiş “Mədəniyyətlərarası dialoqa dair Ağ kitab” mədəniyyətlərarası dialoqun beynəlxalq aspektini belə ifadə edir: “Müasir geopolitik vəziyyət bəzən bir-birinin zərərinə olaraq nisbi iqtisadi və siyasi üstünlükler uğrunda mübarizə aparan, bir-birini qarşılıqlı surətdə istisna edən sivilizasiyaların mövcudluğu kimi təsvir olunur. Mədəniyyətlərarası dialoq konsepsiyası dünyaya belə baxışdan irəli gələn stereotipləri aradan qaldırmağa kömək göstərə bilər, çünkü o, qloballaşma şəraitində mədəni özünüeyniləşdirmələrin daha da mürəkkəbləşdiyini vurğulayır. Onlar bir-birinə qarışır və çoxlu müxtəlif mənbədən olan elementləri ehtiva edir. Beynəlxalq münasibətlərə mədəniyyətlərarası dialoq ruhunun nüfuz etməsi yeni şəraitdə səmərəli nəticələr verir. Beləliklə, mədəniyyətlərarası dialoq münaqişələrin qarşısının alınmasına və nizamlanmasına təkan verə, barışıği və ictimai etimadın bərpasını dəstəkləyə bilər” [6, s.39].

Ağ kitabın ideyaları son bölmədə ümumiləşdirilərək aşağıdakı müddəada təcəssümünü tapmışdır: “Mədəniyyətlərarası dialoq sürətlə inkişaf edən Avropa üçün yeni sosial və mədəni modelin qurulmasının həllədici tərkib hissəsidir” [6, s.59].

Bu gün Avropa məkanında plüralizm, sosial həmrəylik, insan hüquqlarının hərtərəfli müdafiəsi ideyaları geniş yayılmışdır. Mədəniyyətlərarası dialoqa dəstək məqsədi güdən ümumi siyaset bu dəyərlərə əsaslanır. “Mədəniyyətlərarası dialoq” beynəlxalq siyasətin əsas anlayışlarından birinə çevrilmişdir. O, gündəlik həyatda mədəni müxtəliflik dəyərlərinin tətbiqi üçün əsas, mədəniyyətlərin müxtəlifliyindən cəmiyyət çərçivəsində istifadə vasitəsi kimi nəzərdən keçirilir.

Mədəniyyətlərarası dialoq habelə cəmiyyət daxilində münaqişələrin qarşısının alınmasının profilaktik metodу, mədəni müxtəlifliyin doğurduğu təhdidlərə siyasi cavab, sosial təbəqələşməyə, stereotiplərə, irqçiliyə və ayrı-seçkiliyə qarşı mübarizə vasitəsi kimi nəzərdən keçirilə bilər.

Avropa Şurası və onun üzvü olan dövlətlər təşkilatın qurulduğu 1949-cu ildən bəri və xüsusilə 1990-ci illərdən etibarən cəmiyyətlərin mədəni müxtəlifliyin çəğirişlərinə uyğunlaşdırılması məqsədilə daha fəal addımlar atmağa başlamışlar.

Bu çağırışlar yalnız etnik azlıqların mövcudluğunu ilə deyil, həm də globallaşmanın və artan miqrasiya axınlarının qitəyə təsiri ilə şərtlənir. Müxtəliflik anlayışına müraciət beynəlxalq birlik üçün təxirəsalınmaz vəzifəyə çevrilmişdir. Bütün cəmiyyətlər, bir tərəfdən, mədəni müxtəlifliyə hörmətlə yanaşmağa can atmalı, digər tərəfdən, toplum daxilində qarşılıqlı etimad mühiti yaratmalıdır. Avropa Şurasının üzvü olan ölkələrin dövlət və hökumət başçıları hələ 2005-ci ildə Varsavada keçirilən Üçüncü Sammitdə bəyan etmişlər ki, “müxtəliflik qarşılıqlı zənginləşmə mənbəyinə çevrilməlidir”, siyasi, mədəniyyətlərarası və dinlərarası dialoq dəstəklənməlidir.

Mədəniyyətlərarası dialoq və qarşılıqlı anlayış, plüralizm və tolerantlıqla yanaşı, müasir dövrün çağırışlarının adekvat cavablandırılmasının səmərəli vasitələridir, buna görədə bütün səviyyələrdə dövlət orqanları, vətəndaş cəmiyyəti, dini icmalar, KİV, özəl qurumlar və ayrı-ayrı şəxslər həmin vasitələrdən düzgün istifadə etməyi öyrənməlidir.

Avropa Şurasının mədəniyyətlərarası dialoqa dəstək strategiyasının əsasını “Faro Bəyannaməsi” təşkil edir. Bu strateji sənəddə ilk dəfə mədəniyyətlərarası dialoqa dəstək tədbirlərinin əsas prinsipləri və komponentləri açıqlanmışdır. Avropa Şurasının üzvü olan dövlətlər belə bir ortaq yanaşmanı ifadə etmişlər ki, mədəniyyətlərarası dialoq sahəsində yürüdülən siyaset mədəniyyət, gənclər, immiqrasiya və təhsil, şəhər planlaşdırması və təhlükəsizlik, KİV və sosial xidmətlər kimi müxtəlif sahələri əhatə etməlidir. Mədəniyyətlərarası dialoq ümumi dəyərlərə əsaslanmalıdır. Onun həyata keçirilməsi dövlət və qeyri-hökumət strukturlarının, qrupların, habelə ayrı-ayrı şəxslərin ümumi vəzifəsi kimi nəzərdən keçirilməlidir.

“Faro Bəyannaməsi” “Mədəniyyətlərarası dialoq dair Ağ kitab”ın yaranmasına təkan vermişdir. “Ağ kitab” mədəniyyətlərarası dialoq mövzusuna dair bir sıra sahələr üzrə Avropa Şurasının hüquqi və siyasi standartlarına, habelə əməli təcrübə nümunələrinə yol açmalıdır. Eyni zamanda, bu sənəd mədəniyyətlər arasında gündəlik qarşılıqlı təsiri gerçəkləşdirən müxtəlif qrupların mənafelərini eks etdirir.

Bütüniştirakçıların vətərəflərin mövqelərinin vahid sənəddə ümumiləşdirilməsi Avropa Şurasına, dövlət və qeyri-hökumət qurumlarına müxtəliflik dəyərlərinin

dəstəklənməsində və sosial həmrəyliyin təmin edilməsində mədəniyyətlərarası dialoqun rolunu, bu istiqamətdə uzunmüddətli perspektivləri dəqiqlik ifadə etməyi imkan verərdi.

“Ağ kitab” mahiyyət etibarilə dörd əsas müddəəni təsbit edir. Birinci əsas müddəə mədəniyyətlərarası dialoqun dəyər əsası ilə bağlıdır. “Ağ kitab”da belə bir inam ifadə olunur ki, bir tərəfdən, müxtəlif mədəniyyətlərin nümayəndələrinə hörmət, digər tərəfdən isə sosial həmrəyliyə dəstək yalnız siyaset universal insan hüquq və azadlıqlarına əsaslandıqdır uğur qazana bilər. Cəmiyyətlər məhz universal insan hüquq və azadlıqlarına söykənir. Hüquq və azadlıqlar siyasi təsisatların ruhunu və gündəlik siyasi mədəniyyəti müəyyən edir, sosial etimadı təmin edir. Onlar Avropada dəyərlərin həmrəyliyini təcəssüm etdirir.

Bəzi nümunələrə müraciət edək. İnsan hüquqları üzrə Avropa Konvensiyası (1950) insan ləyaqəti barəsində müharibədən sonrakı dövrün öhdəliklərini əks etdirir. İnsan hüquqları üzrə Avropa Məhkəməsi özünün cinayət işlərinə dair qərarlarında Konvensiyani müasir şərait nəzərə alınmaqla təfsir edir. 1961-ci ildə qəbul olunmuş və 1996-ci ildə yenidən baxılmış Avropa Sosial Xartiyası nəzərdə tutur ki, onun təsbit etdiyi sosial hüquqlar heç bir ayrı-seçkiliyə yol verilmədən bütün şəxslərə şamil olunur. Əcnəbi işçilərin hüquqi statusu haqqında Avropa Sazişi (1997) müəyyən edir ki, əcnəbi işçilərlə üzv-dövlətlərin vətəndaşları ilə eyni qaydada rəftar olunmalıdır. Avropa Mədəniyyət Konvensiyası (1954) qitənin “ümumi mədəni irs”ini və bununla əlaqədar mədəniyyətlərarası öyrənmə zərurətini təsbit edir. Avropa Şurasının Mədəni irsin cəmiyyət üçün əhəmiyyəti haqqında Çərçivə Konvensiyası (2005) isə bu irs haqqında biliklərin etimadə və qarşılıqlı anlayışa dəstəyini nəzərdə tutur. Avropa Regional Dillər və Azlıqların Dilləri Xartiyası (1992) və Milli azlıqların müdafiəsi üçün Çərçivə Sazişi (1995) tolerantlıq ruhunda müxtəlifliyin müdafiəsinə və dəstəklənməsinə yönəlmüşdür. Bələdiyyələrin ictimai həyatında əcnəbilərin iştirakı haqqında Saziş (1992) və Yerli və regional səviyyədə gənclərin ictimai həyatda iştirakı haqqında Avropa Xartiyası (2003) yerli səviyyədə mədəni müxtəlifliyin qorunub saxlanmasına xidmət edir.

İkinci əsas müddəə mədəniyyətlərarası dialoqun anlayışı ilə bağlıdır. Bütövlükdə mədəniyyətlərarası dialoqun dəqiqlik anlayışının ifadəsi çox çətindir. Bəzi müəlliflərin fikrincə, mədəniyyətlərarası dialoqun ümumi anlayışının verilməməsi daha yaxşı olardı [6, s.10]. Avropa Şurası mədəniyyətlərarası dialoqun anlayışını təklif edərək, onu müxtəlif etnik, mədəni, din və dil mənşəyinə və irsinə malik ayrı-ayrı şəxslər və qruplar arasında açıq və hörmətcil fikir mübadiləsindən ibarət proses kimi nəzərdən keçirir [6, s.12].

Bizim fikrimizcə, mədəniyyətlərarası dialoq özünü ifadə azadlığı və qabiliyyəti, habelə başqa fikirləri dinləməyə hazır olma və imkan tələb edir.

Mədəniyyətlərarası dialoq dünyaya və real gerçəkliyə müxtəlif yanaşmaların dərkini inkişaf etdirmək, iştirakı, yaxud seçim azadlığını artırmaq, bərabərliyə və insan ləyaqətinə təkan vermək, yaradıcılıq proseslərini və birgə tədbirləri gücləndirmək və ayrı-ayrı şəxslərin və cəmiyyətlərin başqları ilə hörmətciil dialoq vasitəsilə təkmilləşmək və dəyişmək qabiliyyətini dəstəkləmək məqsədi güdür.

Mədəniyyətlərarası dialoq habelə ünsiyyət və barışığın səmərəli vasitəsi kimi çıxış edərək müxtəlif məqsədləri yerinə yetirə bilər. O, münaqişələrin və gərginliyin artmasının qarşısının alınması, dövləti və siyasi inkişafda stereotiplərə qarşı mübarizə və müxtəlif mədəni və dini icmalar vasitəsilə birliklərin yaradılmasının asanlaşdırılması üçün önəmlidir.

Üçüncü əsas müddəə bundan ibarətdir ki, mədəniyyətlərarası dialoqa dəstək maraqlı tərəflərin ümumi vəzifəsidir. Bu vəzifənin həllinə yönəlmüş tədbirlər aşağıdakı istiqamətləri əhatə edir:

- Avropa öz vətəndaşlarının mədəni müxtəlifliyə münasibətini yaxşılaşdırmalidir. Bu, həm qanunun icrasının hüquqi çərçivələrinə və normalarına, həm də cəmiyyətlərin siyasi mədəniyyətinə aiddir. Ayrı-seçkiliyin bütün formaları, azlıqlara münasibətdə ədavət və s. ən aktual mövzulardır.

- Avropa hamının iştirakı və demokratik vətəndaşlığın təzahürü üçün strukturlar formalasdırmalı və imkanlar yaratmalıdır. Bu, o cümlədən müxtəlif vətəndaşlıq formalarının təzahürü üçün şərait yaradılmasına yönəlmüş dəqiq strategiyanın formalasdırılmasını, habelə inkişaf naminə demokratik dialoqun qurulması məqsədilə azlıqların təşviqini və dəstəklənməsini ifadə edir. Yerli və regional səviyyədə gənclərin ictimai həyatda iştirakı haqqında Avropa Xartiyası bu tələbi aydın surətdə ifadə edir.

- Avropa hər kəsin yalnız başqa mədəniyyətlər haqqında daha çox öyrənmək imkanına malik olmasına deyil, həm də mədəni baxımdan müxtəlif mühitdə yaşamaq üçün zəruri olan əməkdaşlıq qabiliyyətini inkişaf etdirməsinə yönəlmüş səylərini gücləndirməlidir. İstənilən kontekstdə təhsil xüsusilə önemlidir.

- Avropa mədəniyyətlərarası dialoqun həyata keçirilməsi üçün daha böyük məkana ehtiyac duyur. KİV, vətəndaş cəmiyyətinin qurumları bu istiqamətdə daha böyük töhfə verə bilərlər.

- Mədəniyyətlərarası dialoqun prinsipləri habelə beynəlxalq səviyyədə əlaqələrin qurulmasına təkan verməlidir.

Aydındır ki, mədəniyyətlərarası dialoqun bütün qrupları beş istiqamət üzrə öz töhfəsini verə bilər. Lakin "Ağ kitab" gənclərin qabiliyyətinin və münasibətinin mədəniyyətlərarası dialoqun davamlı uğur qazanması üçün həllədici əhəmiyyət daşılığına birmənalı inamı ifadə edir. Buna görə də gənclər təşkilatlarının, təhsil müəssisələrinin və KİV-in üzərinə xüsusi məsuliyyət düşür.

Son müddəə mədəniyyətlərarası dialoqun dini aspekti ilə bağlıdır. Müasir cəmiyyətlərdə çox zaman dini mənsubiyyət mədəniyyətlərarası münaqişələrin aşkar mənbəyi kimi nəzərdən keçirilir. Bu, xüsusilə Avropanın müxtəlif hissələrində ciddi ayrı-seçkililik təzahürlərinə məruz qalan müsəlman mühacirlərə aiddir. Lakin “Ağ kitab”da göstərilir ki, din öz-özlüyündə mütləq münaqişə mənbəyi deyildir.

Avropa Şurası etiraf edir ki, mədəni eyniləşdirmə zamanı dini amil, o cümlədən mədəniyyətlərarası dialoq baxımından mühüm əhəmiyyətə malikdir. Həyatın mənası haqqında bir çox dini konsepsiyanlar zəngin dünya mədəni irsinin tərkib hissəsidir. Xristianlıq, iudaizm, islam və digər dini cərəyanlar Avropanın tarixinin ayrılmaz tərkib hissəsidir. Lakin hansısa dinə mənsubiyyətini etiraf edən hər bir şəxs kompleks eyniləşdirmə ilə fərqlənir, o isə yalnız dirlə məhdudlaşdırır. Buna görə də dini amil mədəniyyətlərarası dialoqun digər aspektlərindən təcrid olunmamalıdır. Əksinə, bu aspektə də tolerant və açıq şəkildə müraciət olunmalıdır.

“Ağ kitab” mədəniyyətlərarası dialoqun sürətlənməsində mühüm rol oynayır. Avropanın və bütün dünyadan gələcəyi bir-birini dirləmək və bir-birindən öyrənmək qabiliyyəti ilə bağlıdır, müxtəlifliyin qorunub saxlanması mahiyyəti isə ayrılıqda hər bir insanın hüquqlarının müdafiəsindən ibarətdir.

Avropa Şurasının “Mədəniyyətlərarası dialoqa dair Ağ kitab”ı son illərdə bu sahədə bir çox program və layihənin meydana çıxmasına təkan vermişdir. Avropa Birliyi 2008-ci ili “Avropa mədəniyyətlərarası dialoq ili” elan etmişdir. BMT səviyyəsində “Sivilizasiyaların alyansi” təşəbbüsü gerçəkləşdirilir.

“Dialoq – mədəniyyətlə ünsiyət, onun nailiyyətlərinin gerçəkləşdirilməsi və artırılmasıdır, başqa mədəniyyətlərin dəyərlərinin dərkidir, onların əzx edilməsi üsulu, dövlətlər və etnik qruplar arasında siyasi gərginliyin aradan qaldırılması imkanıdır. Dialoq ümumi xarakter daşıyır, bu, hamı tərəfindən qəbul olunur” [10, s.9].

Dialoq bərabərhüquqlu subyektlərin fəal qarşılıqlı təsirini nəzərdə tutur. Mədəniyyətlərin və sivilizasiyaların qarşılıqlı təsiri həm də müəyyən ortaq mədəni dəyərlərə söykənir. Bu gün mədəniyyətlərarası dialoq müharibə və münaqişələrin baş verməsinin qarşısını alan mühüm siyasi dəyər və sülhün təminatçısı kimi vəcib funksiyani yerinə yetirir. Bu proses Azərbaycanın da aid olduğu region üçün xüsusi əhəmiyyət kəsb edir. Regionumuz mədəniyyətlərin, millətlərin, dirlərin tolerantlıq dəyərlərinə əsaslanan perspektivli əməkdaşlığına ciddi ehtiyac duyur. Bu ehtiyacı nəzərə alan Azərbaycan hökuməti dünyada mədəniyyətlərarası dialoq və multikulturalizm kimi sosial-siyasi və mədəni dəyərlərin təbliğində mühüm rol oynamayaqdadır. Son illərdə ölkəmiz dünya xalqları arasında dialoqun təşviqində və inkişafında fəal iştirak edir. Bu gün real coğrafi və geomədəni imkanlara malik olan Azərbaycan həm Avropa Şurasına, həm də İSESCO-ya üzv olan yeganə dövlətdir. Azərbaycanın həm islam dövlətləri, həm də Qərb ölkələri

ilə möhkəm dostluq və əməkdaşlıq münasibətləri vardır. Bütün bunlarla yanaşı, Azərbaycan müxtəlif etnosların və millətlərin, fərqli dinlərə sitayış edən insanların tarixən mehriban dostluq və qardaşlıq şəraitində yaşadığı tolerant bir ölkədir. Bunu son illərdə Azərbaycan paytaxtında mədəniyyətlərarası dialoq sahəsində keçirilmiş rəngarəng tədbirlər də təsdiqləyir.

2008-ci il dekabrın 2-3-də Bakıda keçirilmiş Avropa və qonşu regionların mədəniyyət nazirlərinin konfransında Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyevin nitqində irəli sürülən və müxtəlif mədəniyyətlər, sivilizasiyalar arasında mədəniyyətlərarası dialoqun inkişafını nəzərdə tutan “Bakı Prosesi” təşəbbüsünün məntiqi davamı olaraq 2011-ci ilin aprelin 7-9-da paytaxtimizdə reallaşan Ümumdünya Mədəniyyətlərarası Dialoq Forumu bu narahatlılıqdan qaynaqlanmışdır. Möhtəşəm tədbirin keçirilməsinə qədər isə qlobal dünyanın problemlərinin həllinə böyük enerji və coşqunluqla qatılan dövlətimizin başçısının dəqiq və düzgün siyasi addımları və məntiqi mülahizələri beynəlxalq mühitdə fəal şəkildə dəstəklənmişdir. Təsadüfi deyildir ki, 2009-cu il oktyabrin 13-dən 15-dək Azərbaycanın uğurla ev sahibliyi etdiyi İslam ölkələri mədəniyyət nazirlərinin konfransı çərçivəsində “Mədəniyyətlərarası dialoq” mövzusunda keçirilmiş “dəyirmi masa”da “Bakı Prosesi - sivilizasiyalar arasında dialoqa yeni çağırış” adlı rəsmi sənəd qəbul edilmişdir. Həmçinin TÜRKSOY-un Daimi Şurasının 2009-cu il oktyabrin 16-17-də Bakıda keçirilmiş 26-ci toplantısında qəbul olunmuş sənədlərdə də Azərbaycan Prezidenti İlham Əliyevin irəli sürdüyü “Bakı Prosesi”nin davam etdirilməsinin vacibliyi əksini tapmışdır. Nəhayət, 2010-cu il mayın 20-də Bakıda UNESCO-nun “Mədəni özünüifadə müxtəliliyinin qorunması və təşviqinə dair Konvensiya”nın təqdimat mərasimində 2011-ci ilin aprelinde “Bakı Prosesi”nin davamı olaraq Azərbaycan Prezidentinin təşəbbüsü ilə Bakıda Ümumdünya Mədəniyyətlərarası Dialoq Forumunun keçiriləcəyi bildirilmişdir. Ümumdünya Mədəniyyətlərarası Dialoq Forumunun keçirilmə məkanının yekdilliklə Azərbaycan paytaxtının seçilməsi qərarı isə təkcə respublikamızın geosiyasi əhəmiyyəti ilə deyil, həm də ölkəmizin müxtəlif etnosların və millətlərin, fərqli dinlərə sitayış edən insanların tarixən mehriban dostluq və qardaşlıq şəraitində yaşadığı tolerant məkan, ən nəhayət, ilkin bəşər mədəniyyətinin təşəkkül taplığı ərazilərdən biri olması ilə bağlıdır.

Zəngin tarixi keçmiş olan bu nadir coğrafi məkan həm də bəşər sivilizasiyasının beşiyi sayılan ərazilərdən biri kimi tanınır. Dünya tarixində “Azıxantrop” adı ilə yer almış ən qədim insan qalıqlarından birinin ölkəmizin ərazisindən tapılması faktı Azərbaycanın bəşər sivilizasiyasının məskənlərindən olmasına bir daha təsdiqləmişdir. Eyni zamanda, Azərbaycan bütün tarixi dövrlərdə dünya mədəniyyətinə, ədəbiyyatına və incəsənətinə layiqli töhfələr vermiş məkan kimi də məşhurdur. Bu günümüzə gəldikdə isə demək olar ki, tarix boyu

beynəlmiləlçiliyi və tolerantlığı ilə seçilən Azərbaycan müasir mərhələdə müxtəlif sivilizasiyaların və mədəniyyətlərin qovuşduğu məkan statusunu daşıyır. Qoca Şərqi qapısı sayılan Azərbaycan bu gün sürətlə planetimizin mədəni həyatının mərkəzinə çevrilməkdədir. Azərbaycan Prezidenti İlham Əliyevin təşəbbüsü və bilavasitə təşkilatçılığı ilə 2011-ci il aprelin 7-dən 9-dək Bakının "Gülüstan" sarayında keçirilmiş Ümumdünya Mədəniyyətlərarası Dialoq Forumu UNESCO, BMT-nin Sivilizasiyalar Alyansı, Avropa Şurası, Avropa Şurasının Şimal-Cənub Mərkəzi və İSESCO kimi nüfuzlu qurumların dəstəklədikləri təşəbbüs və dünyada bu istiqamətdə reallaşan ilk mötəbər tədbir olmuşdur.

Son illər mədəniyyətlərarası dialoq istiqamətdə keçirilmiş beynəlxalq tədbirlərin statistikasına və coğrafiyasına diqqət yetirsək aydın şəkildə görərik ki, bu sahədə təşəbbüslerin çox böyük əksəriyyəti artıq beynəlxalq aləmdə müxtəlif mədəniyyətlərin qovuşduğu məkan statusu qazanmış Azərbaycan tərəfindən gəlmişdir. Heydər Əliyev Fonduunun prezidenti, UNESCO-nun və İSESCO-nun xoşməramlı səfiri, Milli Məclisin deputati, Azərbaycan mədəniyyətinin böyük hamisi Mehriban xanım Əliyevanın dəstəyi və bilavasitə təşkilatçılığı ilə ölkəmizdə reallaşdırılan nüfuzlu beynəlxalq mədəniyyət tədbirləri respublikamızı dünyanın mədəni həyatının mərkəzinə çevirmişdir. M.Əliyeva I Ümumdünya Mədəniyyətlərarası Dialoq Forumu çərçivəsində "Qadınlar – mədəniyyətlərarası dialoqun əsas təmsilçiləri" mövzusunda sessiyada çıxış edərkən vurğulamışdır: "Qloballaşma prosesi hər birimizi böyük və ümumi bir məkanın sakinlərinə çeviribdir. Bu məkanda insanlararası, dövlətlərarası, xalqlararası dialoq məhz etik normalar, haqq-ədalət prinsipləri əsasında qurulmalıdır" [2].

Ümumdünya Mədəniyyətlərarası Dialoq Forumuna strateji nəticələr kontekstində yanaşsaq, Bakı Forumu artıq mədəniyyətlərarası məclis kimi dönya miqyaslı brend kimi səslənir. Davos Forumu iqtisadi məsələlərin müzakirəsi üçün brendə çevrildiyi kimi, Bakı Forumu da mədəniyyətlərarası dialoq, sülh, əməkdaşlıq, irqi və dini düzümsüzlük hallarının aradan qaldırılması və s. bu kimi məsələlərin müzakirəsi üçün qlobal brend statusu qazanmaqdadır. Bu uğurlar təsadüfi deyildir. Əgər bir təşəbbüsün arxasında ölkə rəhbərliyi səviyyəsində siyasi iradə və dəstək varsa, deməli, bu, Azərbaycan dövlətinin və onun Prezidentinin dünyada sülh və dialoqa olan sadıqliyini nümayiş etdirən siyasetin təzahürüdür. Akademik Ramiz Mehdiyev bu məqamı xüsusi qeyd etmişdir: "Azərbaycan həm də dünyada humanitar mərkəz, mədəniyyətlərarası və sivilizasiyalararası dialoq məkanı kimi tanınır, Ümumdünya Mədəniyyətlərarası Dialoq Forumuna, Beynəlxalq Humanitar Forumu və digər mötəbər tədbirlərə ev sahibliyi edir" [3].

Azərbaycanın belə bir möhtəşəm tədbirə uğurla ev sahibliyi etməsi və Forumun müvəffəqiyyətlə başa çatmasının məntiqi davamı olaraq Prezident İlham Əliyev tərəfindən "Azərbaycan Respublikasında Ümumdünya Mədəniyyətlərarası Dia-

loq Forumunun təşkili barədə” 2011-ci il 27 may tarixli Fərman imzalanmış və beləliklə, ölkəmizdə yeni bir ənənənin əsası qoyulmuşdur. Sənədə əsasən, 2011-ci ildən başlayaraq hər iki ildən bir təşkil edilən Ümumdünya Mədəniyyətlərarası Dialoq Forumunun məqsədi ölkəmizin İslam dünyası ilə Qərb sivilizasiyası və eləcə də digər mədəniyyətləri təmsil edən xalqlar arasında dialoqun və etimadın möhkəmləndirilməsində mühüm rolü nəzərə alınmaqla, müxtəlif mədəniyyətlər arasında əməkdaşlıq üçün qlobal platformanı təsis etmək və Azərbaycan xalqının tolerant mədəniyyətini, tarixi ənənələrini beynəlxalq aləmə tanıtmaqdır.

Heç şübhə yoxdur ki, Ümumdünya Mədəniyyətlərarası Dialoq Forumu kimi qlobal layihənin Azərbaycanda reallaşması, başqa sözlə, ölkəmizin mədəniyyətlərarası dialoq brendinə sahib olması ilə torpaqlarımızın 20 fai-zini işgal etməklə dünyada özünəməxsus işgalçı obrazı yaradan Ermənistani bu dünyəvi humanitar prosesdən bir daha təcrid etmiş oluruz. Bununla yanaşı, Azərbaycan həqiqətlərini bir daha dünyaya bu kontekstdə təqdim etməklə beynəlxalq ictimaiyyət hadisələrə konstruktiv yanaşmaya və ən əsası Azərbaycan dövlətinin etdiyi kimi dünya dövlətlərinin ali siyasi hakimiyyətlərini sivilizasiyalarası dialoq və anlaşmaya dəstək verməyə dəvət olunur.

Azərbaycanda milli və dini düzümlülüyün, tolerantlığın yüksək səviyyədə olması artıq faktdır. Hər bir cəmiyyətin gücü onun dini və milli müxtəlifliyindədir. Dini və milli amildən asılı olmayıaraq, istənilən cəmiyyətdə normal münasibətlər qurmaq mümkünkdür. Əlbəttə, bunun üçün ənənələr lazımdır, eyni zamanda, dövlət siyaseti lazımi səviyyədə aparılmalıdır. Azərbaycanda hər iki amil mövcuddur. Həm tarixi keçmiş bugünkü şəraiti yaradır, həm də bu sahədə dövlət siyaseti birmənalıdır.

Müvafiq dövlət siyasetinin prioritet istiqamətlərindən birini mədəniyyətlərəsi dialoq ideyasının elmi-nəzəri tədqiqi, onunla bağlı dəyərlərin təbliği və təşviqi təşkil edir. Hazırda mədəniyyətlərarası dialoq sahəsində tədqiqatçılar və praktik fəaliyyəti həyata keçirən şəxslər hər bir mədəniyyətin töhfəsini araşdırma, qarşılıqlı anlaşma ənənələrinin miqyasını və dərinliyini açıqlamalıdır. Milli mədəniyyətlərin qarşılıqlı təsiri müxtəlif elm sahələri üzrə peşəkar mütəxəssislər (tarixçilər, filosoflar, etnoloqlar, kulturoloqlar, sosioloqlar, politoloqlar) tərəfindən birgə tədqiq olunaraq müasir dövrdə xalqlar arasında dialoqun və mehriban qonşuluğun təmin edilməsi prosesinin ilkin şərtləri ifadə olunmalıdır. Qloballaşma şəraitində keçmiş hadisələrin münaqişəli yozumunun qarşısının alınması baxımından bu məsələlərin müzakirəsinin aktuallığı daha da artmaqdadır. Bu aktuallıq nəzərə alınmaqla BDU nəzdində “Mədəniyyətlərararası dialoq” üzrə elmi-tədqiqat mərkəzinin, yaxud uyğun kafedranın yaradılması məqsədə uyğun olardı. Bu kafedra, yaxud mərkəz respublikamızda mədəniyyətlərarası dialoqu və bu sahədə Azərbaycan rəhbərliyinin apardığı siyaseti təbliğ etməklə yanaşı,

universitetlərin potensialından istifadə etməklə bu həqiqətləri xaricdəki tərəfdəş elmi mərkəzlər arasında yaya bilər. Kafedra, yaxud mərkəzin fəaliyyətinə nəzarət və maliyyə dəstəyi Təhsil Nazirliyi, Mədəniyyət və Turizm Nazirliyi və universitetlərlə birgə həyata keçirilə bilər. Eyni zamanda, bu sahədə saytin, yaxud elmi jurnalın yaradılması təklifi də nəzərdən keçirilə bilər. Bununla yanaşı, bütün ali məktəblərdə “Müasir dünyada mədəniyyətlərarası dialoq” mövzusunda kursun tədrisi zəruridir. Kursun öyrənilməsi zamanı tələbələrə mədəniyyətlərarası dialoqun əsas anlayışları, tarixi təkamülü və müasir perspektivləri izah olunmalıdır, onlara tolerantlıq, başqa mədəniyyətlərə hörmət, mədəniyyətlərarası dialoq vasitəsilə münaqişələrin qarşısının alınması haqqında təsəvvürlər aşilanmalıdır.

ƏDƏBİYYAT

1. İlham Əliyev. Ümumdünya Mədəniyyətlərarası Dialoq Forumunun açılışında nitq (Bakı, 7 aprel, 2011-ci il) / <http://president.az/articles/1845>
2. Mehriban Əliyeva. Ümumdünya Mədəniyyətlərarası Dialoq Forumu çərçivəsində “Qadınlar – mədəniyyətlərarası dialoqun əsas təmsilçiləri” mövzusunda sessiyada çıxış / <http://www.heydar-aliyev-foundation.org/az/content/view/54/2085/>
3. Ramiz Mehdiyev: “Vətənpərvərlik, milli dövlətçiliyə sədaqət, milli maraqlar uğrunda prinsipiallıq KİV-lərin fəaliyyətinin başlıca elementlərini təşkil etməlidir” (Azərbaycan Respublikasının informasiya təhlükəsizliyi ilə bağlı bir sıra aktual məsələlərin müzakirəsinə həsr olunmuş müşavirədə məruzə) / http://azertag.az/xeber/Ramiz_Mehdiyev_Vetenpervlerlik_milli_dovletchiliye_sedaqet_milli_maraqlar_ugrunda_prinsipialliq_KIV_lerin_fealiyyetinin_baslica_elementlerini_teskil_etmelidir-791939
4. Бабаджанова М.М., Юлдашева М.Р., Ким В. Калейдоскоп культур. Учебное пособие для школьников старшего возраста и студентов I – III курсов. / Под общей редакцией Бабаджановой М.М. / – Душанбе: «Статус», 2007.
5. Бахтин М.М. Эстетика словесного творчества. – М., 1986.
6. «Белая книга» по межкультурному диалогу. – М., 2009.
7. Вернадский В.И. Философские мысли натуралиста. – М., 1998.
8. Ислам на территории бывшей Российской империи: Энциклопедический словарь. Вып. 1. – М.: Издательская фирма «Восточная литература» РАН, 1998.
9. Сайко Э.В. О природе и пространстве “действия” диалога // Социокультурное пространство диалога. – М., 1999.

10. Франк С.Л. С нами бог // Духовные основы общества. – М., 1992.
11. Хафизова К. Восточная и Центральная Азия в диалоге цивилизаций // Новый миропорядок. – «Журнал Экономические стратегии - Центральная Азия». – М., 2007, № 5.
12. The Festival on Cultural Diversity and Dialogue in Central Asia. (Фестиваль «Культурное разнообразие и диалог в Центральной Азии»). – Paris, 2005.

АЛИМУСА ГЮЛЬМУСА оглы ИБРАГИМОВ

д.ф.н., ст. преподаватель

Бакинский Государственный Университет

e-mail: ialimus@ mail.ru

УДК: 327.5, 327:140.8

МЕЖКУЛЬТУРНЫЙ ДИАЛОГ: ПОЛИТИЧЕСКАЯ ЦЕННОСТЬ И ГАРАНТИЯ МИРА

АННОТАЦИЯ

В статье рассмотрены понятие межкультурного диалога, его значение в обеспечении мирного сосуществования и сохранении мира на современном этапе. При этом особо подчеркивается активная роль Азербайджана в развитии межкультурного диалога, анализируется "Бакинский процесс", практика проведения в столице Азербайджана Всемирного Форума Межкультурного Диалога. В статье также сформулированы конкретные предложения по дальнейшему развитию исследования и пропаганды идей межкультурного диалога.

Ключевые слова: межкультурный диалог, взаимопонимание, глобализация, диалог между цивилизациями, межконфессиональный диалог, разнообразие, «Бакинский процесс», толерантность.

Мəqalənin redaksiyaya daxil olma tarixi: 12.01.2017

Redaksiya heyətinin 27.03.2017 tarixli qərarı ilə çapa tövsiyə edilmişdir

Rəyçi: prof., t.e.d. S.Z.Yusifzadə

SƏBİNƏ ARİF qızı QARAŞOVA

s.e.f.d., baş müəllim

Bakı Dövlət Universiteti

e-mail: sabinagarashova@yahoo.co.uk

UOT: 327; 339.9

POSTSOVET MƏKANINDA ABŞ-IN ENERJİ MARAQLARI

XÜLASƏ

Elmi məqalədə XXI-ci əsrin əvvəllərində enerji amilinin post-sovet məkanında həm iqtisadi, həm siyasi rol oynadığı qeyd olunur. Enerji amili qlobal siyasi proseslərin istiqamətlərini müəyyən edir. Enerji təhlükəsizliyinin təmin edilməsi dünya dövlətləri üçün hayatı əhəmiyyət kəsb edir. Qlobal liderlik strategiyasını həyata keşirmək məqsədi ilə ABŞ dünya enerji ehtiyatlarını istifadə etməyə çalışır. Müəllif sübüüt edir ki, dünyanın əlahiddə dövlətləri enerji resursları uğrunda şiddətli mübarizə aparırlar. Məqalədə ABŞ-in dünyanın vacib geostrateji bölgələrində enerji maraqları nəzərdən keçirilir. Nəzərə çatdırılır ki, ümumiyyətlə, ABŞ xarici siyasetində enerji amilinin olduqca böyük rolü vardır. Ötən əsrin 70-ci illərində dünya enerji sektorunda cərəyan edən proseslər ABŞ-in özünü enerji strategiyasına daha həssaslıqla yanaşmasını şərtləndirmişdir və ABŞ-in enerji strategiyasının formallaşması prosesini başlamışdır.

ABŞ özünün qlobal liderlik strategiyasını reallaşdırmaq üçün enerji amilinə xüsusi diqqət yetirir. Enerji resursları ilə zəngin olan regionlarda ABŞ-in aşkar geosiyasi və geoİqtisadi fəallığı müşahidə olunmaqdadır. Geosiyasi və geoİqtisadi maraqlarının təmin olunması istiqamətində ABŞ ən müxtəlif mexanizmləri tətbiq edir. Bu mexanizmlərin təhlilinə məqalədə xüsusi yer ayrıılır. Qeyd olunur ki, ABŞ Xəzər hövzəsinin enerji ehtiyatlarının Avropa bazarına çıxarılması maraqlıdır. Cənki, enerji ehtiyatlarının ABŞ bazarına çıxarılmasının rentabelliyi yoxdur. Həmçinin, əsaslandırılır ki, ABŞ-in postsoviet məkanında enerji maraqları həm də Rusiyaya qarşı yönəlmüşdir. Belə ki, ABŞ Avropanın Rusiyadan enerji asılılığını azaltmağa çalışır. Təbii ki, ABŞ-in postsoviet məkanında enerji maraqları təkcə Rusyanın geosiyası və geoİqtisadi imkanlarının məhdudlaşdırılması ilə bağlı deyildir. ABŞ-in enerji siyasetinin başlıca hədəfi enerji təhlükəsizliyi ilə bağlıdır.

Bununla yanaşı, nəzərə çatdırılır ki, ABŞ-in postsoviet məkanında maraqları təkcə bununla məhdudlaşdırır. Araşdırmalarımız həm də qeyd etməyə əsas verir ki, ABŞ-in postsoviet məkanına günü-gündən artan maraqlarını birbaşa enerji resursları ilə bağlı deyildir. Postsoviet məkanının, xüsusilə də Orta Asiya və Xəzər regionun üstün əhəmiyyəti həm də onların unikal tranzit imkanlarına

malik olmaları ilə bağlıdır. Bu baxımdan, ABŞ-in postsovət məkanının enerji sektorunda ciddi fəallığının əsasında həm də enerji resurslarının paylanması sistemində nəzarət etmək imkanlarına sahib olmaq istəkləri dayanır. Bütün bu və digər məsələlər ətrafında məqalədə təhlillər aparılmışdır.

Açar sözlər: *ABŞ, enerji, maraqlar, postsovət məkanı, neft, Xəzər regionu, beynəlxalq münasibətlər, enerji təhlükəsizliyi, iqtisadi maraqlar, neft, qaz, xarici siyaset.*

XXI əsrin əvvəllərində daha aydın şəkildə müşahidə olunur ki, enerji amili təkcə iqtisadi deyil, həm siyasi sferada proseslərin inkişaf tendensiyasını müəyyən edən element rolunda çıxış edir. Bu baxımdan, dünyanın istənilən ölkəsi enerji təhlükəsizliyi məsələsinə getdikcə daha həssaslıqla yanaşmaq məcburiyyətində qalırlar. Dünya enerji resurslarına çıxış imkanları nə qədər genişdirəsə, siyasi müstəvidə iradəni qəbul etdirmək imkanları da bir o qədər genişdir. ABŞ da müvafiq olaraq, dünyada özünün tək "sözsahibliyini" təmin etməyin başlıca yollarından biri qismində məhz dünyanın enerji resurslarına digər subyektlərdən daha real və geniş çıxış imkanlarına sahiblənməyi xarici siyasi strategiyasının aparıcı xətti kimi müəyyənləşdirmişdir. Müvafiq olaraq, ABŞ-in dünyanın digər dövlətləri ilə əlaqələrin qurulması və münasibətlərin inkişaf etdirilməsi məsələsinə məhz enerji prizmasından yanaşması qeyd etdiklərimizi təsdiq edir [11]. Ümumiyyətlə, enerji amilinin dövlətlərarası münasibətlərin təbiətini müəyyən edən əsas element rolunda çıxış etdiyinin nəzəri cəhətdən əsaslandırılması istiqamətində çoxsaylı cəhdlərə rast gəlmək mümkündür. Məsələn, amerikalı tədqiqatçı D. Yerqin öz tədqiqatlarında dünya enerji sektorunun tarixini ətraflı nəzərdən keçirməklə yanaşı, həm də enerji amilinin dövlətlərarası münasibətlərdə təsirli rola malik olduğunu əsaslandırır [10, s.25]. Bundan başqa, bir sıra tədqiqatçılar enerji sahəsinin idarə olunmasının global sisteminin yaradılması perspektivləri haqqında da müəyyən fikirlər səsləndirirlər [11]. Həqiqətən də, ABŞ-in hazırkı məqamda reallaşdırıldığı geostrategiyanın mahiyyətini daha dərindən təhlil etdikdə, onun əsas hədəflərindən birinin, hətta, birincisinin dünya enerji resurslarının vahid mərkəzdən idarə olunmasını təmin etməkdən ibarət olduğunu müəyyənləşdirmək olar. ABŞ bu məsələyə hətta özünün milli təhlükəsizliyinin təmin olunmasının vacib istiqaməti kimi yanaşır. ABŞ-in daxili neft hasilatı onun real təlabatından dəfələrlə azdır. Həmçinin maraqlısı budur ki, milli neft emalı sektorunun gücü ölkədə karbohidrogen istehsalını 480 mln. ton civarında üstələyir. Bu da ondan xəbər verir ki, ABŞ xarici enerji resursları ixracatçılarından əhəmiyyətli dərəcədə asılıdır. Bu baxımdan, ABŞ-in dünya enerji sektorunda lider mövqeyini təmin etməyə çalışmasının obyektiv səbəblərinin olduğunu müəyyənləşdirmək mümkündür. Ümumiyyətlə, qeyd

edək ki, ABŞ-in enerji strategiyasının formallaşması prosesi öz başlangıcını ötən əsrin 70-ci illərində götürmüştür. Məhz həmin dövrdə dünya enerji sektorunda cərəyan edən proseslər ABŞ-in özünün enerji strategiyasına daha həssaslıqla yanaşmasını şərtləndirmişdir. Belə ki, 1973-cü ilin enerji böhranından sonra neftin qiyməti qısa zaman kəsiyində on dəfə artmışdır. Enerji sektorunun xarici ixracatdan əhəmiyyətli dərəcədə asılı olması ABŞ-ı ciddi iqtisadi problemlərlə üz-üzə qoymuşdur. Bundan sonra ABŞ özünün enerji təhlükəsizliyini etibarlı təmin etməyə imkan verəcək silsilə tədbirlərin həyata keçirilməsinə start vermişdir. Bu tədbirlər ABŞ-in həm daxili siyasi, həm də xarici siyasi fəaliyyətdə təzahürünü tapmışdır [3, s.145]. Artıq 1970-ci illərdən başlayaraq ABŞ enerji daşıyıcılarının nəqli marşrutlarının diversifikasiyası haqqında ciddi düşünməyə başlamışdır. Xüsusilə də neft nəqli sahəsində diversifikasiya ABŞ üçün mühüm önəm kəsb edirdi. Aydındır ki, ABŞ neft nəqli xəttlərinin diversifikasiyasına nail olmaq özünün Fars körfəzi ölkələrindən asılılıq səviyyəsini minimuma endirmək istəyirdi. ABŞ qeyd etdiyimiz yeni enerji strategiyasına uyğun olaraq, onun enerji siyasetində Transmilli şirkətlərin rolü da əhəmiyyətli dərəcədə yüksəlməyə başlamışdır. Belə ki, dünyanın enerji resursları ilə zəngin regionlarında ABŞ-in milli kursunun bələdçiləri rolunda məhz bu Transmilli şirkətlər çıxış edirdilər.

ABŞ-in enerji strategiyasının müasir xüsusiyyətlərinin təhlili göstərir ki, XXI əsrin əvvəllərində bu strategiyanın struktur keyfiyyətləri və bir sıra əsas prinsipləri müəyyən dəyişikliklərə uğramışdır. Bununla yanaşı, ənənəvi olaraq bu strategiyanın həyata keçirilməsi müshaət edən siyasi təsir tədbirlərinin də köklü transformasiyası baş vermişdir. Bu transformasiya ABŞ-in postsoviet məkanındaki geosiyasi və geoiqtisadi davranışlarında da aydın sezilməkdədir. Həmçinin, qeyd etmək vacibdir ki, ABŞ-in milli xarici siyasi kursu çərçivəsində onun iqtisadi modelinin tərkib hissəsi kimi enerji siyasetinin rolu da əhəmiyyətli dəyişikliyə məruz qalmışdır. Belə ki, ABŞ-in dünya regionlarında, həmçinin postsoviet məkanında həyata keçirdiyi milli siyasi strategiya birbaşa onun enerji maraqlarına bağlılığı aşkar müşahidə olunmaqdadır və enerji maraqları ümumi xarici siyasi fəaliyyətin leytmotivini təşkil edir. Bundan başqa, keyfiyyət dəyişikliyini səciyyələndirən mühüm cəhətlərdən biri də ondan ibarətdir ki, əvvəl ABŞ əsasən enerji daşıyıcıları xəttlərinin diversifikasiyasında maraqlı idisə, hazırkı mərhələdə həm diversifikasiyada, həm də karbohidrogen ehtiyatlarının hasilatı və nəqli prosesini nəzarətdə saxlamaqdır. XXI əsrin əvvəllərində ABŞ-in enerji strategiyasının özünü ən qabarık biruzə verən cəhəti də məhz bundan ibarətdir. Bu məqsədə nail olmaq üçün ABŞ-in kəskin siyasi təziq metodlarına, hətta birbaşa hərbi gücdən istifadəyə əl atlığı müşahidə olunmaqdadır [4, s.23].

Beləliklə, ABŞ özünün qlobal liderliyini təminatlı şəkildə bərqərar etməsi istiqamətində dünya dövlətlərinin daxili və xarici fəaliyyətlərini istəklərinə və

ya maraqlarına uyğun şəkildə yönlendirmək imkanlarına sahib olmayı prioritet kimi müəyyənləşdirmişdir. Bu məqsədə çatmağın ən işlək aləti rolunda isə haqlı olaraq enerji amilini görür. Müəyyən mənada həm də bu məqama işarə edən amerikalı tədqiqatçı D. Yerqin qeyd edir ki, ikinci dünya müharibəsindən sonra dövlətlərlə neft şirkətləri arasındaki münasibətlər yeni mərhələyə qədəm qoymuşdur. Cənki, məhz ikinci dünya müharibəsinin gedişində neftin “qudrəti” haqqında qəti təsəvvür formalasdı. D. Yerqinin təbirincə ifadə etmiş olsaq, “neft-hakimiyətdir” tezisi hamı tərəfindən qəbul olunmağa başladı. Tədqiqatçı bununla bağlı yazırıdı: “Əgər neft hakimiyətdirsə, onda o, həmcinin suverenlikdir. Bu qəçiləməz şəkildə iri neft şirkətlərini qarşı-qarşıya gətirir. Müvafiq olaraq, neft şirkətlərinin təmsil etdikləri dövlətin maraqları barışmaz şəkildə toqquşur” [10, s.299]. ABŞ-in geostrategiyasının aparıcı trendlərinin dünyanın enerji resurlarına nəzarəti ələ keçirmək və dünya enerji bazارında əsas söz sahibliyinə yiyələnməyə istiqamətləndirilməsinin kökündə özünün enerji təhlükəsizliyini təmin etmək istəkləri ilə yanaşı, dünya dövlətləri üzərində etibarlı təziq riçaqlarına sahib olmaq niyyəti də dayanır. ABŞ öz təcrübəsinə əsasən artıq dəqiq bilir ki, enerji amili hazırkı məqamda ən təsirli və alternativsiz “silah” roluda çıxış etmək iqtidarındadır. Belə ki, ötən əsrin səksəninci illərində enerji daşıyıcılarının, xüsusilə də, neftin qiyməti ətrafında həyata keçirilən spekulyasiyaların Sovet İttifaqının sonunun yaxınlaşmasında az təsiri olmamışdır. Hətta, dünya bazarında neftin qiymətinin kəskin ucuzaşdırılmasının SSRİ-nin süqutunun başlıca səbəbi kimi qəbul etmək üçün real əsas vardır.

ABŞ-da aydın dərk edilir ki, bütün dünyani hərb gücünə nəzarətə götürmək qeyri-mümkündür. Bu baxımdan, dünya enerji resursları üzərində nəzarəti ələ keçirmək qlobal liderliyin əsas açarı qismində nəzərdən keçirilir. Bundan başqa, ABŞ-in iqtisadi və müvafiq olaraq, hərbi qudrəti birbaşa enerji amilinə bağlıdır və bu bağlılıq getdikcə sürətlə artmaqdadır.

Artıq qeyd etdiyimiz kimi, geopolitik nöqtəyi-nəzərdən yanacaq-enerji resurslarına malik olmaq dövlətin qudrətinin vacib göstəricilərindəndir. Yaxın perspektivdə karbohidrogen ehtiyatlarının iri ixracatçılarının və idxləçilərinin tərkibinin dəyişməsi özü-özlüyündə beynəlxalq konfiqurasiyaya ciddi təsir edəcəyini düşünmək yanlışlıq olardı. Burada məssələnin mahiyyəti resurslara nəzarəti kimin əlinə keçməsindən ibarətdir. Yəni, idxləçilərin və ixracatçıların dəyişməsi bir növ dünyanın enerji ehtiyatları ilə zəngin rayonlarında nisbi də olsa sakitliyin yaranmasını şərtləndirə bilər. Belə ki, müasir dünyamızda baş verən müxtəlif gərginlik səviyyəsinə malik olan münaqişələrin böyük əksəriyyəti karbohidrogen ehtiyatları ilə zəngin regionlarda müşahidə olunmaqdadır. Sərr deyildir ki, “ərəb baharının” ideya müəllifi və prosesləri pərdəarxası idarə edən ABŞ-dır. Təsadüfi deyildir ki, Yaxın Şərqdəki gərgin vəziyyət idarə olunandır.

Daha dəqiq ifadə etmiş olsaq, Yaxın Şərqdə nəhəng idarə olunan xaosun bütün əlamətləri özünü aydın biruzə verməkdədir. ABŞ özünün enerji maraqlarını arzuladığı səviyyədə təmin etməyənədək bu xaosun qalacağını əminliklə söyləmək mümkündür.

Dünyanın enerji xəritəsinə nəzər yetirsək, görərik ki, enerji resursları ilə zəngin olan regionlarda ABŞ-in aşkar geosiyasi və geoıqtisadi fəallığı müşahidə olunmaqdadır. Geosiyasi və geoıqtisadi maraqlarının təmin olunması istiqamətində ABŞ ən müxtəlif mexanizmləri tətbiq edir. Buraya ayrı-ayrı ölkələrdə dövlət çəvrilişlərindən tutmuş lokal və irimiqyaslı münaqişələrin alovlandırılması nadək geniş mexanizmlər arsenalı daxildir. Fikirlərimizi əsaslandırmaq üçün qısaca olaraq, dünyanın enerji ehtiyatları ilə zəngin üç regionuna nəzər salaq.

Karbohidrogen ehtiyatlarının zənginliyinə görə birinci yerdə Fars körfəzi regionu dayanır. Bu regionda dörd ölkənin-İran, İraq, Səudiyyə Ərəbistanı, Küveyt-payına təxmini olaraq 90 milyard tondan artıq neft ehtiyatı düşür [5]. ABŞ-in bu regionu xüsusi diqqət mərkəzində saxladığını əsaslandırmaq üçün əlavə arqumentlərə ehtiyac yoxdur. Dünya bazarına yanacağın tankerlərlə danışındığı Hörmüz boğazının bu regionda yerləşməsi onun ABŞ üçün geosiyası və geoıqtisadi əhəmiyyətini dəfələrlə artırır. Regionda tarixən baş verən münaqişələrin və hazırda region ətrafında cərəyan edən ziddiyyətli proseslərin bazisində məhz enerji amili, xüsusilə də, ABŞ-in enerji maraqları dayanmışdır. Hələ ötən əsrin 70-ci illərində ABŞ prezidenti C. Karter administrasiyasının Fars körfəzini Amerika Birləşmiş Ştatlarının həyatı vacib maraqları zonası elan etməsi bu istiqamətdəki düşüncələrimizi əsaslandırmış olur. Hazırkı reallıqlar aydın göstərir ki, ABŞ-in regionla bağlı prioritətləri dəyişməz olaraq qalmaqdadır. Belə ki, 2008-ci ildə respublikaçıların hakimiyyəti dövründə ABŞ dövlət katibi K. Rays Fars körfəzinin ABŞ xarici siyasetində xüsusi statusunu bir daha bəyan etmişdir və xüsusi vurğulamışdır ki, hakimiyyətdə hansı siyasi qüvvənin olmasından asılı olmayıaraq bu status dəyişməz olaraq qalacaqdır [6].

İkinci yerdə Xəzər regionu gəlir. Xəzər hövzəsi regionu özünün enerji ehtiyatlarına görə tarixən dünyanın güc mərkəzlərinin diqqət mərkəzində olmuşdur.

Üçüncü yerdə isə Cənub-Şərqi və Şərqi Asiya regionu yer alır. Zəngin neft və qaz yataqlarına malik olan bu region ətrafında da münaqişələrin alovlandığını müşahidə etmək mümkündür. Cənubi Çin dənizində mübahisəli Spatlı arxipelağı ətrafında Çin, Vyetnam, Tayvan, Malaziya, Filippin və Bruney arasında arasında ziddiyyətlər dərinləşməkdədir. Arxipelaq strateji əhəmiyyətli edən məqam onunla bağlıdır ki, Fars körfəsindən Yaponiyaya neft nəqlinin 70%-i onun üzərindən reallaşdırılır [2, s.84]. Bundan başqa, regionda digər mübahisəli ərazilər də mövcuddur ki, bu ərazilərdə də zəngin karbohidrogen ehtiyatları aşkar edilmişdir.

Beləliklə, dünyanın karbohidrogen ehtiyatları zəngin olan üç əsas regionuna qisaca olaraq nəzər saldıq. Bu regionların hər birində cərəyan edən geosiyasi və geoİqtisadi proseslərin demək olar ki, hamısı episentrində ABŞ-in dayandığı enerji məsələləri ilə bağlıdır. Xəzər hövzəsi regionda cərəyan edən proseslər isə gərginliliyi və çoxüzlülüyü ilə xüsusilə fərqlənirlər. Regionda cərəyan edən proseslərin xüsusiyyətləri, perspektivdə ziddiyyətlərin daha da dərinləşəcəyini proqnozlaşdırmaq üçün əsas verir. ABŞ-in postsoviet məkanındaki enerji maraqlarının nüvəsi də məhz Xəzər hövzəsi regionunda yerləşir [12]. Bu baxımdan, Xəzər hövzəsi regionu ABŞ-in və Rusyanın enerji maraqları bucağından nisbətən əhatəli nəzərdən keçirmək məqsədə uyğundur.

ABŞ-in postsoviet məkanında enerji maraqlarının birbaşa onun geosiyası strategiyası ilə bağlı olduğu artıq müzakirə obyekti deyildir. Bu maraqların kökündə duran başlıca məqam isə əsasən onunla bağlıdır ki, Rusyanın xarici siyasi fəaliyyət imkanlarını maksimum məhdudlaşdırırsın. Rusyanın enerji amilindən işlək siyasi və iqtisadi şəntaj vasitəsi kimi istifadə etməsi ABŞ-ı daim ciddi narahat etmişdir. Rusiyani bu təziq alətindən məhrum etmək üçün ABŞ əsasən postsoviet məkanındaki enerji resurru üzərində birbaşa nəzarətə sahib olmağı xarici siyasetinin prioritet istiqaməti kimi müəyyən etmişdir. Rusiya bütün hallarda iri enerji daşıyıcıları ixracatçısı və Şərqi, Mərkəzi və Qərbi Avropanın əsas enerji təchizatçısı kimi xarici siyasi məqsədlərinə çatmaq üçün enerji amilindən kifayət qədər fəal istifadə edir. Rusyanın Xəzər hövzəsi regionunda enerji resurlarından özünün strateji məqsədləri üçün istifadə etmək cəhdləri ABŞ-ı ciddi narahat edir və preventiv addimlar atmasını şərtləndirir. Amerikalı tədqiqatçı K.Smit qeyd edir ki, SSRİ-nin süqtundan sonra rəsmi Moskva enerji amilini xarici siyasetinin işlək alətinə çevirmişdir [7]. Bu baxımdan, bir daha əsaslandırmaq olar ki, ABŞ-in postsoviet məkanında enerji maraqlarının mühüm bir trendini də Rusyanın gələcəkdə enerji sahəsində daha təsirli söz sahibinə çevrilməsinin qarşısının alınması təşkil edir.

Təbii ki, ABŞ-in postsoviet məkanında enerji maraqları təkcə Rusyanın geosiyası və geoİqtisadi imkanlarının məhdudlaşdırılması ilə bağlı deyildir. ABŞ-in enerji siyasetinin başlıca hədəfi enerji təhlükəsizliyi ilə bağlıdır. Ümumiyyətlə, ABŞ-in xarici enerji siyasetinin məqsəd və prioritetləri 1991-ci ildə qəbul edilmiş Milli enerji strategiyasından irəli gəlir. 1998 və 2001-ci illərdə yeni müddəalarla yenilənmiş bu strategiyaya əsasən ABŞ, global enerji təhlükəsizliyi sistemini möhkəmləndirmək və inkişaf etdirmək fonunda özünün enerji təhlükəsizliyini etibarlı etməyi başlıca hədəf kimi müəyyənləşdirmiştir.

ABŞ-in postsoviet məkanında enerji maraqlarının genezisini təhlil edərkən maraqlı bir məqama da toxunmaq vacibdir. Bu məqam ondan ibarətdir ki, ABŞ-da bir çox ciddi dairələrdə ölkənin OPEK ölkələrinində neft asılılığını tamam

aranan qaldırmağın vacibliyi haqqında fikirlər səsləndirilir. Belə ki, Harvard universitetinin Xəzər araşdırımları programı çərçivəsində ABŞ-in iri neft ixracatçıları olan ərəb ölkələrindən asılılığının təhlükəli olduğu əsaslandırılır və bu asılılığın tamam aradan qaldırılmasının zəruriliyi vurgulanır. Buna nail olmanın yolu kimi isə postsoviet məkanında təsir imkanlarının artırılması göstərilir. Lakin bildiyimiz kimi, Xəzər hövzəsinin enerji ehtiyatlarının birbaşa ABŞ bazarına çıxarılması iqtisadi baxımdan rentabelli ola bilməz. Buna baxmayaraq, ABŞ şirkətlərinin əsas iştirakçılığı ilə regionun enerji daşıyıcılarının Avropa bazarına çıxarılması bir sıra məqamlar baxımından ABŞ-in maraqlarına cavab verir. Birinci, ABŞ, ona birbaşa bağlılığı olan şirkətlər vasitəsilə Avropanın enerji bazarını nəzarətdə saxlaya bilir. İkinci, ABŞ şirkətləri külli miqdarda gəlirlər əldə edir. Üçüncüüsü, ABŞ Rusyanın enerji amilindən xarici siyasetinin aləti kimi istifadə etmə imkanlarını əhəmiyyətli dərəcədə məhdudlaşdırır. Postsoviet məkanında, xüsusilə də, Xəzər hövzəsi regionunda ABŞ-in enerji maraqları həm də OPEK-in neft qiyməti siyasetinə təsir imkanlarını gücləndirməklə bağlıdır. Hazırkı məqamda da, ABŞ-in OPEK-in qiymət strategiyasına təsir etmək imkanları kifayət qədər böyükdür. 2014-cü ilin əvvəllərində başlayaraq neftin qiymətində müşahidə olunan davamlı enmə Ukrayna hadisələri fonunda ABŞ-Rusiyaya münasibətlərinin gərginləşməsinin nəticəsi kimi qiymətləndirilə bilər. OPEK-in ABŞ-in maraqlarına cavab verəcək tərzdə davranaraq neftin qiymətinin sürətlə düşməsinin qarşısını alacaq hər hansı bir tədbir həyata keçirmədi, əksinə qiymətin düşməsində bir növ maraqlı tərəf kimi davrandı. Halbuki, neftin qiymətinin sürətlə ucuzlaşması OPEK ölkələrinin gəlirlərinin də ciddi şəkildə azalmasını şərtləndirmişdir. Bu, ondan xəbər verir ki, ABŞ-in OPEK-ə real təsiri mövcuddur. Buna baxmayaraq, ABŞ postsoviet məkanının enerji resurları üzərində real nəzarət rıcaqlarına sahib olmaqla, OPEK-in mümkün sərbəst davranışın ehtimallarını sıfır bərabərləşdirmək istəyir [8, s.53]. Çünkü, ötən əsrin 60-ci illərində neftin qiyməti ilə bağlı ABŞ-la OPEK arasında ciddi fikir ayrılığı artıq yaşanılmışdır. ABŞ qeyd etdiyimiz strategiyasından çıkış edərək, ABŞ Mərkəzi Asiya və Xəzər hövzəsinin neft və qaz hasilatını və onların nəqlini nəzarətdə saxlamaq üçün ardıcıl cəhdlər etməkdədir.

Araşdırımlarımız həm də qeyd etməyə əsas verir ki, ABŞ-in postsoviet məkanına günü-gündən artan maraqlarının əsasında təkcə birbaşa enerji resursları dayanır. Təbii ki, qeyd etdiyimiz kimi, postsoviet məkanındakı zəngin enerji ehtiyatları OPEK ölkələrinin enerji resurslarına alternativ kimi nəzərdən keçirilir. Lakin bundan başqa, postsoviet məkanının, xüsusilə də Orta Asiya və Xəzər regionun üstün əhəmiyyəti həm də onların unikal tranzit imkanlarına malik olmaları ilə bağlıdır. Bu baxımdan, ABŞ-in postsoviet məkanının enerji sektorunda ciddi fəallığının əsasında həm də enerji resurslarının paylanması

sisteminə nəzarət etmək imkanlarına sahib olmaq istəkləri dayanır. Bu, ABŞ-a qlobal enerji təhlükəsizliyi sistemini möhkəmləndirməklə yanaşı, həm də xarici siyasetinin prioritətlərini daha asanlıqla həyata keçirmək imkanı verər. Hələ 1998-ci ildə ABŞ-in energetika naziri B. Riçardson bu məsələ ilə bağlı demişdir: “Söhbət ABŞ-in enerji təhlükəsizliyindən gedir. Söhbət bizim dəyərlərimiz bölüşməyənlərin strateji neytrallaşdırılmasından gedir. Biz istəyirik ki, yeni müstəqil ölkələri Qərbə doğru istiqamətləndirək. Biz istərdik ki, onlar Qərbin siyasi və kommersiya maraqlarından asılı olsunlar. Biz Xəzərə böyük sərmayyələr qoymuşuq və indi neft borularının və siyasetin lazımı yönə istiqamətlənməsi bizim üçün vacibdir” [9, s.4]. ABŞ-in məşhur geostrateqi Z. Bjezinski isə qeyd edirdi ki, Orta Asiyani və Zaqqafqaziyanı dünya bazarına çıxarmaq, bu regionları Rusiyadan qoparmaq və bununla da postsoviet imperiya reinteqrasiyasını tamamilə önləmək üçün xəzər nefti ən səmərəli “alətdir” [1, s.57].

Bələliklə, ABŞ-in postsoviet məkanında enerji maraqları onun geosiyasi strategiyasının hərəkətverici qüvvəsi rolunda çıxış etməkdədir. Postsoviet məkanında ABŞ-in enerji maraqları əsasən iki regionla bağlıdır. Bunlar Xəzər hövzəsi və Mərkəzi Asiya regionlarıdır. Təhlillərimiz göstərdi ki, Mərkəzi Asiya və Xəzər hövzəsi regionlarının enerji resursları ABŞ tərəfindən əsasən “geosiyasi alət” qismində nəzərdən keçirilməkdədir. Təbii ki, bu “geosiyasi alət” Rusiyaya və Çinə qarşı yönəldilərək, onların region ölkələrinə təsir imkanlarının məhdudlaşdırılması istiqamətində istifadə olunmaqdadır. Hətta, bəzi hallarda belə bir qənaət formalaşır ki, enerji resurslarından birbaşa təyinatı üzrə, yəni, enerji təhlükəsizliyinin təmin olunmasına deyil, geosiyasi hədəflərin vurulması üçün daha çox istifadə edilir.

ƏDƏBİYYAT

1. Бжезинский З. Европейцы - в Ирак! // Internationale Politik. 2003, № 4, с. 49-61.
2. Васильев Л.Е. ACEAH в начале XXI века. Актуальные проблемы и перспективы. М., Форум, 2010, 368 с.
3. Липец Ю.Г., Пуляркин В.А., Шлихтер С.Б. Экономическая география мирового развития. ХХ век. СПб., Алтейя, 2003, 398 с.
4. Минаев Д.В. Энергетическая политика США в начале XXI века: новые перспективы// Экономический журнал. том 9, 2005, с. 23.
5. BP Statistical Review of World Energy [Electronic resource] // British Petroleum. — Mode of access: <http://www.bp.com/assets/bp_internet/globalbp/globalbp_uk_english/reports_and_publications/statistical_energy_review_2011/STAGING/local_assets/pdf/statistical_review_of_world_energy_full_report_2012.pdf>. — Date of access: 09.02.2013.
6. Rice C. Rethinking the National Interest / C. Rice [Electronic resource] // Foreign Affairs. — July/August 2008. — Mode of access: <<http://www.foreignaffairs.com/articles/64445/condoleezza-rice/rethinking-the-national-interest>>. — Date of access: 19.03.2013.
7. Smith K. Managing the Challenge of Russian Energy Policies: Recommendations for U.S. and EU Leadership [Electronic resource] // The Official Website of the Centre for Strategic and International Studies. — Mode of access: <http://csis.org/files/publication/101123_Smith_ManagingChallenge_Web.pdf>. — Date of access: 09.04.2013.
8. U.S. Interests in Central Asia: Policy Priorities and Military Roles. // RAND. Project Air Force. Prepared for the United States Air Force. 2005, p. 53
- Monbiot G. A discreet deal in the pipeline // The Guardian. 2001, February 15, P. 4.
9. Yergin D. The Prize: The Epic Quest for Oil, Money and Power / D. Yergin. — New York: Simon & Schuster, 1991, 912 p.
10. Goldthau A. From Energy Security to Global Energy Governance / Goldthau A., Witte J.M. [Electronic resource] // The Journal of Energy Security, 23 March 2010. Mode of access: <http://www.ensec.org/index.php?option=com_content&view=article&id=234:from-energy-security-to-global-energy-governance&catid=103:energysecurityissuecontent&Itemid=358>. — Date of access: 07.02.2013.
11. http://studme.org/1435012029691/politologiya/energeticheskaya_sostavlyayuschaya_mirovoy_politiki (müraciət tarixi: 12.12.2016).
12. <http://www.kazenergy.com/ru/5-55-2012/7465-2013-01-03-11-58-30.html>

САБИНА АРИФ кызы ГАРАШОВА

д.ф.н., ст. преподаватель
Бакинский Государственный Университет
e-mail: sabinagarashova@yahoo.co.uk

УДК: 327; 339.9

ЭНЕРГЕТИЧЕСКИЕ ИНТЕРЕСЫ США НА ПОСТСОВЕТСКОМ ПРОСТРАНСТВЕ

АННОТАЦИЯ

В научной статье отмечается, что в начале XXI века энергетический фактор играет не только экономическую, но и политическую роль. Энергетический фактор определяет направление мировых политических процессов. Обеспечение энергетической безопасности имеет жизненно-важное значение для стран мира. Для реализации стратегии мирового лидерства США пытаются использовать мировые энергетические запасы. Автор обосновывает, что основные державы мира ведут ожесточенную борьбу за энергоресурсы. В статье рассматриваются энергетические интересы США в важных геостратегических регионах мира. Процессы, развивающиеся в энергетическом секторе во всем мире в 70-е годы прошлого века, привели США к более детальному пересмотру своей политики в этом направлении и заложили основы формирования энергетической стратегии.

Энергетический фактор играет очень важную роль во внешней политике США и для реализации своей стратегии глобального лидерства США выделяют этому фактору особое место. В регионах, богатых энергоресурсами, наблюдается особая geopolитическая и геоэкономическая активность США. В процессе обеспечения и реализации своих geopolитических и геоэкономических интересов США используют различные механизмы. Анализ этих механизмов в статье уделяется особое место. Отмечается, что США заинтересованы в транспортировке энергетических ресурсов Каспия на европейский рынок, так как для энергетических запасов Каспия американский рынок менее рентабельный. Также обосновывается, что энергетические интересы США на постсоветском пространстве направлены против России, имея целью ослабить энергетическую зависимость Европы от России. Естественно, энергетические интересы США на постсоветском пространстве не заключаются лишь в ограничении геополитических

и геоэкономических возможностей России. Основная цель США связана с обеспечением собственной энергетической безопасности.

В ходе анализа отмечается, что энергетические интересы США не ограничиваются только перечисленными факторами. Исследования дают основание сделать вывод о том, что растущий интерес США к постсоветскому пространству связан не только с энергоресурсами. Постсоветское пространство, в особенности Центральноазиатский и Каспийский регионы, обладают уникальными транзитными возможностями. Исходя из указанного следует, что в основе geopolитической активности США в энергетическом секторе на постсоветском пространстве лежит также установление контроля за системой распределения энергоресурсов. Все эти и другие вопросы рассматриваются в данной статье.

Ключевые слова: США, энергия, интересы, постсоветское пространство, нефть, Каспийский регион, международные отношения, энергетическая безопасность, экономические интересы, нефть, газ, внешняя политика.

Мəqalənin redaksiyaya daxil olma tarixi: 12.01.2017

Redaksiya heyətinin 27.03.2017 tarixli qərarı ilə çapa tövsiyə edilmişdir

Rəyçi: dos., s.e.f.d. K.C.Məmmədov

ТАМАМ ШАМАМЕД КЫЗЫ ДЖАФАРОВА

д.ф.и.н., доцент

Бакинский Государственный Университет

e-mail: tjafarova59@mail.ru

УДК: 327; 930.22

ПОНЯТИЕ «ДИПЛОМАТИЯ» И ЕГО ЭВОЛЮЦИЯ

АННОТАЦИЯ

В статье исследуются определения дипломатии и ее эволюция, как термина. Автор отмечает, что слово “дипломат” происходит от древнегреческого слова “диплома” и означает официальные документы. Буквально оно означало “удваиваю”, от способа, которым они складывались. В Древней Греции послы, направлявшиеся на переговоры, получали инструкции, грамоты, удостоверяющие их полномочия. Последние предъявлялись должностному лицу города, ведавшему дипломатическими делами. Отсюда происходит и сам термин “дипломатия”. Как обозначение государственной деятельности в области внешних сношений понятие “дипломатия” вошло в обиход на рубеже XVI—XVII вв. с появлением при дворах монархов постоянных дипломатических представительств.

Автор отмечает, что часто слова дипломат и дипломатия употребляются для совершенно различных понятий. Анализируя точки зрения известных дипломатов, международных юристов и исследователей, автор ссылается на такие известные юристы-международники, как Франсуа Кальер, Г.Гарден, Ж. Камбон, Г.Николсон, Ф. Мартенс, Г. Моргентай, Э. Сатоу, В.И. Попов и др.

Помимо работ известных ученых автор подверг анализу также словари, которые дают специфичное определение дипломатии (“Дипломатический словарь”, Оксфордский словарь английского языка, словари В. Даля С.И.Ожегова).

Резюмируя различные точки зрения по поводу определения дипломатии, можно определить её как науку международных отношений и искусство ведения переговоров руководителями государств и правительства и специальными органами внешних сношений, участие дипломатов в определении курса внешней политики страны и её проведении в жизнь мирными средствами.

Ключевые слова: дипломат, дипломатия, международные отношения, внешняя политика, международная политика, искусство ведения переговоров, профессия дипломата, национальные интересы, интересы государства, урегулирования конфликтов.

Проблемы международных отношений и внешней политики всегда находились в центре широкого общественного внимания, а вопросы о том, что такое дипломатия, какова ее история и как реализуются внешнеполитические решения, представляли интерес скорее для более узкого круга специалистов. Роль дипломатии как орудия внешней политики государства всегда была исключительно велика. Деятельность дипломатии в значительной степени влияла на судьбы государств и при умелом пользовании этим могущественным орудием давала громадные результаты. В новых условиях значительно расширяются масштабы дипломатической деятельности, которая становится более динамичной и используется государством для создания более широкой опоры среди руководства и правящей элиты иностранных государств, для установления контактов с определёнными политическими партиями, СМИ. В условиях ядерной опасности человечество стало понимать, что война больше не является эффективным и приемлемым средством разрешения споров и что только переговоры, только тонкая и умелая дипломатия может избавить мир от гибели, а сами международные проблемы настолько осложнились, что требуют участия профессионалов.

Говоря об особенностях современной дипломатии, можно выделить два ключевых момента. Во-первых, большую ее по сравнению с прошлым открытость, под которой понимается, с одной стороны, привлечение к дипломатической деятельности представителей различных слоев населения, а не только аристократической элиты, как ранее, с другой – широкое информирование о соглашениях, подписываемых государствами. Во-вторых, интенсивное, на уровне международных организаций, развитие многосторонней дипломатии. Если ранее дипломатическая деятельность осуществлялась главным образом на двусторонней основе, путем обмена миссиями, то сегодня дипломатия в значительной степени носит многосторонний характер и предполагает одновременное участие более чем двух сторон в обсуждении и решении проблем. Это обусловлено тем, что глобализация современного мира затрагивает интересы сразу многих участников. Глобализация и взаимозависимость мира привели к увеличению значимости дипломатии, осуществляющей на высоком и высшем уровне, так как она дает возможность проводить “широкие увязки” различных вопросов. Вместе с тем дипломатия на высоком и высшем уровнях имеет и оборотную сторону.

Прежде всего, масштаб принимаемых решений резко повышает ответственность за них, а, следовательно, и цену возможной ошибки. Особенно остра эта проблема в кризисных ситуациях. Другим ограничительным моментом дипломатии на высоком и высшем уровнях является то, что она в значительной мере обусловлена личными симпатиями и антипатиями, а это влияет на принятие внешнеполитических решений. Изменения, произошедшие на мировой арене на стыке тысячелетий, во многом по-новому поставили вопрос о дальнейшем развитии международной политики, характере межгосударственных отношений, взаимосвязи внутренней и внешней политики. В этом контексте вполне объясним наблюдаящийся во всем мире всплеск интереса к проблемам дипломатии. Значительное число публикаций сосредоточено на изучении влияния исторического процесса на дипломатическую службу в постбиполярном мире. Целью работы является изучение понятий термина дипломатии, ее сущности, эволюции.

Дипломатия, появившись в глубокой древности в сфере взаимоотношений первых государств, прошла длительный путь развития, в процессе которого ее формы и методы претерпели значительное изменение от внешнего принуждения до мирного разрешения споров, от обычаев до официального запрещения в универсальных конвенциях многостороннего характера (Венской конвенции о дипломатических отношениях от 18 апреля 1961 года) [1]. При этом на протяжении всего периода становления дипломатии отводилась особая роль, так как стояла на службе государства, отвечая его целям и задачам, а лицам осуществляющим эту деятельность (послам, дипломатам...) всегда представлялись определенные льготы, привилегии и иммунитеты.

Слово “дипломат” происходит от древнегреческого слова “диплома” и означает официальные документы (в том числе, употребляя современную терминологию, такие понятия, как: удостоверение, инструкция, сегодняшние “верительные грамоты”). Буквально оно означало “удваиваю”, от способа, которым они складывались. В Древней Греции послы, направлявшиеся на переговоры, получали инструкции, грамоты, удостоверяющие их полномочия. Последние предъявлялись должностному лицу города, ведавшему дипломатическими делами. Отсюда происходит и сам термин “дипломатия” [2]. Таким образом, понятие “дипломатия” в первоначальном значении держатель диплома, т.е. рекомендательной или верительной грамоты, выдававшийся официальным лицом, отправляемым в провинции или за границу, как обозначение государственной деятельности в области внешних отношений, а равно и как обозначение совокупности органов и лиц занимающихся данной деятельностью.

Как обозначение государственной деятельности в области внешних сношений понятие “дипломатия” вошло в обиход на рубеже XVI—XVII вв. с появлением при дворах монархов постоянных дипломатических представительств. Примерно в это же время в системе государственных органов стали возникать специальные ведомства, главным назначением которых были переписка и поддержание контактов между государями, прием иностранных послов и делегаций, ведение переговоров.

Термин “дипломатия” чаще всего употребляется в следующих значениях: государственная деятельность в области внешних сношений; совокупность учреждений и лиц, занимающихся государственной деятельностью в области внешних сношений; профессия дипломата.

Английский дипломат и публицист Гарольд Никольсон в своей книге “Дипломатия” насчитывает еще больше значений. Он пишет: В разговорном языке слово “дипломатия” употребляется для значения ряда совершенно различных вещей. Иногда оно употребляется как отношение внешней политики. В других случаях оно обозначает переговоры. Это слово также служит для названий процедуры и аппарата, при помощи которых ведутся переговоры. Оно также употребляется для обозначения заграничной части ведомства иностранных дел. Наконец, оно обозначает особую способность, проявляющуюся в ловкости в хорошем смысле при ведении международных переговоров, а в плохом смысле - в коварстве подобных дел [3].

Например, бельгийский юрист-международник А.Ривье отмечает три значения слова “дипломатия”: «...“дипломатией” называют в техническом и специальном смысле науку и искусство представительства государств и ведения переговоров...» Это же слово употребляется в более или менее широком смысле, чтобы выразить сложное понятие, охватывающее либо совокупность органов представительства данного государства, включая и министерство иностранных дел, либо совокупность его политических агентов. Наконец, под “дипломатией” понимают еще карьеру или профессию дипломата [4].

Самостоятельно это слово начали употреблять с конца XVI века. Первый случай употребления слова дипломатия в Англии относится к 1645 году [4, p.12]. Позднее, в 1693 г. известный немецкий философ, математик и языковед Г.В. Лейбниц (кстати, разработавший по просьбе Петра I проекты образования и управления в России) опубликовал “Свод дипломатического права”. В нем он употребил слово “дипломатический” (по латыни diplomaticus). С тех пор оно стало означать “касающийся международных отношений”. немецкий учёный Готфрид Лейбниц применил слово “дипломатический” (по латыни diplomaticus) в изданном им Своде дипломатиче-

ского права (“Codex Juris Gentium Diplomaticus”) в 1693 году. С тех пор оно стало обозначать “касающийся международных отношений”.

Позднее слово “дипломатия” в том смысле, который мы вкладываем в него сейчас, стал применять французский дипломат Франсуа Кальер, бывший послом Людовика XIV в нескольких государствах. В 1716 году он опубликовал книгу “О способах ведения переговоров с государствами”, где использовал слово “дипломатия” в современном значении этого слова [5]. Слово “дипломат” он еще не употреблял, предпочитая говорить о “переговорщиках”. Но слово “дипломатия” у нас уже встречалось и именно в том смысле, в котором мы его сейчас понимаем. Книга Кальера до сих пор используется при подготовке дипломатов во многих дипломатических школах. В этом издании дипломатия рассматривается как искусство ведения переговоров, основанное на определённых моральных принципах и в основе которого лежит определённая теория. До этого, во времена Древней Греции и Древнего Рима, а также Византии и Средневековья искусство лжи и обмана в международных делах было доведено до совершенства. Кальер противопоставил этому честные переговоры, основанные на высоком интеллекте. Он писал в этой книге: “Обман — это в действительности показатель ограниченности ума того, кто ведет переговоры. Не секрет, что для достижения успеха всегда использовалась ложь. Она всегда оставляла после себя капли отравы и даже наиболее блестящие успехи дипломатии, достигнутые обманом, покоятся на шаткой почве. Успешно проведенные честные и основанные на высоком интеллекте переговоры создадут дипломату огромные преимущества в последующем диалоге, который он будет вести”.

С тех пор он стал применяться в литературе и в разговорной речи и даже приобрел довольно богатую историю. “Термин” дипломатия употребляется в различных значениях как-то: государственная деятельность в области внешних отношений, совокупность учреждений или лиц, занимающихся этой деятельностью, профессия дипломата, гибкость и ловкость в ведении дел и т. д. Начнем с изучения определений у людей которые имеют к нашему объекту исследования самое непосредственное отношение.

Представители дипломатической службы и науки международного права различных государств, определяя по-разному понятие “дипломатия”, сходятся в одном, в ряде основных моментах.

В изданном в начале XX века во Франции “Полном курсе дипломатии” Г.Гарден так определяет это понятие: “Дипломатия в широком смысле этого термина есть наука о внешних сношениях или иностранных делах, в более точном смысле- это наука или искусство переговоров” [6].

Ж. Камбон, выдающийся французский дипломат, в своей книге “Дипломат” не дает прямого, конкретизированного определения дипломатии, но в ремарках склоняется к определению дипломатической деятельности как искусства ведения переговоров, заключения соглашений, направленных на поиск способов, которые позволили бы в отношениях между народами не прибегать к применению крайнего средства – силы [7].

Г.Николсон также не дает своего определения дипломатии, но говорит: Я предлагаю придерживаться толкования, данного этому слову “Oxford English Dictionary” (оксфордским словарем английского языка), а именно: “Дипломатия-это ведение международных отношений посредством переговоров, метод, при помощи которого эти отношения регулируются и ведутся послами и посланниками, работа или искусство дипломата”. В другом случае Николсон, говоря об искусстве дипломатии, отметил, что ее назначением является “создание международного доверия” [8].

Известный немецкий юрист-международник Ф. Мартенс дает следующее определение: “дипломатия есть наука о внешних сношениях или иностранных делах государств, а более узком смысле-наука или искусство переговоров” [9].

Г. Моргентау, отмечал что искусство ведения дипломатии состоит в том, чтобы сделать правильный акцент в каждый конкретный момент на одном из трех средств (убеждение, компромисс и угроза силой), имеющихся в ее распоряжении. Дипломатия может потерпеть неудачу при защите своих национальных интересов и в сохранении мира, если будет делать упор на убеждение в то время, когда обстоятельства прежде всего требуют компромисса. Дипломатия, которая делает ставку на компромисс в то время, когда необходимо прежде всего демонстрировать военную мощь государства, или же подчеркивает военную мощь в условиях, когда политическая ситуация требует убеждения и компромисса, также потерпит неудачу [10].

В книге Э. Сатоу “Руководство по дипломатической практике”, изданной в 1961 году, говорится: “Дипломатия есть применение ума и такта к ведению официальных сношений между правительствами независимых государств, а ещё короче, ведение дел между государствами с помощью мирных средств” [11].

Таким образом, дипломатия – это наука и искусство. Некоторые западные дипломаты считают, что она в большей степени искусство, чем наука. Тем самым они отдают приоритет личным качествам дипломатов как участников переговоров, подчеркивая, что они являются высококвалифицированными исполнителями принятых решений, умными “собирателями информации” благодаря своим контактам с лицами, которые такой информ-

мацией располагают. Дипломатия как исторически сложившийся институт, способный мирными средствами решать возникающие споры и разногласия, должна использовать весь накопленный потенциал, чтобы способствовать прекращению конфронтации, повсеместно утверждая принципы толерантности и миролюбия.

Попов, выдающийся российский дипломат дает свою специфическую интерпретацию такого понятия как дипломатия. Итак, по определению отечественных исследователей, например, В.И. Попова, дипломатия – это наука международных отношений и искусство ведения переговоров руководителями государств и правительств и специальными органами внешних сношений: министерствами иностранных дел, дипломатическими представительствами, участие дипломатов в определении курса внешней политики страны и ее проведении в жизнь мирными средствами. Главная ее цель и задача – защита интересов государства и его граждан [12].

Флассан Жан-Батист-Каэтан в “Истории французской дипломатии” определяет дипломатию как науку о влияниях отношениях, которая имеет основой дипломы или письменные акты, исходящие от суверенов [13].

Но именно в значении государственной деятельности в области внешних отношений “дипломатия” представляет собой понятие, требующее научного определения и теоретического освещения.

Помимо работ и мыслей людей которые так или иначе заинтересованы в сфере нашего исследования, также мы подвергли анализу и словари которые дают специфичное определение нашего объекта исследования. В словарях общего и специального характера, в руководствах по дипломатической практике, в сочинениях по дипломатии и по истории дипломатии, определяющих дипломатию в указанном значении, встречаются различные определения.

Согласно определению “Дипломатического словаря”, дипломатия - средство осуществления внешней политики государств, представляющее собой совокупность невоенных практических мероприятий, приемов и методов, применяемых с учетом конкретных условий и характера решаемых задач; официальная деятельность глав государств и правительств, министров иностранных дел, ведомств иностранных дел, дипломатических представительств за рубежом, делегации на международных конференциях по осуществлению целей и задач внешней политики государства, защите прав и интересов государства, его учреждений и граждан за границей. С понятием “дипломатия” связывают искусство ведения переговоров в целях предотвращения или урегулирования конфликтов, поисков компромиссов и взаимопремлемых решений, а также расширения и углубления международного сотрудничества [14].

Начнем со словаря В. Даля. В нем говорится, что дипломатия означает науку о взаимных сношениях государей и государств, тогда возникает ряд вопросов [15]. Ну а международная торговля относится к дипломатии, ведь это тоже “взаимное сношение”? А кто в государстве определяет понятие и содержание этой науки? Понятие “дипломат”, по словам Даля, означает служащего по дипломатической части. Административные сотрудники посольства служат по какой части? Они - дипломаты? Слово “дипломатический” приравнивается в его словаре к понятию “неискренний”, а дипломат характеризуется как человек ловкий, тонкий, скрытный, изворотливый.

В Оксфордском словаре даётся такое определение: “Дипломатия — это ведение международных отношений посредством переговоров; метод, при помощи которого эти отношения регулируются и ведутся послами и посланниками; работа или искусство дипломата” [16].

С. И. Ожегов в своем словаре указывает, что дипломатия - это “деятельность правительства по осуществлению внешней, международной политики государства” и в переносном значении - ухищрения, уклончивость в действиях [17].

Большинство приведенных выше определений указывает лишь на какой-нибудь отдельный аспект или отдельные аспекты понятия дипломатии, как то: осуществление задач внешней политики, осуществление функции, искусство ведения официальных переговоров, применение международного права и т.д., но не охватывает всех существующих принципов этого понятия. Между тем определение должно быть обобщающим, т. е. должно охватывать все наиболее существенные признаки определенного понятия с учетом развития общества и становления все новых проблем перед мировым сообществом. В современный период на первый план выдвинуты проблемы современного международного развития, среди которых одно из основных мест занимает вопрос о предотвращении войны, укреплении мира; становления принципов мирного сосуществования государств с различным социальным строем.

В различных странах дипломатия рассматривается как наука или теория о методологии мирного сожительства государств, как наука о политических формах и методах развития дружбы и сотрудничества между государствами, мирного разрешения возникающих между ними разногласий.

Резюмируя различные точки зрения по поводу определения дипломатии, можно определить её как науку международных отношений и искусство ведения переговоров руководителями государств и правительств и специальными органами внешних сношений (министерствами иностранных дел, дипломатическими представительствами), участие дипломатов в определении курса внешней политики страны и её проведении в жизнь мирными средствами. Главная цель дипломатии — защита интересов государства и его граждан.

ЛИТЕРАТУРА

1. История дипломатии. 2-е изд. - Т. 1. М., 1959, 896 с.
2. История дипломатии. Указ.соч., с. 36.
3. Никольсон Г. Дипломатия. М., 1941.
4. Левин Д.Б. Дипломатия. М., 1962.
5. De Callieres F. On the Manner of Negotiating with Princes / Пер. с франц. , 1964.
6. G.Garden. Traite complet de diplomatic. Р., 1833.
7. Камбон Ж. Дипломат. М., 1946.
8. Никольсон Г. Дипломатия. М., 1941.
9. Сатоу Э. Руководство по дипломатической практике. М., 1961.
10. Садыхов Ф.Дипломатическая практика и международный протокол. Баку, 159 с.
11. Сатоу Э. Руководство по дипломатической практике. М., 1961.
12. Попов, В.И. Современная дипломатия: теория и практика: Курс лекций. Часть 1: Дипломатия – наука и искусство / В.И. Попов. – М.: Научная книга, 2004. – 576 с.
13. Ковалев Ан. Азбука дипломатии. 5-е изд., М., 1988.
14. Дипломатический словарь, Т I.— М., 1984, с. 327.
15. Толковый словарь В. Даля <http://www.dict.t-mm.ru/dal/b/>
16. Оксфордский толковый словарь английского языка <http://rushill07.narod.ru/knigi.files/knigi.dl/18.Oxford.html>
17. Толковый словарь С. И. Ожегова <http://ozhegov.org/index.shtml>

TAMAM ŞAMƏMMƏD qızı CƏFƏROVA
t.ü.f.d., dosent
Bakı Dövlət Universiteti
e-mail: tjafarova59@mail.ru

UOT: 327; 930.22

«DİPLOMATİYA» ANLAYIŞI VƏ ONUN İNKİŞAFI

XÜLASƏ

Məqalə diplomatiya anlayışı və onun təkamülliündən bəhs edir. Müəllif qeyd edir ki, "diplomat" sözü qədim yunan sözü "diploma"dan yaranıb və rəsmi sənəd mənasını daşıyır. Hərfi mənəsi ikiqat büükülmüş lövhəcikdir. Qədim Yunanstanda danişqlara gedən nümayəndələrə onların səlahiyyətlərini təsdiq edən sənədlər verilirdi. Bu sənəd qəbul edən şəhərin diplomatik işlərlə məşgul olan məsul şəxsinə təqdim olunurdu. "Diplomatiya" termini də buradan yaranmışdır. "Diplomatiya" anlayışı XVI əsrin sonu-XVII əsrin əvvəlləridə monarxların saraylarında daimi diplomatik nümayəndəliklərin yaraması ilə xarici siyaset sahəsində dövlət xidmətinin bir növü kimi istifadə olunmağa başlandı.

Müəllif qeyd edir ki, çox hallarda diplomat və diplomatiya sözləri tamamilə müxtəlif mənalarda işlədir. Məhşur diplomat və beynəlxalq hüquqşünasların fikirlərini aşadıran müəllif F. Kalyer, Q.Qarden, J.Kambon, Q.Nikloson, F.Martens, Q. Martens, Q. Morqentau, E.Satou, V.I.Popov və başqalarına istinad edir.

Tanınmış elm adamlarının əsərlərindən əlavə müəllif həmçinin, diplomatiyanın tərifini verən müxtəlif lüggətləti də araşdırır ("Diplomatik lüggət", ingilis dilinin Oksford lüggəti, V.Dal və S.İ.Oriegovun lüggətləri).

Diplomatiyanın tərifi ilə bağlı müxtəlif fikirləri ümumiləşdirərək, demək olar ki, diplomatiya beynəlxalq münasibətlər haqqında elm və dövlət, hökumət başçıları, xarici əlaqələrin xüsusi orqanlar tərəfindən danişqların aparılması, ölkənin xarici kurs siyasetinin müəyyən edilməsində diplomatların iştirakı və onun dinc vasitələrlə yerinə yetirilməsi mədəniyyətidir.

Açar sözlər: diplomat, diplomatiya, beynəlxalq münasibətlər, xarici siyaset, beynəlxalq siyaset, danişqlar mədəniyyəti, diplomatik peşə, milli maraqlar, dövlət maraqları münaqışələrin həlli

Məqalənin redaksiyaya daxil olma tarixi: 12.01.2017
Redaksiya heyətinin 27.03.2017 tarixli qərarı ilə çapa tövsiyə edilmişdir
Rəyçi: s.e.f.d. Xəyyam İsmayılov

ENGLISH VERSION

AHMADOV NAZIM*Doctor of economic sciences, professor**Nakhchivan State University**e-mail: ahmadov47@mail.ru***UDC:** 332.22, 332.133.6

MODERNIZING INDUSTRY OF NAKHCHIVAN

SUMMARY

It is clarified to the modernization term in this article and ideas of economist scientists are given in this field. Problems such as the modernization of the industry are analyzed as an example of the Republic of Azerbaijan and Nakhchivan Autonomous Republic. In the coming years, the importance of the establishment of industrial parks in the modernization of the country's economy is stressed.

Keywords: modernization, economy, industry, industrial park, national income

The Republic of Azerbaijan declared independence in the second time and was transformed from administrative system into the market economy system. Economy of Azerbaijan experiencing deep economic crisis not only did not improve, but also fell in the level of 1990s. Our country needed a leader capable to end economic frustration and crisis and provide development.

Azerbaijan people appealed to Nakhchivan and finally, national leader Heydar Aliyev — Chairman of the Supreme Council of Nakhchivan Autonomous Republic was brought to leadership by decisive insistence of people.

National leader Heydar Aliyev determined strategic economic development direction after return to leadership. Finally, macroeconomic stability was gained and development started in 1996.

The achievements in short period gave rise to repeated development and modernization. President Ilham Aliyev remained political course of Heydar Aliyev provided repeated and dynamic development in economic and social life of Azerbaijan within 13 years regardless of financial world crisis since 2008. Rise of production of goods in several production spheres, strengthening of investment activity, stimulating ownership maintained stability of economy of country.

President Ilham Aliyev's speech in Cabinet of Ministers dedicated to social-economic final of development was not random. President said "Economic crisis deepened in the world in 2015. All necessary purposes were realized. International

position of our country increased. Gross domestic product rose more than 1%, industrial production more than 2.4%, non-oil industry more than 8.4%. It means that, development of non-oil sector is a result of realized reforms” [1].

Generally, it should be noted, when it comes to modernization, intellectuals split mankind history into two periods:

I) Period until democratic society (this period is interpreted as agricultural and agrarian society).

II) Period of formation of democratic society and development.

This period of society experienced three periods of society.

1. Transition period into democratic society (this period is named as agrarian-industrial society period)

2. Higher development of democratic society and improvement (this period is named as industrial society period)

3. The period of global information society (the period is named as post-industry or period of information-communication technology)

New intellectuals growing on the issues of global informational society determine modernization as major instrument of solution of modern problems of society.

Economic base and main direction of modernization of the society are modernization and competitiveness of economy.

Modernization is economic transition from industrial society into post-industrial society. The foreign intellectuals are expressing interesting opinions about this issue. For instance, American economist D. Boll (Future post-industrial society, New York — 1973), E. Toffler (III wave, M. 2010).

Samuel P. Huntington determine 3 periods — pre-industrial period, industrial period and post-industrial period of mankind development. They mention that, in contrary to industrialization significance of industry is decreasing in domestic product and people economy, importance of other spheres, especially in service sectors, is increasing.

Republic of Azerbaijan had chosen comprehensive integration into world economy, developing of technologies of information-communication, finally, formation of effective global information society. It is not random, the year of 2013 had been declared the year of technologies of information-communication.

Determining of this direction as priorit had been included in the conception of “Azerbaijan 2020: View to future”. Prognosis proves that, 20% of GDP will be directed towards this sphere. Head of President Administration of Republic of Azerbaijan, academic Ramiz Mehdiyev’s latest researches provided several more scientific works.

Academic Ramiz Mehdiyev’s works illustrate not only practical solution on problems of modernization, but also define theoretic-methodological direction

of these problems and give effective materials towards solution on th aspects of problem. Academic Ramiz Mehdiyev writes about this purpose as “Our activity has not only become eager of transition from one political-economical structure, but also transformation from modern to post-modern, from industry world to post-industry” [2].

Other intellectuals of Azerbaijan have interesting opinions. According to prof. and doctor of economic sciences S. V. Salahov Modernization is widely understood as industrialization through transition from traditional closed society into “modern open society”, urbanization, foundation of modern education system, increasing of area of social mobility.

In common sense, modernization is the process of trasition from traditional society into higer technologic production and from life based on progressive rules and public life [3].

Another economist scholar and associative member of ANAS(Azerbaijan National Academy of Sciences), honored scientist, doctor of economic sciences, prof. A. K. Nuriyev considers three significant issues.

1. New and modern qualities are not end of current qualities, in consequence that means development, progression and transition (modernization) into new qualities. Therefore, modern qualities based on previous industry period are modernizing according to new post-industry period.

2. Transition from industrial society into post-industry society — post modernization, means comprehensive, complex process including significant and progressive changes on all spheres (economic, political, social, cultural-psycological) people activity, attitude, thinking education, management system. This is belong to economy, society, politics, culture, ecology, the level of consciousness, worldview, civil society and level of misappropriation of civil society's provisions of moral codex by individual.

3. Modernization is not once and for all process, it is a process of significant and complex organization work. Modernization is an objective and universal process, and is not characterized for one or some more countries. Coordination of every single country's and overall countries' efforts may give rise positive results [4].

According to our view, modernization is a comprehensive innovation of all spheres of society life and activity through applying progressive information and transition process from previous new high qualities into new higher qualities belonging to new period.

Generally, it should be noted Azerbaijan has attempted innovative changes on socio-economic sphere, determined new countours of society and our country made important efforts promising state policy. Liberalization and formation of

civil society in previous years became major point of political modernization and creates opportunity for economic modernization being locomotive of reorganization of society.

We can easily notice, favourable condition has been founded due to accelerate modernization in Azerbaijani economy. Macroeconomic stability provides dynamic development. Dynamic development appeared in main and significant part of economy and industry.

Analysis on statistic information indicates, 2.4% rise has been notified in country industry, 76.4% of produced industry output has been belong to private sector, 87.1% of common production have been belong to industry products, 12.9% has been belong to industry services in 2015.

Founding of comprehensive modern production spheres, improvement of industry infrastructure have been remained due to develop industry in country, stimulating attempts have been made for continuation of production of major good guaranteed importance of country's industry in economy. It is a fact, 26.2 billion manat worth industrial product has been produced by industry enterprises, individual entrepreneurs, household in our country in 2015. On the whole, real number of industry production increased more than 3 times in Azerbaijan in latest seven years.

Durable and balanced development of country regions is one of the main aspects providing socio-economic development of The Republic of Azerbaijan in latest seven years. Because, that is not possible to gain development of country economy without development of economy of regions. It is obvious that, three State Programs have been accepted due to develop regions. These programs:

1. State Program on socio-economic development of the Republic of Azerbaijan (2004-2008 years)
2. State Program on socio-economic development of the Republic of Azerbaijan in 2009-2013 years
3. State Program on socio-economic development of the Republic of Azerbaijan (2014-2018 years)

Accepted two State Programs have been successfully realized. Third State Programs two years' result indicate, this program will be successfully realized. When it comes to regional State Programs, ten economic regions have been founded in Azerbaijan nowadays and Nakhchivan economic region is most developed one.

Being the main and significant sphere, locomotive of Nakhchivan Autonomous Republic industry made important development step after the formation of macroeconomic stability.

All industry enterprises stopped their activity in Autonomous Republic after the break of relationship with post-union republics and Karabagh conflict in 1990s.

Ending deep economic crisis, repairing its leading part — industry, founding new industry enterprises and modernizing mission became commitment of Vasif Talibov — Chairman of the Supreme Council of Nakhchivan Autonomous Republic.

Analysis indicates, being main macroeconomic figure production of GDP increased 56.4% and became 2.467 million manat worth in 2015, in comparison with 1995, per capita of gross of domestic product rose 42.3 times within twenty years and became 5581 manat.

Number of industrial enterprises based on new technologies increased as a result of strong industrial policy. Therefore, number of industrial enterprises rose eight times and became 441 as a result of Chairman of the Supreme Council of Nakhchivan Autonomous Republic within twenty years. It should be noted, number of industrial enterprises in Autonomous Republic was 56 in 1995.

It should be specially noted, new industrial enterprises based on new technologies have to produce high qualified products through involving foreign investment. The main purpose is to produce competitive products to compete with the products produced by other states and to win in these processes.

Certainly, declaration of 2014 as “The year of Industry” and “State Program of the Republic of Azerbaijan on development of industry for 2015-2020” proclaimed by President of Republic of Azerbaijan Ilham Aliyev caused development of the industry in whole Azerbaijan and its inseparable part of Nakhchivan Autonomous Republic. In consequence, increasing of number of industrial enterprises have caused rise of industrial products in Nakhchivan Autonomous Republic. The scale of industrial production had been 9.1 million manat worth. Therefore, the efforts in industrial sphere have given fruit and finally industrial production has increased more than 100 times.

Generally, rise of competitive industrial product production has strengthened export potential of Nakhchivan Autonomous Republic. The fact is enough to express that, export potential constituted 414.4 million \$ worth and 316.8 million \$ worth has belong to industrial product to industrial product in Nakhchivan Autonomous Republic in 2015.

I consider that, realization of Chairman of the Supreme Council of Nakhchivan Autonomous Republic and modernization of industrial spheres made these improvements possible. Founding of industrial parks plays important role in the development process of industry. World experience indicates, creating of industrial parks has great importance in the import of high technologies, involvement investments and settlement of several more problems.

That is obvious, Azerbaijan had been known as country of raw material. So, newly produced raw material or half finished product had been exporting

without complete end process and our country had not gained anything from this process. The country which transfer raw material to finished product gained from this process. USSR constituted the system that made republic dependent on each-other and did not let them think about gaining independence. Nevertheless, national liberty movements started in all union republics, USSR collapsed, all countries, including the Republic of Azerbaijan, gained independence, and started to realize independent policy. Of course, new enterprises were created and goods in process and half-finished products started to export to foreign countries through transferring finished product.

Creating of industrial park became necessity according to requirmenets of nowadays. It should be noted, founding of industrial parks has been determined by the decree of national leader Heydar Aliyev on 10th september, 2002. President Ilham Aliyev remained this course and proclaimed “Exemplary Regulation on Industrial parks” with the decree on 24th april, 2013. Sumgayit Chemical Industrial Park, Balakhani Industrial Park, PirAllahi high-Tech Park have already been put into operation. Several other more efforts are realized on industrial sphere. That is obvious, numerous hard efforts have been attempted according to importance of industrial parks in Nakhchivan. “The regulation on industrial parks” by the decree of Chairman of the Supreme Council of Nakhchivan Autonomous Republic has been proclaimed on 6th june. The places for industrial parks have already been determined and lands have been separated.

Surely, all these facts prove that, production of competitive industrial products and potential of export will increase and the number of products importing from foreign countries will be decreased as a result of modernization policy of inseparable part of our country — Nakhchivan Autonomous Republic in near future.

REFERENCES

1. The newspaper of Xalq, 2016, 10th February.
2. Mehdiyev R.A. “Idea of Azerbaijan and the contex of creative nation in XX century”, Public Administration: the journal of theory and practice, No 2 (38).
3. The newspaper of Xalq, 2011, 17,18, 19th march.
4. Nuriyev A. K. “Conceptual foundations of economic development and modernization policy of Azerbaijan”, Baku, “Avropa” Press, 2013, 422 p.
5. Boll D., The Society of future industry New-York, 1973, 507 s.
6. Toffler E. Third Wave, Moscow, 2004, 781 s.

SEYMUR MAMMADOV*PhD student**Baku State University**e-mail: cemamedov@gmail.com***UDC:** 339.7, 336.77.067.22, 337.72**INCREASED RISK OF LOW QUALIFIED WORKERS INCOME
LOSS IN FOREIGN INVESTOR'S CAPITAL
INTENDED PROJECTS****SUMMARY**

The article is devoted to the increased risks of income loss for low-skilled workers in capital-intensive projects of foreign investors with fluctuations in the national currency rate. Here there are some conclusions, like, a potential investment project where along with high capital intensity there is relatively low labor input. Having given initial conditions it is possible to define branches of potential projects. As the basic branches, it is possible to allocate building and extracting branch. In these industries, a foreign investor may not worry about the exchange rate of the national currency. If the rate of the national currency falls, the foreign investor is not interested in selling the property until the market is restored, since for him it is a net loss, unlike a local company that invested in national currency. Thus, in the crisis, additional stagnation may occur, where foreign investors will be less tolerant to exchange rates, freezing or stopping projects.

Keywords: Skilled workers, foreign investor, market recovery, globalization of the world economy, increased risks, the exchange rate of the national currency, additional stagnation

Criterias for foreign direct investments apart from basic ones cannot be standardized due to a number of compounding factors that define investment policy based on the very case. Decision to enter a new market is based not only on the difference between criteria's but on the difference between the weights of the criterias. However there are constant factors that do not change under any approach. Direct investments always have positive impact on the market [1].

One of such factors is a local currency exchange rate. Two major questions that worry any investor are where to invest and what to invest. Both tasks depend on the market of the product of future investment project. If foreign investor plans to sell his product on local market, then the exchange rate would not be detrimental. Exchange rate stability has great importance but not the exchange

rate itself. Investor possesses control of his investment project. He bears the risks of feasibility of the project and has a right to receive income and manage his investment project [2].

Situation changes if products are planned to be sold on a foreign market. In this case investor consider exchange rate as a his expense level on world market. The expenses are operational expenses but not the capital expenses involved in launching the investment project. Depending on a type of the project the portions of capital and operational expenses are different. In case of high capital expense and low operational expenses investor is not worried about exchange rate the as the total expenses do not change much.

It looks as there is no need to care about currency rate while attracting foreign investors in projects with low operational costs and prevailing portion of capital expenditures. Such approach negatively affects the economy of the developing country. For detailed analysis we need to look at the conditions of such type of the projects.

One of the major portions of operational expenses is the salary and the number of workers needed for project to function. We are speaking about number of workers needed for the project but not the number needed to build it.

Thus it results in project which is high capital intense but low labor intense. Having this information we can define industries of potential projects. Main industries are extractive and construction. Both industries have limited positive impact on the investments acceptor country as they rather take the wealth out of the country instead of contributing to national wealth growth. Main advantages of these projects are taking place during construction stage if the local labor force is being attracted along with purchase of local materials that affects the conjuring industries. However even this situation mostly does not happen.

Taking a construction industry as an example we can see that all profit for leasing and selling of the real estate is gone to the investor while risk potential is very low. Apart from that any construction project is focused on local market as the buyers are local. In construction the capitalization can be attributed to construction companies as investors and project owners pay importance to evaluating such company. Construction company's activity can be tracked through its capital growth rates. As the construction is a physical production we need to look for actual physical gain. There is some type of material measurement which determines the capitalization processes for a company or for entire industry.

In time of construction activity characterized by relatively high demand and supply levels, fast growing technologies, different types and shapes of the constructed buildings, the universal measurement of constructional product is a square meter of constructing square, while the measurement of capitalization itself is the price of the square meter of the square building under construction.

Project of such type can be of interest for undeveloped countries who do not have money to build by themselves. However no foreign investor would invest money in such country as there is no demand.

Thus projects can be set up only in countries with solvent demand. This means that foreign investor gets a guaranteed income in the sphere where this income could have been taken by a local company.

Construction does not bring permanent employment or new technologies. It also does not create demand on local producer's products. Labor force attraction has a temporary impact and does not create any extra employees in a long term. Building maintenance does not require involvement of service workers whether it is for sale or lease.

At the same time an additional risk comes into place at the time of the construction of the project. If the exchange rate goes down then foreign investor is not interested in completing the project considering it as a pure loss contrary to local company which invested in local currency. Thus crisis can bring additional stagnation where foreign investors would be less tolerant to exchange rate while freezing or stopping the projects.

While getting net income from local market foreign investor just taking the money out of the country without giving anything in return.

Another example of capital intended industry is extractive sphere. Initially it looks as if it has major advantages over construction one. Products are supplied to different markets and the project functioning requires certain involvement of a labor force along with certain demand on local producers products. Despite obvious advantages the positive extent is doubted. Investment attraction of the industry can be characterized as mix of internal and external factors, it financial figures, abilities to reduce industry risks and development forecasts that allow for foreign investor attraction who has specific goals. Industry analysis allows to figure out the level of risks related of the industry.

Let's look at each benefit separately.

Extractive industry really creates employment on the permanent basis. However contrary to manufacturing industry only low qualified labor is needed. For developing countries it means low wages, lack of quality employment growth along with material benefits. For investor lack of qualified labor force means easy way of switching the employees and lack of incentives to increase their salary.

Contrary to manufacturing industry the product quality stays the same with no regard of the worker skill level.

US civil war between South and North started due the fact that industrially developed north required high qualified labor force contrary to south which was mostly involved in cotton collecting.

The employee in excavating industry of developing country looks like a diseased who is taking aspirin during sickness instead of real cure. In any deteriorated situation such as dismissal or leaving the job due to trauma the employee stays off the labor market without any means of survival. Thus employee has aggravated situation since the beginning of his job. While getting slightly elevated salary in extractive industry he does not have a chance to requalify after dismissal. In case of employee involvement in other industries he has lower risk of having no alternative employment opportunities.

As we can see the condition of local labor force involvement resembles exploitation of the worker as an inventory rather than partner relations, where mutual profit is formed on the basis of long term relationships. The same situation happens with currency rates. In this case investment attraction is based on the transferring of exchange risks on workers and local people. Investor even does not have to do anything. He is in a win situation in any case.

Let us look at several potential outcomes. If the local currency rate goes up the workers' wages still stay while growth of currency is usually based of growing sales of companies involved in extractive industry. It was historically proved that those countries who try to support elevated local currency exchange rates are limiting their economic growth in a medium and in a long term period [5].

In case of currency rate drop the salaries of the workers remain the same which means the decrease of income level. In case of income growth the worker stays apart while in case of sales drop having hid little income he bears all the losses resulted in currency rate drop.

Thus whatever happens with exchange rate it is the low qualified labor force which is mots badly affected as the weakest chain. Contrary to construction industry extractive one has its own specific traits.

The demand on crude and raw materials is highly volatile and does not depend on many factor contrary to price levels on manufactured goods.

As an example we can look at the prices on fuel and chemical products of oil processing plants. At the time of oil price surge and growth the price of manufactured goods moves up to thirty percent on average. Crude extractive industries bears the highest price fluctuations on their products. Not having any advantage during price boom the workers of this industry bear the main impact at a time of sales drop in form of salary reduction.

It actually means that elevated national exchange rate plays against the worker as foreign investor pays minimum wage while at the time of a sale drop which goes along with currency rate drop does not increase the salary.

Due to this situation government should introduce terms and conditions of labor compensation to secure workers against possible risks.

If introduction of new laws is impossible, it is necessary to create set up pay and insurance rules to stimulate foreign investors to adapt such practice on their plants respectively. Such measure not only increases the quality of life of local worker but pushes foreign investor to bear additional costs, leaving more money inside the country.

REFERENCES

1. Прямые инвестиции как источник роста. Доклад 85 о переходном процессе за 2015–2016 годы восстановить равновесие в финансах, с. 89.
2. Международный стандарт финансовой отчетности (IFRS) 10 «Консолидированная финансовая отчетность». http://minfin.ru/common/upload/library/no_date/2013/Prilozhenie_%E2%84%96_4_-_RU_GVT_IFRS_10_May_2011.pdf c. 2.
3. Бовсуновская М.П. Идентификация понятия капитализации объектов строительства. // Вестник ИрГТУ №4 (44) 2010, с. 191.
4. Лебедева О. Ю., Евсеенко В. В. Экономический анализ роли запасов полезных ископаемых в формировании инвестиционной привлекательности золотодобывающих компаний // Интернет-журнал «НАУКОВЕДЕНИЕ» <http://naukovedenie.ru> Том 8, №6 (ноябрь - декабрь 2016) publishing@naukovedenie.ru
5. Завышение обменного курса национальной валюты и торговый протекционизм: Уроки опыта Ховард Дж. Шац, Гарвардский Университет и Дэвид Г. Тарр, * Всемирный Банк. <http://siteresources.worldbank.org/INTRANETTRADE/Resources/ShatzandTarr1.pdf> c. 3.

HIKMET MAMEDOV
doctor of political sciences, professor
Baku State University
e-mail: hbg66@mail.ru

UDC: 327-027.21, 327:005.591.45

THEORETICAL BASES OF THE INTERNATIONAL INTEGRATION IN THE MODERN STAGE AND FEATURES OF THE COLLABORATION

SUMMARY

Collaboration, it shows the mutual activities of a few subjects. It is excepted applying force in this process. They work united to implement the sides interests. Attitudes of collaboration include the two-sided and polygonal diplomacy to yourself between states. Arising of the unions and signing agree have been included moreover here.

Keywords: cooperation, international integration, mutual interest, diplomacy

Cooperation reflects the process of interaction between two or more subjects. In this process, the use of armed violence is excluded and the joint searches for the realization of common interests dominate. Scientists consider that two actors cooperate when each of them can be satisfied only if another is satisfied too, i.e. when each of them can achieve its goal only when another can achieve it too. This definition exactly reflects the essence of the problem therefore it is quite possible to rely on it while considering the further matter [6, p.110].

The relations of cooperation between the world countries include bilateral and multilateral diplomacy, the conclusion of various types of treaties and agreements, creation of alliances and unions. The development of cooperation between states and other subjects of international relations has brought about the system of the intergovernmental and non-governmental organizations of global and regional scale. In the international cooperation the modern processes of integration between the world countries play an important role. Therefore, at first it is important to determine the essence of international integration. The international integration represents more explicit form of cooperation. It is the creation of a single political community on the basis of an alliance of two or more political units. The prominent researchers P. F. Gonidec and R. Charvin note: ‘Integration is at the same time a process and a condition tending to replace

fragmented and shattered international relations. These relations consist of independent units, new more or less broad associations, endowed with minimal decision-making powers either in one or more specific areas, or in all areas that fall within the competence of the basic units. At the level of individual consciousness it is urged to generate loyalty and commitment to new association, and at the structural level – participation of everyone in its support and development [30].

It's important to note that there are different stages, or phases of integration - from the links of interdependence within the framework of a pluralistic international system, or the desire to "submit to the system of civilized states", to the formation of a single political unit. However, it is necessary to tell at once that the latter is rather an ideal type and, as a phenomenon of real practice of international relations, doesn't exist. And yet, the main essence of the process of political integration - its main trend, leads to a move beyond simple coordination of foreign policies and the gradual transfer of sovereignty to new modern structures. Therefore, the first, initial steps, like those before mentioned, can be attributed to integration only conditionally. The study of the problem of integration is connected with the comprehension of real integration processes – starting with an attempt to create, during the pre-war period, the League of Nations and up to present efforts of the USA, Canada and Mexico to form the North American economic union. The most advanced form of modern international integration today is the European Union. Currently, modern international integration is being studied in several directions. Among them three theoretical directions are the most known. These directions are also called schools of sciences. It is school of a functionalism and neo-functionalism, school of federalism and school of transnationalism.

Studying of the international integration from positions of functionalism takes significant place in system of scientific research today. The famous theorist D. Mitrany in 1943 published an article entitled "Working peace system". In the article the author makes a conclusion about the incapability, failure of any preliminary model of political integration. He considers that the League of Nations failed primarily because states had seen it as a threat to their sovereignty. It is noted that the global international organization isn't only unable to overcome the negative consequences of national sovereignties, but also simply to guarantee peaceful relations between states. Therefore, to maintain peace after the end of the Second World War, there is no need in the creation of ambitious projects of international institutions with supranational power, designed to ensure the political integration of states. Instead it is necessary to promote cooperation between the states in the solution of the tasks and problems which are of joint interest and connected with their specific needs of economic, social, scientific

and technological, etc. character. The pragmatic benefits of such cooperation will gradually push the states towards the creation of necessary interstate bodies, which in their turn create prerequisites for political cooperation.

Studies show that functionalism offers not just the expansion of interstate cooperation in certain areas. In functionalism, the way how to achieve a political goal is also reflected. It's the integration of states into a broader community through the gradual withering away of their sovereignties. D.Mitrany considers the national state as too narrow in terms of possibilities to address new economic, social and technical problems. Therefore the interstate relations have to be changed. According to the author, these changes will eliminate the economic and social causes of conflicts, and then - gradually and painlessly - overcome state sovereignties. As a result of a long evolution, cooperation between states will become so close, and their interdependence so high that not only the armed conflict between them is become unthinkable, but a state of irreversibility will be achieved. As a result of a long evolution, cooperation between states will become so close, and their interdependence so high that not only the armed conflict between them is become unthinkable, but a state of irreversibility will be achieved. The international environment will undergo global changes, thanks to which soldiers and diplomats will give way to administrators and technicians, relations between offices to direct contacts between technical administrations, and protection of sovereignties to pragmatic resolution of specific issues. It turns out that a functional approach to the study of integration processes also contains a significant share of normativity. The practical influence of "functionalism" is also evident, especially on the creation and development of the United Nations and, in particular, its institution such as ECOSOC (Economic and Social Council of the United Nations), which received a mandate to coordinate interstate activities in related fields. The UN Charter gives considerable attention to its functional aspects. The UN General Assembly forms such institutions as The United Nations Conference on Trade and Development (UNCTAD) and The United Nations Industrial Development Organization (UNIDO). Representatives of "neo-functionalism" advocate the idea that the needs of cooperation in any sector of economic, social or cultural activities can cause the effect of a chain reaction in other sectors. This in its turn will lead to the need to create specialized supranational institutions for their coordination and thus, accelerate the process of political integration. This in its turn will lead to the need to create specialized supranational institutions for their coordination and thus, accelerate the process of political integration. If "functionalism", attaching great importance to political institutions, considers them as derivatives, or parallel to economic, social and other processes, then "federalism" puts them at the center of their concept.

Representatives of federalism characterize federalism as a contractual rejection of centralism, a structured dispersion of powers between different centers whose legitimate powers are guaranteed by the constitution.

On the basis of theoretical directions of federalism, the basic principles and points of cooperation between the world countries at the present stage were developed and coordinated. For example, in 1984 the European Parliament adopted the draft treaty on the European Union, developed by A. Spinelli. There was noted that the scope of the Union's activities includes the area of cooperation under the aegis of the Council of Europe, as well as the activities subordinate to the institutions of the Union. Powers between the Union and the states are distributed on the basis of the principle of subsidiarity: the Union performs only those tasks that can be resolved jointly more effectively than by states separately. The institutes are called upon to serve the effective strengthening of the Commission's positions, optimization of the decision-making process, division of the legislative power between the Council and the Parliament. In addition, in February 1985, the Single European Act was adopted, which has not yet institutionalized the European Union, but has become an important step towards it. It consists of two parts, one of which is devoted to the Communities, and another to political cooperation. In the first the purpose of creation of the single market by the end of 1992 is fixed. The second is limited to the institutionalization of fifteen years of practice and its consolidation in legal obligations. The goal is the formation and implementation of a common foreign policy, which implies constant mutual consultations between twelve countries, taking into account each other's positions, as well as mandatory joint discussions on issues affecting common interests, before decisions are taken at the national level. It's important to note that this doesn't mean that federalism from the very beginning was the conceptual basis of European integration. At the beginning of this process theoretically three ways were possible:

- the most traditional — cooperation within the framework of unions or associations between the states that remain sovereign and independent;
- the most courageous — the federation, establishing the single supranational political authority in a number of areas;
- the most original — the functional integration giving the chance of the general actions within specialized institutes;

Observations proved that, in practice, the first path turned out to be necessary and useful, but not sufficient, the second - unrealizable. Therefore, the integration process went along the path of developing of functional model allowing going beyond simple cooperation and preparing the conditions for a possible federation.

The federalist model had certain shortcomings. One of the main disadvantages is that despite all its attractiveness, it has much less chance of success than the

functional model, since the normativity in it is even. Therefore, taking into account the shortcomings of other concepts considered above, the real process of international integration can be understood only with a comprehensive understanding of the advantages of each of them.

The process of international integration is also deeply analyzed within the framework of the “pluralistic” concept, authored by K. Deutsch. Integration process is considered within the framework of this concept in terms of communication networks, transmitting messages and signals, exchanging information, facilitating the performance of certain functions and accumulation of experience. Deutsch analyzes two types of political associations, each with its own special process of integration – “amalgamated” and “pluralistic”. The first, Amalgamation mean the “formal merger of two or more previously independent units into a single larger unit, with some type of common government after amalgamation”. In the second - integrating units retain their political independence. At the same time, the implementation of “amalgam” integration needs a set of diverse sociocultural and political conditions, among which: the adherence of the population of integrating communities to the same values; reasonable expectation of benefits from integration; sufficient knowledge of each other and, respectively, predictability of behavior. The process of integration should be accompanied by the loyalty of the population to emerging new political institutions, a deep awareness of their unity, and the emergence of a new generation of leaders on the political arena. In the end, a common way of life must be formed, which becomes the basis for “amalgam” integration.

The implementation of a “pluralistic” type of integration does not require such extensive and so severe conditions. The basic social and cultural values of integrating units should not contradict each other; predictability of behavior concerns only the limited sphere of common interests; and also proper and adequate response of political elite to signals and actions of the interested governments and the population is required. In addition, the integration is facilitated by the perception of the unifying idea by intellectuals and political movements, as well as the continuous development of communication networks and comprehensive interaction. In the 1970s, under the leadership of K. Deutsch, an extensive study was carried out in Germany (FRG) and France, during which intensive content analysis of various large daily publications, public opinion polling, expert surveys of leading personnel, studying of statistics of the international transactions has been conducted. As a result, it was found that the favorable image of a united Europe, formed by the population of both countries, did not lead to the ousting of adherence to national values. Therefore, it was concluded that the pluralistic version of European integration has a more probable future than “amalgam”.

Concluding the consideration of the problem of international cooperation, it should be emphasized that here, just as in the analysis of conflicts, it would be a mistake to draw conclusions about their causes every time when any correlations are found. As conflicts, integration processes are a multidimensional and complex phenomenon, “eluding” the analysis and “resisting” single and final typology. Therefore, any regional integration model cannot be mechanically, “transferred” neither theoretically nor practically, into another, even very “similar” region, but with different socio-cultural and economic characteristics and traditions. Secondly, spontaneously emerging in any sphere of interaction of international actors, integration can remain without consequences in all other spheres; moreover, it can reverse or even be replaced by opposite process, if it is not backed up by proper political measures, reinforcing the favorable prerequisites and conditions for its implementation and forming the institutional basis for its further advancement. Finally, thirdly, it is hardly true to regard integration tendencies as processes that determine the essence of international relations, and furthermore, to try to predict on this basis the future of these relations.

REFERENCES

1. Derriennic J.-P. Esquisse de problematique pour une sociologie des relations internationales. — Paris, 1977, p. 110.
2. Gonidec P.-F; Charvin R. Relations internationales. — Paris, 1984, p. 435.
3. Mitlany D. A Working Peace System. An Argument for the Functional Development of International Organization. — London, 4-th ed., 1946.
4. Gerbet P. Penser l'Union européenne. In: Penser le XX-e siècle. Sous la direction de André Versaille. — Bruxelles, 1990, p. 198.
5. Deutsch K. Political community and North Atlantic area. — Princeton. 1957, p.
6. Лебедева М.М., Хрусталев М.А. Основные тенденции в зарубежных исследованиях международных переговоров // Мировая экономика и международные отношения. 1989, № 9, с. 107.

ALIMUSA IBRAHIMOV*PhD in political science, senior lecturer**Baku State University**e-mail: ialimusa@mail.ru***UDC:** 327.5, 327:140.8

INTERCULTURAL DIALOGUE: THE GUARANTOR OF PEACE AND POLITICAL VALUE

We want all nations, representatives of all religions to be in close contact with one another, to discuss all problems openly, express their views ....

The launch and the successful continuation of “Baku process” shows that if political goal emerges we will achieve it.

Ilham Aliyev

The President of Republic of Azerbaijan

SUMMARY

The article discusses the concept of intercultural dialogue, its importance in ensuring peaceful coexistence and the preservation of peace at the present stage. At the same time emphasizes the active role of Azerbaijan in the development of intercultural dialogue, analyzed “Baku process”, the practice of holding in the capital of Azerbaijan, the World Forum on Intercultural Dialogue. The article also formulate concrete proposals for the further development of research and promotion of ideas of intercultural dialogue.

Keywords: *intercultural dialogue, mutual understanding, globalization, dialogue among civilizations, interfaith dialogue, diversity, “Baku process”, tolerance*

In recent years, Baku process which is carried out by the initiative of the President of the Republic of Azerbaijan and of great importance in the formation of positive international image of our country including the World Forum on Intercultural Dialogue have important significance on the promotion of scientific study. It is no coincidence that the rise of the country's scientific community's attention to the mentioned area is observed, social and political concepts such as intercultural dialogue and multiculturalism becoming one of the main research objectives of scientific researches conducted in the country. In this respect,

analytical analysis of the intercultural dialogue as a guarantor of peace and political value, to examine the portrayal of the the current socio-political and cultural values system in the understanding of intercultural dialogue are very important.

In modern times in the context of the ongoing political processes and the current global trends the relevance of the concept of intercultural dialogue is increasing. If we look at the history of mankind, starting with the early years, dialogue, more or less has penetrated people's lives. The usage of dialogue in mutual understanding in society, or in the creation of conflicts has a significant impact on its further development. Ability to share feelings and emotions of one person is one of important factors of one's physical and mental health. Thus, the communication of peoples inhabited in diverted geographical area and climate stipulates the separate communication, mutual understanding of peoples, peace and the existence of society as a whole. It is no coincidence that moral culture of dialogue, diversity of opinion, recognition of universal principles and so on are based in judgments of the ancient Greek philosophers, Socrates, Aristotle, Plato and others and the ideas in this direction are being carried out so far. Thus, a dialogue which is considered important in the life of community continues to take advantage in the global environment.

Today, we live in a time when the coexistence philosophy of cultures and nations living in the wide geography are already replacing the life philosophy of nations and peoples. Such trends sometimes referred to as globalization, sometimes integration, and sometimes none of these trends are accepted at all. But regardless how it is called it is inevitable process. Now we have a situation in which the future of world depends on intercultural relations. Nations must accept the existence of each other, respect each other and must comprehend the responsibility of coexistence principle of modern world.

In the XX century, a new era has begun in the development of humanity. V.Vernadski said: "For the first time in the history of mankind single historical process encompasses the entire biosphere of planet. For several generations of complex historical processes that took place independently and completely in the end have created a whole having unified and indivisible relationship in the XX century" [7, p.88].

Another author indicates: "Despite all the political, national and cultural differences in fact humanity has common life, associates with its separate parts. West and East, Christian, Muslim, Chinese world has continues and close contact" [1, p.226].

In recent decades, the dialogue assumes great importance. Dialogue among civilizations, cultures and inter-religious dialogue is the beginning of a new road

to the future. Dialogue eliminates misunderstanding on various issues regarding international problems, cultures and civilizations, brings closer the positions and ensures a foundation for better providing rights of nations and states through the way of law equality and peace in international arena. Development of dialogue and communication are of particular importance along with the dissemination of cultural standards, preservation of ethno-cultural diversity and identity.

The all history of mankind is based on dialogue. Dialogue penetrates to our lives. Intercultural dialogue derives from the demand for mutual assistance, cooperation and enrichment. In this regard, intercultural dialogue acts as objective necessity and development condition for cultures. The dialogue involves the mutual understanding of cultures. Mutual understanding leads to the unity. Apparently, intercultural dialogue is only possible on the basis of mutual understanding, as well as individuality of every culture. The common motive that unites all human cultures is their sociality. "Mutual understanding of centuries and millenia, peoples, nations and cultures ensures the compound combination of human literature, complex unity of whole humanity and all human cultures" [5, p.390]. There is no single world culture, but there is unity of all human cultures, and that ensures the complex unity of humanity as humanist start.

It is important to emphasize that intercultural dialogue is only possible on the basis of culture. Culture, as foundation of any nation-state on the national level is also extremely effective tool for the whole civilization for international cultural-humanitarian cooperation in regions and globally.

Intercultural dialogue remains as one of the main aspects of development of the whole human civilization. Unique kaleidoscope of regional civilization has been formed on the basis of mutual enrichment of cultures across the centuries and millennia. Prominent orientalists R.Landa and S.Prozorov indicate: "Muslim populated areas that were parts of first Russian Empire, then USSR developed in a dialectic relationship with each other for a long time, peoples inhabited in those areas had many common features both in the field of spiritual life and material conditions. Integration processes in the social structure, domestic, culture, moral values field were going within a common geopolitical space" [8, p.4].

Mutual interaction, intercultural dialogue process is complex and uncertain. This is due to the fact that all elements of national culture are not active in learning collected creative values. Intercultural dialogue process is more active when learning values type is close or similar to national thinking. The ratios of development stages of culture, accumulated experience play also an important role. Various components are developing differently within each national culture.

Intercultural dialogue in the modern world even more complicated by a number of reasons. The modern manifestations of the fundamental problems

associated with the interaction of different cultures. The settlement nature of these problems constitutes within the framework of systematic dialogue of its cultures. The solution of these problems implies globalization the interaction of cultures according to time and space, and it in turn creates condition for self-realizing of all cultures through mutual impact. Thus, the mechanism of interaction of cultures in this area is becoming a major problem. Cultural interaction acts as a mean of the preservation of cultural diversity. Modern cultures has been formed as a result of the numerous and continuous cultural interactions.

“White Paper on Intercultural Dialogue” adopted in the 118th session of the Committee of Ministers of the Council of Europe (7th of May 2008) defines the international aspect of intercultural dialogue: “Modern geopolitical situation is sometimes described as existence of civilizations that mutually excludes each other and fighting for the relative economic and political advantages to the detriment of each other. The concept of intercultural dialogue can help to eliminate stereotypes stemming from this sight because it ... highlights that cultural self identification is becoming complicated in the context of globalization. They are mixing up and contain elements from different sources. Thus, intercultural dialogue can stimulate the prevention and resolution of conflicts and can support to reconciliation and the restoration of public confidence” [6, p.39].

The ideas of White Paper summarized and were embodied in the following provision: “Intercultural dialogue is the crucial part for the establishment of new social and cultural model for the fastest growing Europe” [6, p.59].

Today in Europe, the ideas of pluralism, social cohesion, and comprehensive protection of human rights are widespread. The common policy aiming the support for intercultural dialogue is based on these values. “Intercultural dialogue” has become one of the basic understandings of international politics. It is the basis for the application of the values of cultural diversity in everyday life, it is considered as a tool to use the diversity of cultures within the society. Intercultural dialogue can also be considered as a tool against preventive method against conflicts in the society, as well as the political response to the threats posed by cultural diversity, social stratification, stereotypes, racism and discrimination.

Council of Europe and member states of the organization began to take more active steps to adapt the communities to the challenges of cultural diversity since its inception in 1949, and especially since the 1990s.

This challenge is conditioned not only by the existence of ethnic minorities, but also by the influence of globalization and increased migration flows to the continent.

Appealing for concept of diversity has become an urgent task for the international community. All societies, on one hand must respect cultural diversity

on the other hand must create an atmosphere of mutual trust within the community. In the Third Summit in Warsaw in 2005, Heads of States and governments of the member countries of The European Council stated that “diversity is a source of mutual enrichment”, political, cultural and inter-religious dialogue must be supported.

Intercultural dialogue and mutual understanding are effective means of responding adequately to the challenges of the modern along with pluralism and tolerance, therefore, public authorities civil society, religious communities, the media, private organizations and individuals should learn to use these tools properly at all levels.

The basis of the strategy of support for intercultural dialogue of the Council of Europe is “Faro Declaration”. In this strategic document the basic principles and components of intercultural dialogue are disclosed for the first time. Council of Europe member states expressed a common approach that policy in the field of intercultural dialogue should cover various fields such as culture, youth, immigration and education, urban planning and security, media and social services. Intercultural dialogue should be based on common values. Its implementation by state and non-governmental organizations, groups, and individuals should be considered as a common task. “Faro Declaration” led to the formation of “White Paper on Intercultural Dialogue”. “White Book” should pave the way to a number of legal and political standards of the Council of Europe in the field of intercultural dialogue as well as examples of practical experience. At the same time, this document reflects the interests of various groups realizing the daily interaction between cultures.

Summarizing the positions of all parties and participants in a single document would allow the Council of Europe, government and non-governmental organizations to promote the values of diversity and the role of intercultural dialogue and ensuring social cohesion, to formulate long-term prospects in this direction. “White Book” is essentially determined by four main provision. The key provision is related with the basis of the value of intercultural dialogue. There is a belief in “White Book” that respect for the representatives of different cultures and support for social cohesion politics can succeed only if policy is based on universal human rights and freedoms. Societies are based on the universal human rights and freedoms. Rights and freedoms determines the spirit of political institutions and the daily political culture, provides social confidence. They embody the solidarity of European values.

Let us consider some examples. The European Convention on Human Rights (1950) reflects commitments to human dignity of the post-war period. The European Court of Human Rights interprets the Convention taking into account

the modern conveniences while making decisions on criminal cases. European Social Charter that was adopted in 1961 and revised in 1996, implies that the social rights enshrined in the Charter apply to all persons without any discrimination. European Agreement on the legal status of foreign workers (1997) identifies that foreign workers should be treated in the same manner with nationals of member states. European Cultural Convention (1954), identifies the need for cross-cultural learning and continent's "common cultural heritage". Council of Europe Framework Convention on the importance of cultural heritage for society (2005), implies the knowledge about the heritage support for mutual understanding and trust. The European Charter of Regional Languages and Minority Languages (1992) and the Framework Convention for the Protection of National Minorities (1995) focuses on the protection and support for diversity in the spirit of tolerance. The agreement on the participation of foreigners in the public life of municipalities (1992) and the European Charter on youth participation in public life at the local and regional level, (2003) serves the preservation of cultural diversity at the local level.

The second key provision is related to the concept of intercultural dialogue. In general, a clear expression of the concept of intercultural dialogue is very difficult. According to some authors, non-given overall concept of intercultural dialogue would be better [6, p.10]. The Council of Europe proposing the concept of intercultural dialogue, consider it being consist of open and respectful exchange of ideas of different ethnic, cultural, religious and linguistic origins and heritage of individuals and groups [6, p.12].

In our view, intercultural dialogue requires freedom of expression and the ability, as well as, being ready to listen to the opinions of others. Intercultural dialogue is pursuing to improve cognition of different approaches to the world and the real reality, to enhance the presence or freedom of choice, to promote equality and human dignity, to strength the creative process and joint measures, and to support the improvement of individuals and communities through friendly dialogue with others.

Intercultural dialogue, as well as acting as an effective means of communication and reconciliation can perform in different purposes, it is essential for prevention of conflicts and tensions increase, fight against stereotypes in political and governmental development and facilitate the establishment of communities through several of cultural and religious centers.

The third basic principle is that- support for the intercultural dialogue is the common duty of the stakeholders. These task measures aimed at addressing the following areas:

-Europe should improve its citizens' relations to the cultural diversity. It refers to the legal framework and regulations of the implementation of law, as well as political culture of society. All forms of discrimination, hostility towards minorities and etc. are the most actual issues.

-Europe should form structures and create opportunities for the manifestation of democratic citizenship and participation of all. It expresses formation of a clear strategy focused on creating the conditions for the manifestation of various forms of citizenship, as well as the promotion and support of minorities to establish a democratic dialogue for development. The European Charter clearly states this requirement- young people's participation in public life at a local and regional level.

-Europe should intensify its efforts not only to have an opportunity for learning more about other cultures, but also to develop the ability of corporate which is necessary for living in a different cultural context. Education is particularly important in any given context.

-Europe needs the larger space for the implementation of the intercultural dialogue. The mass media, civil society organizations can make a great contribution in this direction.

-The principles of intercultural dialogue as well, should stimulate the establishment of relations in international level.

Obviously, all groups of intercultural dialogue can contribute in five directions. However, the "White Book" makes a clear expression of confidence that capacity and attitude of the young people is crucial for the continuous success of intercultural dialogue. Therefore, youth organizations, educational institutions and the mass media have a special responsibility.

Final provision is related to the religious aspect of intercultural dialogue. In modern societies, religious affiliation is reviewed as a source of cross-cultural conflicts. It especially concerns Muslim immigrants in different parts of Europe that are exposed to serious forms of discrimination. However, in the "White Book" it is displayed that religion itself is not necessarily a source of conflict.

The Council of Europe acknowledges that the religious factor during cultural identity, as well as from the aspect of intercultural dialogue is very important. Many religious concepts about the meaning of life are an integral part of the rich cultural heritage of the world. Christianity, Judaism, Islam and other religious movements are an integral part of the history of Europe. However, each person who admits his or her affiliation to any religion, distinguishes by a complex identification, that he is not limited only religion. Therefore, the religious factor should not be isolated from other aspects of intercultural dialogue. On the contrary, this aspect should be addressed in the tolerant and open way.

“White Book” plays an important role in the acceleration of cross-cultural dialogue. The future of Europe and the whole world is related to the ability of listening to each other and learning from each other and the essence of preservation diversity is connected with the protection of the rights of each person.

“White Book on Intercultural Dialogue” of Council of Europe contributed to the emergence of a large number of programs and projects in this field in recent years. The European Union announced the 2008 as “The European Year of Intercultural Dialogue”. “Alliance of Civilizations” initiative is implemented in UN level.

“Dialogue - is communication with culture, improvement and implementation of its achievements, the consciousness of the values of other cultures, the methods of their adaptation, eliminating the possibility of political tensions between the two countries and ethnic groups ... The dialogue is general in nature, it is generally accepted” [10, p.9].

Dialogue implies an active interaction on equal subjects. As well as the interaction of cultures and civilizations based on common cultural values. Today, intercultural dialogue is an important political value that can prevent wars and conflicts and fulfills an important function as a guarantor of peace. This process bears particular importance for the region as belonging to Azerbaijan. Our region is in a serious need of for long-term cooperation based on the values of tolerance of cultures, nationalities, religions. Azerbaijan government, taking into account this need, plays an important role for the promotion of socio political and cultural values such as intercultural dialogue and multiculturalism in the world. In recent years, our country is actively involved in promoting dialogue between the peoples of the world. Today, Azerbaijan is the only member state both of the Council of Europe, and ISESCO having the real geographical and geo-cultural opportunities. Azerbaijan has strong friendly and cooperative relations with Islamic states, as well as with Western countries. In addition, Azerbaijan is a tolerant country with various ethnic groups and nationalities and people belonging to different religions who have historically lived in an atmosphere of friendship and brotherhood. It is confirmed by the colorful events held in the field of intercultural dialogue in recent years.

The President of the Republic of Azerbaijan Ilham Aliyev made a speech of different cultures, which provides for the development of intercultural dialogue among civilizations as “Baku Process” initiative as a logical continuation of 2011 World Forum on Intercultural Dialogue held in Baku on April 7-9 inconvenience caused by this, during the Conference of Ministers of Culture in Europe and in the neighboring regions held in Baku on December 2-3, 2008. Prior to the magnificent event held in solving the problems of the global world, our President’s accurate

and correct political steps and logical considerations has been actively supported in international environment. It is no coincidence that, within the Conference of Culture Ministers of Islamic countries that successfully hosted in Azerbaijan on October 13-15,2009, in the subject of “Intercultural Dialogue” in the “round table” an official document named as “Baku process - a new call for dialogue among civilizations” was adopted. As well, in the adopted documents, during the 26th meeting of Permanent Council of TURKSOY held on October 16-17, 2009 in Baku it is put forward by the President of Azerbaijan Ilham Aliyev that, there is need to continue for the “Baku process”. Finally, on May 20, 2010, during the presentation ceremony of “Convention on the protection and promotion of the diversity of cultural expressions” of UNESCO defined in April of 2011, with the initiative of the President of Azerbaijan it is announced that the World Forum on Intercultural Dialogue will hold in Baku as a continuation of “Baku process”. The unanimous decision of choosing the capital of Azerbaijan as a venue of The World Forum on Intercultural Dialogue is not only related to country’s geopolitical importance, but also related to the fact that our country is one of the places that hosted various ethnic groups and nationalities, people who worshiped different religions and who have historically lived in an atmosphere of friendship and brotherhood, finally related to the formation of early human culture.

Having the rich historical background, this unique geographical location is also known as one of the areas of the cradle of human civilization. In the world history “Azikhantrop” have taken place in the name of one of the oldest human remains and it’s founding in the territory of our country once again confirmed the fact that Azerbaijan is one of the settlements of human civilization. At the same time, Azerbaijan is also known as a place with worthy contributions to the world culture, literature and art during the entire history. As for the present, almost throughout the history Azerbaijan is distinguished with internationalism and tolerance and at the present stage bears a status as a mix of different civilizations and cultures. The old gate of East, Azerbaijan, today is rapidly becoming the center of cultural life of our planet. With Azerbaijani President Ilham Aliyev’s initiative and direct support - the World Forum on Intercultural Dialogue was held in Baku, “Gulustan” Palace from 7 to 9 April of 2011 and it was the first large-scale event in this direction with the support of prestigious institutions such as UNESCO, the UN Alliance of Civilizations, the Council of Europe, North-South Centre and ISESCO.

In recent years, if we look through the statistics and geography of international events in the direction of intercultural dialogue, we can clearly see that the vast majority of initiatives in this area have come from Azerbaijan ,in which, has gained the status of a mix of different cultures by the international community.

The President of Heydar Aliyev Foundation ,Goodwill Ambassador of UNESCO and ISESCO, MP, a major patron of Azerbaijan culture, Mehriban Aliyeva gives support to prestigious international cultural events and make our country as a center of cultural life of the world. In the frame of The I World Forum on Intercultural Dialogue, Mehriban Aliyeva, while speaking on the subject of “Women - the main representatives of intercultural dialogue”, said: “The process of globalization makes each of us the residents of large and common space”. In this space the ethics between humans, states and peoples have to based on the principlesof truth [2].

From the context of the strategic results of the World Forum on Intercultural Dialogue, Baku Forum sounds like the cultural council and as a world-class brand. Like the Davos forum has become as a brand for the discussion of economic issues, the Baku Forum is gaining the status of a global brand for the discussion of intercultural dialogue, peace, cooperation and elimination of racial and religious intolerance and so on. This success is not casual. If political will and support in the governmental level is behind an initiative, and then, it is the manifestation of the policy of President of the Republic of Azerbaijan, demonstrating its commitment to peace and dialogue. Academician Ramiz Mehdiyev underlined this point: “Azerbaijan is known as the humanitarian center in the world, as well a place of dialogue between cultures and civilizations, and hosts the World Forum on Intercultural Dialogue, International Humanitarian Forum and other important events” [3].

Azerbaijan hosted such a spectacular event, and as a logical continuation of the successful completion of the Forum’s success, a decree – “On the organization of the World Forum on Intercultural Dialogue in Azerbaijan Republic” - was signed by President Ilham Aliyev dated on May 27, 2011, and thus a new tradition in our country was founded. Under the agreement, starting from 2011, which is held every two years, and taking into account country’s important role in strengthening trust and dialogue among peoples of the Islamic world and the Western civilization and as well as other cultures, the goal of the World Forum on Intercultural Dialogue is to establish the global platform for cooperation among different cultures and to promote the culture of tolerance of the Azerbaijani people and the historical traditions in the international community.

There is no doubt that, the implementation of a global project such as The World Forum on Intercultural Dialogue, in other words, having brand on cross-cultural dialogue, our country, further isolate Armenia from this secular humanitarian process, in which, occupied 20 percent of our territories and create the image of a specific occupation in the world. In addition, by submitting the realities of Azerbaijan to the world in this context, international community is

invited by providing a more constructive approach and the most importantly, supreme political power of world states is invited to support the dialogue and understanding among civilizations.

It is a fact that national and religious tolerance now is in a high level in Azerbaijan. The power of each community is in its religious and ethnic diversity. Regardless of their religious and national factors, it is possible to build normal relations in any society. Of course, the traditions are necessary for it, at the same time, public policy must be at the proper level. There are both factors in Azerbaijan. Both sets of date create today's conditions, as well as state policy in this area is clear.

One of the priority areas of the state policy consists of the scientific research of the idea of intercultural dialogue, and promotion of values associated with it. Currently, researchers and persons on practical activities in the field of intercultural dialogue have to investigate the contribution of each culture, and have to disclose the scale and depth of mutual understanding traditions. The interaction of cultures have been investigated by professionals in the various fields of science (historians, philosophers, ethnologist, culturologist, sociologists, political scientists) by the modern era and initial conditions of ensuring process of the dialogue and good neighborliness among peoples should be expressed. In globalization, from the context of the prevention of arguable interpretation of past events is increasing relevance of the discussion of these issues. Taking into account this urgency the creation of research center on "intercultural dialogue" or the creation of proper department would be appropriate. The department, or the center while promoting the intercultural dialogue and central government's policy of our country also can spread these truths among the foreign partner universities and research centers, using their potential. The monitor and the financial support to the activity of department or the center, can be done together with Ministry of Education, Culture and Tourism Ministry and the universities. At the same time, in this area, the proposals may be considered such as the establishment of the site or a scientific journal. In addition, training course on the subject of "intercultural dialogue in the modern world" is necessary in all high schools. During the course, students should be explained the basic concepts of intercultural dialogue, historical evolution and contemporary perspectives, also they should be taught tolerance and respect for other cultures, promote cross-cultural understanding on the prevention of conflicts through the dialogue.

REFERENCES

1. Ilham Aliyev. A speech at the opening of the World Forum on Intercultural Dialogue (April 7, 2011) / <http://president.az/articles/1845>
2. Mehriban Aliyeva. A speech in the session “Women - the main representatives of intercultural dialogue” within the framework of the World Forum on Intercultural Dialogue / <http://www.heydar-aliyev-foundation.org/az/content-/view/54/2085/>
3. Ramiz Mehdiyev: “Patriotism, loyalty to national statehood, integrity for the sake of national interests should be the main elements of the media” (a report at the meeting dedicated to a number of important issues related to information security of Republic of Azerbaijan) /<http://www.heydar-aliyev-foundation.org/az/content-/view/54/2085/>
4. Babajanova M.M., Yuldashev M.R., Kim B. kaleidoscope of cultures. Textbook for students and older students I - III courses. / Edited by Babajanova M.M / - Dushanbe: “Status”, 2007.
5. Bakhtin M.M. Aesthetics of verbal creativity. - M., 1986.
6. “White Paper” on intercultural dialogue. - M., 2009.
7. Vernadsky V.I. Philosophical thoughts of naturalist. - M., 1998.
8. Islam on the territory of the former Russian Empire: Collegiate Dictionary. Vol. 1. - M.: Publishing company “Eastern Literature” RAS, 1998.
9. Saiko E.V. On the nature and space of the “action” of dialogue // Socio-cultural extent of dialogue. - M., 1999.
10. Frank C.L. God is with us // Spiritual foundations of society. - M., 1992.
11. Khafizova K. East and Central Asia in the dialogue of civilizations // New World Order. – “Journal of Economic Strategies - Central Asia”. - M., 2007, № 5.
12. The Festival on Cultural Diversity and Dialogue in Central Asia. – Paris, 2005.

SABINA GARASHOVA*PhD in political science, senior lecturer**Baku State University**e-mail: sabinagarashova@yahoo.co.uk***UDC:** 327; 339.9**ENERGY INTERESTS OF THE USA IN THE POST-SOVIET SPACE****SUMMARY**

In the scientific article it is noted that at the beginning of the 21st century the energy factor plays not only an economic, but also political role. The energy factor determines the direction of world political processes. Ensuring energy security has the vital value for the countries of the world. Also the USA for implementation the strategy of world leadership, tries world energy reserves. It is proved that the main powers of the world conduct hardened fight behind energy resources. In article energy interests of the USA in important geostrategic regions of the world are considered. The processes developing in the energy sector worldwide in the 70s years of 21st century the USA led to a more detailed review their policies in this area and laid the foundation for the formation of an energy strategy.

It is brought to the attention that the energy factor plays very important role in foreign policy of the USA. For implementation of the strategy of global leadership of the USA pay special attention on an energy factor. In regions that are rich in the energy, there is a special geopolitical and geo-economic activity of the USA. In the process of securing and realization of their geopolitical and geo-economic interests the USA use a variety of mechanisms. Analysis of these mechanisms in the article is given a special place.

It is noted that the USA is interested in transportation of energy resources of the Caspian Sea on the European market. As, for energy inventories of the Caspian Sea the American market less profitable. Also is proved that energy interests of the USA in the former Soviet Union are directed against Russia. As, the USA intends to weaken energy dependence of Europe on Russia. Naturally, the energy interests of the USA in the post-soviet space are not the only limitation of the Russian geopolitical and geo-economic potential. The main objective of the US is related to the providing of its own energy security.

The analysis indicates that the energy interests of the US are not limited to the aforementioned factors. The research provides the foundation for the United States to conclude that the growing interest in the post-soviet space is connected

not only with energy. The post-soviet space, in particular the Central Asian and Caspian regions, have unique transit opportunities. Based on this it follows that at the heart of the US geopolitical activity in the post-soviet space is also establish control over the energy distribution system. All these and other questions are considered in this article.

Keywords: USA, energy, interests, former Soviet Union, oil, Caspian region, international relations, energy security, economic interests, oil, gas, foreign policy.

In the early XXI century, it is obvious that the energy factor is the important determinative of developments not only in economic, but also in political area. To this end, every country in the world has to approach the energy security issue more considerately. The more accessibility to global energy sources, the more capability to dictate the will in politics. For insuring its domination in the world, the US determined to assume more efficient and much of accessibility to global energy resources than other stakeholders as a main line of the foreign policy strategy. Accordingly, this is justified by the fact that the US holds and develops relations with other states taking into account namely the energy policy [11]. Generally, a lot of efforts have been made to justify theoretically the energy factor to be the main element which determines the nature of international relations. For instance, D.Ergin, an American researcher, in his researches apart from detailed analyzing the history of global energy argues that energy is the effective factor in international relations [10, p.25]. Moreover, a number of researchers reason also the prospects of establishing global system for management of energy sector [11]. Actually, if the sense of US geostrategy implemented at present time analyzed in detail, it could be concluded that one of the main goals, maybe the most important of them is to achieve management of global energy resources from a single point. The United States perceive this issue even as the main direction of national security protection.

US domestic oil production is many times less than the actual demand. It is also interesting that national oil refinery sector has capacity to receive more 480 million tons plus to the current production. This suggests that the US significantly depends on foreign exporters of energy resources. To this end, the US has its good reasons for ensuring leadership position in the global energy sector. In general, it should be noted that the US energy strategy originated in the 1970s. At this particular time, the developments in the global energy sector forced the US to give serious consideration to its energy strategy. Thus, oil prices increased ten times in a short time after the energy crisis of 1973. The US faced with serious economic challenges because of considerable dependence

of the energy sector on foreign export. Thereafter, the US started taking lots of measures to confidently ensure own energy security. These measures had effects on both domestic and foreign policy of the United States [3, p.145]. Since the 1970s, the United States have been seriously focused on the diversification of energy sources and their transportation routes. Particularly, the diversification of oil transportation routes is of utmost importance for the US. It was clear that diversifying oil transportation routes the US intended to minimize its dependence on the Gulf countries. Importance of transnational companies also tends to rise within energy policy in line with its new energy strategy which we mentioned above. Accordingly, these companies used to act as guides of US national policy line in the regions rich in energy resources.

Analyses on modern aspects of US energy strategy demonstrate that there have been quality changes in the structure of this strategy and some of its main principles modified to a certain degree in the early XXI century. Moreover, there have been radical changes in political steps supporting the implementation of this strategy. This transformation can be observed in US geopolitical and geoeconomical behavior in the post-Soviet space. It should also be mentioned that within US foreign policy course importance of the energy policy as a part of economical model has been changed, too. It is apparent that there is a direct connection between US national policy strategy and the energy policy conducted in various regions of the world, particularly in the post-Soviet region and the energy interests is the keynote of foreign policy course. Moreover, another important point of quality change in the US policy is that previously they were interested mainly in diversification of energy resources transportation routes, but today they are interested both in the diversification and controlling production and transportation of hydrocarbon resources. And this is the most apparent aspect of US energy strategy in the early XXI century. To achieve this, the United States have used political leverages, even direct military interventions [4, p.23].

So, the United States has determined as a priority to enjoy the capability of directing domestic and foreign policy activity relevantly to own intentions or interests to secure its global leadership. They correctly think that energy factor is the most effective way to achieve this goal. D.Ergin, US researcher, indicating somewhat to this point noted that relations between states and oil companies moved to a new era after the World War II. This is because the “power” of oil emerged namely from the World War II. As D.Ergin mentioned, the thesis of “oil is power” had been generally recognized. The researched noted: “If oil is power, then it is also sovereignty. This inevitably involved big oil companies to stand against each other. The interests of the states represented by oil companies are also conflicting.” [10, p.299] Besides the minds to ensure US energy security,

the intention to have sound leverages over the states of the world forms the basis for orientation of US major geostrategic trends towards seizing control over the global energy resources and dominating in the global energy market. Lessons learned dictate the US that energy is the most influential factor and able to act as an “instrument” having no alternative at present. Thus, in the 1980s the speculations on the prices of energy resources, particularly on oil prices had great influence in catalyzing the collapse of the Soviet Union. Even, it is realistic to argue that sharp decrease in the oil prices in the global market was the main cause of the collapse of the Soviet Union.

It is clearly understood in the US that it is impossible to control the whole world militarily. From this point of view, control over the world's energy resources is taken as the key point for global leadership. Besides this, economic and accordingly military power of the United States is directly related to the energy factor and this interrelation is increasing more and more.

As already mentioned, from the geopolitical aspects possession of energy resources is one of the important indications of the state's power. It would be wrong to think that in the short term change in principal exporters and importers of hydrocarbon resources themselves will seriously affect the international configuration. The essence of this point is the possession of control over these resources. In other words, change of importers and exporters can generate even if relatively the stability in the regions rich in energy resources. The fact is that, in our times the vast majority of conflicts with different levels of tension are emerging in the regions rich in hydrocarbon resources. It is not secret that the US is the mastermind of the “Arab spring” and backstage director of processes. It is not surprising that tense situation in the Middle East is manageable. More precisely, there is controlled chaos with all the signs showing itself in the Middle East. Arguably, the chaos will remain, unless the United States achieve desirable energy policy objectives.

Looking at the energy picture of the world, we can see that the US is very active in geopolitical and geoeconomical context in the regions rich in energy resources. The US employs various instruments to ensure its geopolitical and geoeconomical interests. This includes vast range of instruments from coups in different countries on down to local and large-scale warmongering. To sound the opinion, let's briefly review three regions rich in energy reserves.

The Persian Gulf is world's richest region in hydrocarbon reserves. In this region four countries – Iran, Iraq, Saudi Arabia and Kuwait account more than 90 billion tons of oil reserves [5]. There is no need for further argumentation of the US special focus on this region. Location of the Strait of Hormuz where through oil tankers transported to global markets increases its geopolitical and

geoconomical importance for the US. Namely, energy factor, particularly US interests have been historically at the heart of conflicts and complicated developments in the region. In 1970s declaration of the Persian Gulf as a zone of US vital interests by J.Carter, US President, justifies our arguments in this regard. Today's realities clearly show that there are no changes in priorities of the US policy regarding the region. In 2008 C.Rice, US secretary of state from Republican Party, declared special status of the Persian Gulf in the US foreign policy and underlined that this status would not change regardless of any acting political power [6].

At the second place is the Caspian region. Historically, the Caspian basin has been in the limelight of global powers for its energy resources.

South-East and East Asia region takes the third place. It can be observed that there have been conflicts also in this region which is rich with oil and gas reserves. The dispute over the Spratly islands among China, Vietnam, Taiwan, Malaysia, the Philippines and Brunei seems to deepen. The realization of more than 70% of oil supply from the Persian Gulf to Japan increases the strategic importance of these islands [2, p.84]. Moreover, there are also other disputed territories in the region and rich hydrocarbon reserves found there.

So, we have briefly reviewed the main three regions of the world rich in hydrocarbon reserves. Almost every geopolitical and geoconomical development in these regions is connected to the energy issues with the US in central position. The developments in the Caspian basin are prominent particularly for tensity and diversity. Course of processes in the region gives reason to forecast contradictions to be eventually more aggravated. Caspian region is the core of the US energy policy for post-Soviet space [12]. Therefore, it is necessary to review the Caspian basin more in detail in the context of US and Russia's energy policy.

Direct relationship between the United States' energy policy and geostrategy in the post-Soviet space is not a discussion point anymore. The key aspect of these interests is mainly associated with the maximum restriction of Russian foreign policy scope. The use of energy factor as an effective political and economical leverage by Russia always concerned the United States. Therefore, the US determined the direct control over the energy reserves in the post-Soviet space as a foreign policy priority to deprive Russia of this bargaining tool. In all cases, Russia actively uses the energy factor as a key exporter of energy resources and primary supplier of Eastern, Central and Western Europe to achieve its foreign policy objectives. Russia's efforts to use the energy resources of the Caspian region for its strategic goals disturb the United States much and entail preventive steps. K.Smith, US researcher noted that after the collapse of the Soviet Union Russia set the energy factor as an effective instrument of its foreign policy [7]. In

this context, it is reasonable to justify that preventing Russia to act as a key player in the field of energy in future is one of the important trends of the US energy policy for post-Soviet space.

For sure, US energy policy in the post-Soviet space is not only associated with the restriction of Russia's geopolitical and geo economical capabilities. Primary objective of the US energy policy is associated with the energy security. In general, objectives and priorities of US foreign energy policy set in the National Energy Strategy, 1991. According to this strategy, which was revised in 1998 and 2001, the US determined to ensure its energy security as the main objective in the light of strengthening and developing global energy security system.

It is important to note one interesting point when analyzing genesis of US energy policy in the post-Soviet space. The point is that various circles of US policy-makers hold the opinions for importance of elimination of oil dependence on OPEC countries. For instance, Harvard University researches within Caspian studies program prove US dependence on major oil producing Arab countries to be risky and underline the necessity to remove it. Extending capacity of influence in the post-Soviet space is believed to be the way of achieving it. As we know, exportation of Caspian oil directly to US markets cannot be economical. Nevertheless, supply of energy resources of the region to European markets with the active involvement of US companies can meet US interests from various points. Firstly, the United States could control European energy market through the directly associated companies. Secondly, US companies gain huge amount of profits. Thirdly, the United States significantly restricts Russia's capability to use the energy factor as a foreign policy instrument. US energy policy in the post-Soviet space, particularly in the Caspian region is also based on extending influence over OPEC's oil prices policy. Nowadays also, US have quite high potential to intervene OPEC pricing policy. Consistent decrease in oil prices since the beginning of 2014 can be assessed as a consequence of strains in US-Russian relations in the light of Ukraine crisis. OPEC didn't take any actions for preventing decrease in oil prices to meet US interests, in the contrary acted as a party interested in decreased prices. Nevertheless, decrease in oil prices in short time led to sharp reduction of revenues of OPEC countries. It witnesses US strong influence over OPEC. Despite that, US intend to neutralize OPEC's possible free conducts by holding proper means of control on the energy resources of the post-Soviet space [8, p.53]. In the 1960s serious discordance occurred between the US and OPEC for oil prices. Abiding by the above-mentioned strategy, US make efforts to exert control over oil and gas production and transportation from the Central Asia and Caspian basin.

Our studies also argue that US growing interests in the post-Soviet space is not only based on energy resources. For sure, as we mentioned, rich energy resources in the post-Soviet space are considered as an alternative to those in OPEC countries. Moreover, advantage of the post-Soviet space, particularly Central Asia and the Caspian region is connected with their unique transit potential. To this end, US activeness in the energy sector of the post-Soviet space is also based on intentions to control over energy resources distribution system. This would facilitate US to enhance global energy security system, as well as, to implement foreign policy priorities more easily. In 1988 Bill Richardson, US energy secretary noted on this issue: "We are talking about US energy security. We are talking about strategically neutralization of who do not share our values. We want to newly independent countries oriented towards the West. We would like them to be dependent on political and commercial interests. We have made vast investments in the Caspian region and now, it is important for us to achieve the proper direction of oil pipelines and policy." [9, p.4] Z.Brzezinski, a well-known US geostrategist, noted that Caspian oil is the most efficient "instrument" to ensure Central Asia and the Caucasus access to global markets, to separate these regions from Russia and thus to prevent completely its intentions for post-Soviet reintegration of the former empire [1, p.57].

So, US energy interests in the post-Soviet space is the driver of its geopolitical strategy. US energy interests in the post-Soviet space is mainly associated with two regions. These are the Caspian basin and the Central Asia. Our analysis shows that energy resources of the Central Asia and Caspian basin are mainly considered by the United States as "a geopolitical instrument". Certainly, this "geopolitical instrument" is used against Russia and China at present to restrict their influence on the states in the region. Even in some cases as it happens that energy resource are used for achieving geopolitical objectives rather than using for right reasons, e.g. to ensure energy security.

REFERENCES

1. Бжезинский З. Европейцы - в Ирак! // Internationale Politik. 2003, № 4, с. 49-61.
2. Васильев Л.Е. ACEAH в начале XXI века. Актуальные проблемы и перспективы. М., Форум, 2010, 368 с.
3. Липец Ю.Г., Пуляркин В.А., Шлихтер С.Б. Экономическая география мирового развития. ХХ век. СПб., Алетейя, 2003, 398 с.
4. Минаев Д.В. Энергетическая политика США в начале XXI века: новые перспективы// Экономический журнал. том 9, 2005, с. 23
5. BP Statistical Review of World Energy [Electronic resource] // British Petroleum. — Mode of access: <http://www.bp.com/assets/bp_internet/globalbp/globalbp_uk_english/reports_and_publications/statistical_energy_review_2011/STAGING/local_assets/pdf/statistical_review_of_world_energy_full_report_2012.pdf>. — Date of access: 09.02.2013.
6. Rice C. Rethinking the National Interest / C. Rice [Electronic resource] // Foreign Affairs. — July/August 2008. — Mode of access: <<http://www.foreignaffairs.com/articles/64445/condoleezza-rice/rethinking-the-national-interest>>. — Date of access: 19.03.2013.
7. Smith K. Managing the Challenge of Russian Energy Policies: Recommendations for U.S. and EU Leadership [Electronic resource] // The Official Website of the Centre for Strategic and International Studies. — Mode of access: <http://csis.org/files/publication/101123_Smith_ManagingChallenge_Web.pdf>. — Date of access: 09.04.2013.
8. U.S. Interests in Central Asia: Policy Priorities and Military Roles. // RAND. Project Air Force. Prepared for the United States Air Force. 2005, p. 53
- Monbiot G. A discreet deal in the pipeline // The Guardian. 2001, February 15, P. 4
9. Yergin D. The Prize: The Epic Quest for Oil, Money and Power / D. Yergin. — New York: Simon & Schuster, 1991, 912 p.
10. Goldthau A. From Energy Security to Global Energy Governance / Goldthau A., Witte J.M. [Electronic resource] // The Journal of Energy Security, 23 March 2010. Mode of access: <http://www.ensec.org/index.php?option=com_content&view=article&id=234:from-energy-security-to-global-energy-governance&catid=103:energysecurityissuecontent&Itemid=358>. — Date of access: 07.02.2013.
11. [http://studme.org/1435012029691/politologiya/energeticheskaya_sostavlyayuschaya_mirovoy_politiki\(müraicət tarixi: 12.12.2016\)](http://studme.org/1435012029691/politologiya/energeticheskaya_sostavlyayuschaya_mirovoy_politiki(müraicət tarixi: 12.12.2016))
12. <http://www.kazenergy.com/ru/5-55-2012/7465-2013-01-03-11-58-30.html>

TAMAM JAFAROVA
PhD in history, assistant professor
Baku State University
e-mail: tjafarova59@mail.ru

UDC: 327; 930.22

THE CONCEPT OF «DIPLOMACY» AND ITS EVOLUTION

SUMMARY

The article studies the definition of diplomacy and its evolution, as the term. The author notes that the word “diplomat” comes from the Greek word “diploma” means the official documents. Literally it meant “Double” the manner in which they were formed. In ancient Greece, the ambassadors on their way to the talks, receiving instructions, certificates certifying their powers. The last were presented an official city in charge of diplomatic affairs. The “diplomacy” phrase has been raised from this point of view. As a symbol of state activities in the field of external relations the concept of “diplomacy” came into use at the turn of XVI-XVII centuries with the advent of the courts of monarchs permanent diplomatic missions.

The author notes that often the words diplomat and diplomacy are used for completely different concepts. Analysing point of view known diplomats, international lawyers and researchers, the author refers on such well-known international lawyers- F. Kaleri, G. Garden, J. Cambon, G. Nikolson, F. Martens, H. Morgenthau, E. Sato, V.I. Popov and others. Besides the works of famous scientists the author analyzed also dictionaries, which give specific definition of diplomacy (“The Diplomatic Dictionary”, Oxford Dictionary, dictionaries of V. Dal fnl S.I. Ozhegov)

Summing up the different views on the definition of diplomacy, we can define it as a science of international relations and the art of negotiating the heads of state and government and special bodies of external relations, the diplomats involved in determining the country’s foreign policy and its conduct in life by peaceful means.

Keywords: diplomat, diplomacy, international relations, foreign policy, international politics, the art of negotiation, diplomatic profession, national interests, the interests of the state, resolving conflicts.

International relations and the problems of foreign policy have always been in the center of attention of the public and the problems of diplomacy, its history and the ways of realization of the orders of the foreign policy orders are often interested by the specific group of the specialists. The role of the diplomacy as a tool in the foreign policy of the states have always been on upper level. The activity of the diplomacy often influenced the destiny of the states and this strong tool gave successful results while used professionally. In the new entourage, the coverage of the diplomatic activity is still enlarging and getting dynamic, and this is usually used in the creation of relations with the administrations and elites of the foreign states and establishing links with the proper foreign parties and media groups. In the condition of nuclear threat, the humanity has already understood that, this is not effective and satisfied tool for the resolution of the conflicts and only the negotiations and skillful diplomacy can rescue the world from destruction, and deepening of the international problems needs the participation of the professional specialists.

While talking about features of modern diplomacy, 2 major factors should be noted. First of all, in comparison with past its present frankness, it is considered to attract to the diplomatic policy not only aristocracy but also representatives of people at all levels, and on the other hand explanation of signed intergovernmental agreements. Secondly, rapid development of multilateral diplomacy at all levels of international organizations. If before diplomatic activity took place mainly in bilateral basis by way of missions exchange, today's diplomacy enables participant of more than two sides. This is because globalization of modern world simultaneously affects the interests of many participants. Globalization and world's dependence lead to increasing importance of diplomacy at the highest level, because it gives an opportunity to carry out different issues "wide connection". Meanwhile diplomacy at the highest level has its own opposite party. Firstly, scale of adopted decisions increase responsibility, as well as, cost of mistakes arising from this. The other restrictive point of diplomacy at the highest level that it is based on personal sympathy and antipathy and this affects the decisions of foreign policy. The changes taking place in the global stage during the thousands of years put the question in a new manner of future development of international policy, features of intergovernmental relations and progress of domestic and foreign policy relations. In this meaning, it is possible to explain interest of diplomatic issues to all over the world. Several publications show the influence of historical process to the diplomatic service in the post bipolar world. The aim of the work is to learn the meaning, nature, evolution of the diplomacy idea.

From the ancient times in the field of the first intergovernmental relations, forms and methods of diplomacy have come long way from external pressures to the settlement of disputes through peace way and were subject to the changes starting from the habits to multilateral character officially banned universal conversions (Vienna Convention of 18 April 1961) [1].

Meanwhile, during all the period of its system special place was given to the diplomacy, because it served to the interest of the government and presented special privileges, concessions, immunity to the persons (ambassadors, diplomats) implementing activities.

“Diplomat” derived from the Greek word “diploma” and refers to official documents. (including modern terminology, certification, instruction, today ‘s meaning of “a letters of credence” is used). As it was created from way to enhance, in the literal sense it refers to “double enhancement”. In ancient Greek, to the ambassadors sent to the talks were presented decess and instructions affirmed their authorization. The last one was presented to the official person who dealt diplomatic issues of the city. “Diplomacy” term itself is derived from here [2]. Thereby, “diplomacy” in the original meaning refers to “master of diploma”, recommendation or credential decrees presented to the official persons who were sent to the foreign states and provinces were appreciated as their activity in the field of foreign relations of the government, just as they were used for notification of co-operated organizations and persons.

“Diplomacy” concept, as the field of the foreign relations of the state activity, began to be used after the establishment of permanent representations in the palaces of rulers in the beginning of XVI-XVII centuries. At the same time, the special boards have been created in order to hold the relations and correspondences among state heads, admission of foreign ambassadsors and representative staffs and negotiations. The “diplomacy” concept is more used in following meanings: in the field of foreign relation of state activity; joining the persons and organizations dealing with state activity in the field of foreign relations; diplomatic profession.

English diplomat and writer Harold Nicolson presents more meanings in his new book “Diplomacy”. He writes: “In the speaking speech, the word of “diplomacy” covers some different things. It sometimes used as the relation for the foreign policy. In another case, it means negotiations. At the same time, it is used to note the names of procedures and tools, supporting to hold negotiations. At last, it means, if positively, holding the international negotiations rapidly, negatively, making such things with trickeries [3].

For example, Belgian international lawyer A.Rivye explains 3 meanings of “diplomacy”: In the technical and special meaning, the ability of the state

representations to hold negotiations is named “diplomacy”. This word is usually applied in the large and little context in order to express the abstract concept, covering the combination of some bodies of the states or some political agents, including the Ministry of Foreign Affairs. Finally, in the frame work of “diplomacy”, the profession and carrier of diplomat can be meant [4].

Independently, this word has been applied in the end of XVI century. First using the word of “diplomacy” belongs England in 1645. Then, in 1693, well-known german philosopher, mathematician and linguist G.B. Leybnits (by the way, he has compiled the project of education and management in Russia with the request of Peter 1st) has published the “Diplomatic Rights”. In this publication, he used the word “diplomatic” (“diplomaticus” in latin) and since then, the field about international relations is intended under the word “diplomacy”.

Afterwards, François de Callières, a french diplomat of Ludovicus XIV as an ambassador to several countries, began to use the word “diplomacy” in the meaning that we use today. In 1716 he applied the word “diplomacy” in a modern sense of a word in the book published under the name “The art of negotiating with sovereigns” [5]. He preferred to use the term “negotiators” instead of using the word “diplomat”. However, the word “diplomacy” had already been available in the sense that we refer currently. Callières’ book is now used to train and educate many diplomats in diplomatic schools as well. In this publication, diplomacy is regarded as conducting spiritual negotiations formed on the basis of definite theory and principles. So far, in the ancient Greek and ancient Roman, as well as Byzantine and the Middle Ages, the international issues had reached to the level of fraud and false. Against them, Callières put honest negotiations built on the basis of high intelligence. He wrote in his book: “A lie is indeed a sign of the limit of the person’s mind who makes these negotiations. It is not secret that, the lie was always used to win the success. After that, the poison drops all the time, and even the most brilliant achievements of the diplomacy based on lie are on a very weak ground. The negotiations carried honestly and at a level of high intelligence will create advantages for a diplomat in future dialogues”.

Since then, diplomacy has begun to be used in literary and spoken language, and has even acquired a very rich history. The term “diplomacy” is used in a variety of meanings, such as: state officials in the field of foreign relations, associations of institutions and individuals engaged in such activities, diplomacy profession, and agility in the conduct of business etc. Let us start with learning understanding of people who are obsessed with our subject of research.

Though the diplomatic officials of various states and the representatives of international law use diplomatic notion in a variety of ways, as a rule they reach the same opinion on certain occasions.

In his work “A Complete Course of Diplomacy” published in France at the beginning of the twentieth century, G.Garden describes this concept as follows: a term “Diplomacy” in its broadest sense is a science about foreign affairs or foreign relations, and art or science of negotiations in the exact meaning of the word [6].

The prominent French diplomat J.Cambon does not give a concrete conception of diplomacy directly in his work “Diplomat”, but he sees diplomacy as a mastery of negotiations, seeking ways to ensure relations among nations, and entering into agreements without using weapons in international relations [7].

Likewise, G. Nicolson does not give the definition of his diplomacy, but says: “I propose you to refer to the definition given by the Oxford English Dictionary, or more precisely: “Diplomacy - the negotiation of international relations, and methods, professional and diplomacy skills for regulating these relations with the help of ambassadors and envoys”. Otherwise, while Nicolson speaks of diplomacy, he calls for “the formation of international confidence” as his goal [8].

The prominent international German lawyer F. Martens gives the following definition: “Diplomacy is a science about foreign relations or states’ external affairs and in the narrower sense is the art of science or negotiation” [9].

H. Morgenthau emphasized that the conduct of diplomacy is that three materials (faith, compromise and power threat) care for it in any concrete time. In the defense of his own national interests, in the presence of peace, diplomacy will suffer from failure if the conditions require compromise, and if this is not fulfilled. If the atmosphere necessitates showing the military power of the state, and diplomacy gives priority to the concession for it, the diplomacy will fail again [10].

In his book “Diplomatic experience guide” published in 1961, E.Saton states: “Diplomacy is the wise and restrained conduct of official relations between independent states and, in short, peaceful international affairs” [11].

Thus, diplomacy is science and art. Some Western diplomats believe that the art of diplomacy is much more than science. For this reason, they mostly prefer personal quality of diplomats as participants of negotiations, and emphasize that they are “gatherers of information” by contacting with well-informed people as a professional administrator of the decisions adopted. As an established historical institute, the diplomacy should use the gathered potential to peaceful resolve all conflicts and disputes, and carry out the principles of tolerance and peacefulness everywhere to end the conflict.

The distinguished Russian diplomat and researcher Popov interprets his understanding of diplomacy in his own way. According to Popov, diplomacy is the science of negotiations on the establishment of international relations

by the foreign ministers, diplomatic representatives, diplomats participating in the peaceful process of the foreign policy of the country, intelligence services operating in the field of foreign relations, heads of state and government. Key objective of the diplomacy is to protect the interests of the country and its citizens [12].

Flassan Jan-Batiste-Kaetan in his work “History of French Diplomacy” interpreted the diplomacy as a science influencing on written acts and diploma-based relations stemming from the sovereign subjects [13].

In terms of the state’s activities in the field of foreign relations, “diplomacy” is shown as a concept that requires theoretical and scientific determination.

At the same time we analyzed the dictionaries that would specifically define our research object alongside with the ideas and studies of people interested in our specialty.

In general and private dictionaries and in compositions, different concepts are encountered about the diplomacy under diplomatic experimentation, its history and general diplomacy.

According to the concept mentioned in “diplomatic dictionary”, “diplomacy represents the official activity of representatives at international conferences for the fulfillment of the purposes and functions of foreign policy in the field of protection of rights and interests of heads of state and government, foreign ministers, institutions operating in foreign relations, diplomatic missions abroad, the country, its citizens and institutions abroad, also application of necessary procedures and methods, and carrying out related measures for the peaceful implementation of foreign policies of states”.

Flassan Jean-Batist-Kaetan in his work “History of French diplomacy”, commented the diplomacy as a science about the impact to the written acts, coming ahead the sovereign subjects and relations based on diplomacy [13].

According to the activity of the state in the field of foreign relations, the “diplomacy” is noted as the concept, requesting the theoretical and scientific determination.

We have also analized special vocabularies, determining our research object specifically, besides the ideas of the people, interested our research sphere.

In general and special vocabularies, the various and different concepts are found about the diplomacy and its history.

According to the concept, noted in the “Diplomatic vocabulary”, the diplomacy reflects states holding appropriate measures for peaceful realization of their foreign policies, application of necessary tools and methods, the activities of the state and government leaders, ministers of foreign affairs, structures, functioning in the field of foreign affairs, diplomatic representations abroad,

participants of the international conferences, dedicated defence of the rights and interests of the citizens of the state living in foreign countries [14].

“Diplomacy” concept reflects the ability to obtain compromises for regulation and resolution of the conflicts and to negotiate for enlarging and deepening the international collaboration.

Let's begin from Dalin vocabulary. It's noted here that, diplomacy is the science about mutual relations of states and governments and appears some questions: International trade is related with diplomacy, is this reflect th mutual relations in itself? Who explains the concept and content of this science in the state? According to Dalin, the “diplomat” is the person dealing with diplomatic activity. And, in which field do the administrative workers of the embassy function? Are they diplomats? The concept of “diplomacy” is characterized like “insincere”, “diplomat” like secret, quick and prompt [15].

Oxford vocabulary notes: “diplomacy – is the way of negotiative realization of international relations by the ambassadors, representatives and the activity and mastery of the diplomat” [16].

S.I.Ojegov shows in his vocabulary that, diplomacy reflects the activities of the states by tricks and cunnings in the field of realization of their foreign international policies [17].

Majority of noted above, reflect the specific and selected aspects of the diplomacy concept, especially, it includes in itself the realization of the foreign policy, execution of the functions, sholding official negotiations, application of international law, at the same time, doesn't cover all priciples of this concept.

Recently, the problems of modern international development are getting more essesntial, the main role here plays the resolution of wars, protection of peace, application of peaceful principles of the state, related another social groups.

The “diplomacy” concept in different countries is comprehended as a science of methodology and and political form of joint living of states in peace condition, development of friendship and collaboration among them and peaceful resolution of the conflicts between states.

The diplomacy includes the determination of foreign policy course of the state, special service boards in the field of international relations (ministries of foreign affairs, diplomatic residencies), state and government leaders and participation of diplomats in these processes. Main mission of the diplomacy is protection of the interests of the state and citizens.

REFERENCES

1. История дипломатии. 2-е изд. - Т. 1. М., 1959, 896 с.
2. История дипломатии. Указ. соч., с. 36.
3. Никольсон Г. Дипломатия. М., 1941.
4. Левин Д.Б. Дипломатия. М., 1962.
5. 1 De Callieres F. On the Manner of Negotiating with Princes / Пер. с франц. - Kins-gton, 1964.
6. G.Garden. Traite complet de diplomatic. Р., 1833.
7. Камбон Ж. Дипломат. М., 1946.
8. Никольсон Г. Дипломатия. М., 1941.
9. Сатоу Э. Руководство по дипломатической практике. М., 1961.
10. Садыхов Ф.Дипломатическая практика и международный протокол. Баку, 159 с.
11. Сатоу Э. Руководство по дипломатической практике. М., 1961.
12. Попов, В.И. Современная дипломатия: теория и практика: Курс лекций. Часть 1: Дипломатия – наука и искусство / В.И. Попов. – М.: Научная книга, 2004. – 576 с.
13. Ковалев Ан. Азбука дипломатии. 5-е изд., переработанное и дополненное — М., 1988.
14. Дипломатический словарь, Т I.— М., 1984, с.327; Борунков А.Дипломатический протокол в России. М., 1999, с. 8.
15. Толковый словарь В. Даля <http://www.dict.t-mm.ru/dal/b/>
16. Оксфордский толковый словарь английского языка <http://rushill07.narod.ru/knigi.files/knigi.dl/18.Oxford.html>
17. Толковый словарь С. И. Ожегова <http://ozhegov.org/index.shtml>

JURNALDA DƏRC OLUNAN MƏQALƏLƏRİN TƏRTİBATINA DAİR TƏLƏBLƏR

Dərc olunacaq məqalə redaksiyaya həm kağız, həm də elektron formada təqdim olunmalıdır.

Məqalə hazırlanarkən aşağıdakı tələblər nəzərə alınmalıdır:

1. Məqalə Azərbaycan, rus və ingilis dillərindən birində hazırlanmalı, məqalənin adı, xülasə və açar sözlər hər üç dildə təqdim olunmalıdır.
2. Məqalə Microsoft Word mətn redaktorunda A4 formatında (soldan – 2 sm., yuxarıdan, aşağıdan və sağdan – 2,5 sm.), Times New Roman şrifti ilə 12 pt. ölçüdə, vahid sətirarası intervalla və mətn daxili yazıda 1 sm. abzas buraxmaqla hazırlanmalı və 12 səhifədən artıq olmamalıdır.
3. Məqalə aşağıdakı ardıcılıqla hazırlanmalıdır: UOT – soldan, qalın şriftlə, sonda 6 pt. interval; müəlliflərin soyadı və inisialları – soldan, kursiv və qalın şriftlə; müəlliflərin iş yeri, şəhər, ölkə və e-poçt ünvanı – soldan, sonda 6 pt. interval; məqalənin adı – ortadan, böyük hərflərlə, qalın şriftlə, sonda 6 pt. interval; xülasə (mətn təqdim olunan dildə) – kursivlə, sonda 6 pt. interval; açar sözlər – kursivlə, sonda 6 pt. interval; giriş və digər alt başlıqlar – soldan, qalın şriftlə, əvvəlində və sonunda 6 pt. intervalla.
4. Ədəbiyyat siyahısı: hər bir istinad olunan mənbənin adı tərcümə olunmadan, məqalədə istifadə olunma ardıcılığına uyğun olaraq nömrələnir. Mənbənin bibliografik təsviri Ali Attestasiya Komissiyasının dissertasiya işlərində mənbənin bibliografik təsvirinə irəli sürdüyü tələblərə uyğun olaraq göstərilməlidir.
5. Ədəbiyyat siyahısından sonra məqalənin hazırlanlığı dildən fərqli digər 2 dildə müəllifin soyadı, adı, atasının adı, məqalənin adı, xülasə və açar sözlər təqdim olunur.
6. Məqalədə cədvəl və şəkillər nömrələnir: cədvəl – cədvəlin yuxarısında, sağdan (məs., cədvəl 1.), şəkil – şəklin altında, ortadan (məs., şəkil 1.) və mətn hissədən (yuxarıdan və aşağıdan) 1 boş sətir buraxmaqla göstərilməlidir.
7. Düsturlar Microsoft Equation-də standart parametr ilə yığılın. Mətnədə ancaq istifadə olunan düsturlar nömrələnir. Düsturun nömrəsi sağda mötərizədə yazılır.
8. Redaksiyaya məqalə göndərildikdə müəlliflər haqqında məlumat: soyadı, adı, atasının adı, elmi dərəcəsi, elmi rütbəsi, iş yeri, vəzifəsi, telefon nömrəsi, e-mail ünvanı da təqdim olunmalıdır.
9. Məqalədə göstərilən məlumat və faktlara görə müəllif məsuliyyət daşıyır.
10. Redaksiyaya daxil olan məqalələr rəyə təqdim olunur və müsbət rəy almış məqalələr çapa tövsiyə olunur.
11. Redaksiyanın ünvanı: Az1114, Bakı şəh., Z.Mehdiyev küç., ev 8/6 “İqtisadi və siyasi elmlər” jurnalının redaksiyası. Sayt: www.maarif.az E-poçt ünvanı: journal@maarif.az

REQUIREMENTS ON DESIGN OF ARTICLES PUBLISHED IN THE JOURNAL

Articles published in the paper, as well as in electronic form will be submitted.

The following requirements must be taken into account while designing the article:

1. Articles should be prepared in one of the languages - Azerbaijani, Russian and English, the title of the article, abstract and keywords should be submitted.
2. The articles should be submitted in the Microsoft Word text editor A4 format (from left - 2 cm., above, below and right - 2.5 cm.), Times New Roman 12 font., 1 cm inter-text interval, remaining paragraphs and not exceeding 12 pages.
3. The articles must be prepared in the following sequence: initials and surname of authors - from the left, and bold italic; author's place of work, city, country and e-mail address - from the left, in the end 6 font, interval; the title of the article - from the middle, capitalized, bold, 6 font, interval; abstract (in the language of the article) - italics, in the end 6 font, interval; interval; keywords - italics, in the end 6 font, interval; introduction and other sub-headings - from left, bold, and at the beginning and end 6 font, interval.
4. References: each referred source must be numbered in accordance with the sequence used in the article and remained untranslated.
5. References must be followed by the article title, abstract and key words in 2 specified languages.
6. The tables and pictures in the article must be numbered: Table – at the top of the table, from the right (eg, Table 1.), a picture - below the picture, from the middle (eg, Picture 1.) remaining parts (from the above and below) a blank line.
7. Formulas must be set in standard parameters - Microsoft Equation. Only formulas used in the text must be numbered. The formula numbers must be written in brackets in the right.
8. The articles submitted to the editorial board must contain information about the authors: first name, last name, middle name, scientific degree, scientific rank, place of work, position, phone number, or e-mail address.
9. The author is responsible for the information and facts mentioned in the article.
10. The articles received by the editorial office are presented for review and the articles with positive reviews are recommended for publication.
11. Editorial Board Address: AZ 1114, Baku city., Z.Mehdiyev str., h. 8/6 "Journal of Economics and Political sciences" editorial board. E-mail: journal@maarif.az Site: www.maarif.az

ТРЕБОВАНИЯ К СОСТАВЛЕНИЮ СТАТЕЙ, ПУБЛИКУЕМЫХ В ЖУРНАЛЕ

Публикуемая статья должна быть представлена в редакцию в бумажном и в электронном виде (если автор находится в не Азербайджана тогда электронного варианта достаточно).

При подготовке статьи должны быть выполнены следующие требования:

1. Статья должна быть подготовлена на одном из языков – азербайджанском, русском или английском. Название статьи, аннотация и ключевые слова должны быть представлены на трех языках (для зарубежных авторов английская и русская версия достаточно).

2. Электронный вариант статьи должен выполняться в текстовом редакторе Microsoft Word в формате А4 (поля: левое – 2 см, правое, верхнее и нижнее – 2,5 см), шрифтом Times New Roman размером 12 пт. Междустрочный интервал – одинарный, абзацный отступ – 1 см, размер статьи не должен превышать 12 страниц.

3. Статья должна быть подготовлена в следующей последовательности: УДК – слева, жирным шрифтом, в конце интервал 6 пт; инициалы и фамилии авторов – слева, курсивом и жирным шрифтом; место работы авторов, страна, город и адрес электронной почты – слева, в конце интервал 6 пт; обзор (на языке представленного текста) – курсивом, в конце интервал 6 пт; ключевые слова – курсивом, в конце интервал 6 пт; введение и другие подзаголовки – слева, жирным шрифтом, в начале и конце интервал 6 пт.

4. Список литературы: название каждого источника не переводится и нумеруется в статье в соответствии с последовательностью использования. Библиографическое описание источников должны быть указаны в соответствии с требованиями, предъявляемыми ВАК к библиографическому описанию источников в дипломной работе.

5. После списка литературы название статьи, аннотация и ключевые слова представляются также на двух других языках.

6. В статье нумеруются таблицы и рисунки: таблица – в верхней части таблицы, с правой стороны (например, таблица 1), рисунок – под рисунком в центре (например, рисунок 1) и, пропуская одну пустую строку от текста (из верхней и нижней частей).

7. Формулы набираются стандартными параметрами в Microsoft Equation. Номер формулы пишется в скобках с правой стороны. В тексте нумеруются только использованные формулы.

8. При отправке статей в редакцию также должны быть представлены сведения об авторах: фамилия, имя, отчество, ученая степень, ученое звание, место работы, должность, номер телефона, адрес электронной почты.

9. Автор несет ответственность за информацию и факты, указанные в статье.

10. Статьи, поступившие в редакцию, направляются на отзыв; статьи, получившие положительные отзывы, рекомендуются к публикации.

11. Адрес редакции: Az1114, г. Баку, ул. З.Мехдиева 8/6, Редакция научно-аналитического и практического журнала “Экономических и политических наук”. Электронная почта: journal@maarif.az, Сайт: www.maarif.az

QEYD ÜÇÜN

QEYD ÜÇÜN

QEYD ÜÇÜN

QEYD ÜÇÜN

İqtisadi və Siyasi Elmlər Jurnalı

№ 1 (6) 2017

Jurnalın təsisçi və həmredaktorları:

Laçın Vəzir oğlu Abışlı
İkram İsmayılov oğlu Cəbrayılov

Jurnal Azərbaycan Respublikası Ədliyyə Nazirliyində
mətbə nəşr kimi № 4022 qeydiyyat nömrəsi ilə
01.12.2015-ci il tarixində qeydiyyata alınmışdır.

ISSN: 2518-7082 (Print)
ISSN: 2519-4925 (Online)

© L. Abışlı, İ. Cəbrayılov

Tərtibat və dizayn:
FƏXRI VƏLİYEV

Yığılmağa verilmişdir: 29.03.2017. Çapa imzalanmışdır: 03.04.2017.
Nəşrin ölçüsü: 70x100 1/16. Fiziki çap vərəqj: 7,5. Sifariş: 144/17.
Sayı: 100 ədəd.